

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Lucy V

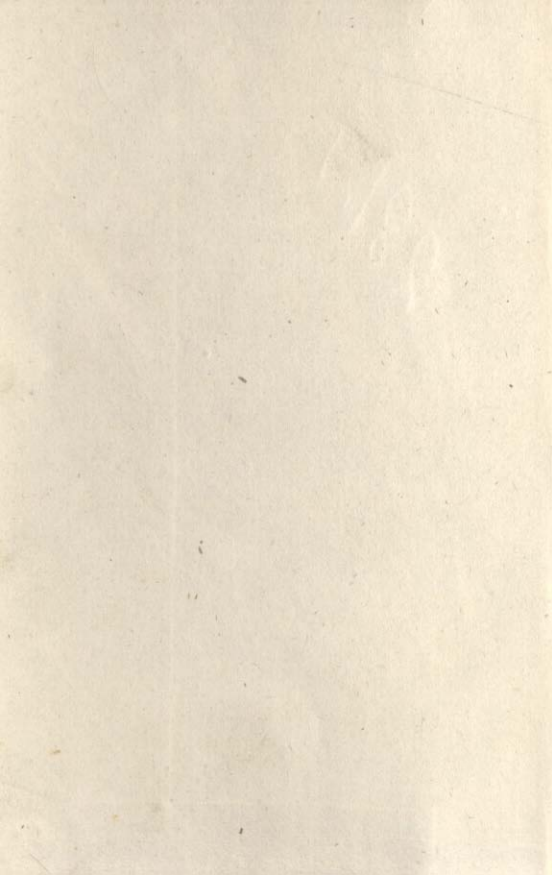
234

Въ Библиотечку Масарев
скаго Института, Восто
чныхъ Языковъ.

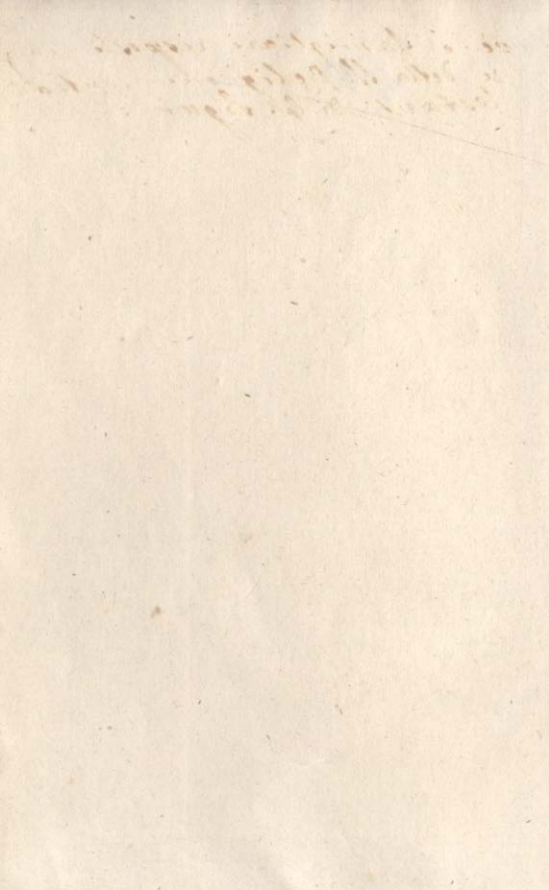
Отъ Его Превосходительства
Г. Христофора Екимовича
Масарева

1857 г.

2000

40

Brevi e famigliari risposte in
re della S. Religione contro i
testanti, di G. Sogur.

N° 7 ար. 1-3

ԸԱԿ
234

ՀԱՄԱՌՕՏ

281.9

ԵԻ Կ

Ս-36

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԱՍԻԱՆԻՔ

ԿՐՕՆԻՑ ԴԷՄ

ԸԱՏ ԱՆԳԱԾ ԸՍՈՒԱԾ
ԱՌԱՐԿՈՒԹԵԱՆՑ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

—
1855

11005

(1951-50)

27-235

234-2001

ՀՈԳԵՍԷՐ ԸՆԹԵՐՅՈՂ

Երբ Աստուծոյ օրհնեալ կամօք՝ զիս
իմ հոգւոյս և մարմնոյս հայրենիքներէն
հեռու, Հնդկաստանի այրած մրկած եր-
կիրներուն մէջ ձգեց պանդխտութեամբ,
հոն տեղ ձեռքս ընկաւ այս գրքոյկս անգ-
ղիարէն լեզուաւ՝ տպագրեալ աստ ՚ի
Բուսթայի այս տարուանս սկիզբը, որուն
փրանկերէն բնագիրն գրած էր Տէր Տը
Սէկիւռ անուամբ քահանայն (ինչպէս
որ կերէնայ 1850ին) և տասուերկու ան-
գամ տպագրեալ ՚ի Փարիզ նոյն վիճակի
արքեպիսկոպոսին հրամանաւր: — Այս

գիրքս կարդալով՝ տեսայ որ գրեթէ հա-
մառօտ ու ընտանեկան կերպով կըրո-
վանգահէ այն ամենայն առարկութիւն-
ներն, զոր այլևայլ տեղուանք և զանա-
զան ժամանակ շատերէ լսած էի, նոյն
խակ այս վերջի ուղևորութեանս մէջ :
Ասկէց յորգորուեցայ զասի մեր ազ-
գին ալ ընծայելու, գիտնալով որ օգտա-
կար կրնայ ըլլալ չէ թէ միայն երիտա-
տարդաց, և մանաւանդ ուսմունքնին նոր
աւարտած պատանեաց, որոնք շատ ան-
գամ լսելով այսպիսի առարկութիւն-
ներ, պատասխանը չգիտնալով՝ կրնան
մոլորիլ, այլ նաև ծերագունից և մանա-
ւանդ ինձ պաշտօնակից եկեղեցականաց՝
որոնց պարտքն է այս առարկութիւններս
լուծել և համոզել. և վերջապէս ամէն
հաւատացելոց ձեռնպատրաստ գործիք
մը՝ պատրաստ ըլլալու “Տալ պատասխա-
նի ամենայնի որ խնդրիցէ զբանն՝ որ է
վասն յուսոյն մերոյ ” : — Իրաւ է որ
շատ տեղ այլ աւելի երկայն ճառեր հար-

կաւոր էին . բայց ասանկ համառօտ գը-
րուածքի մը մէջ աւելորդ էր . մանա-
ւանդ որ մեր աղբիւն մէջն ալ տակիսս չէն
ուրիշ այսպիսի գրեանք թէ գրաբառ թէ
աշխարհաբառ լեզուով . ինչպէս են Թառ-
սոնի , Տըլաֆորէ , Զատագովու թիւն ուղ-
ղափառ հաւատոյ , Հրահանգք աստուած-
գիտութեան , Յաղագս բարեխօսութեան
սրբոց , Աթոռ սրբոյն Պեարոսի , և մա-
նաւանդ Գիտնեսիոս Փրէյսիներու արքե-
պիսկոպոսին գաղղիացւոյ բեմասացու-
թիւնքն , զոր յուսանք աստուծով ըստ
Ժամանակին ընծայել աղբիս , որոնք
Գաղղիոյ խռովութենէն ետև ամբարըշ-
տութեան ալեաց դէմ ահաւոր թումը
մը եղան :

Այսչափ աեղեկութիւն բաւական սե-
պելով փոքրիկ գործոյս՝ հեղինակին հեա-
նոյն բանը կրինգրենք բարեսէր ընթեր-
ցողէն՝ ուշագրութեամբ կարգալու գրած-
ներն , և թէ բաւական չըլլայ՝ իմաստուն
ու խոհեմ հովուի մը առջև գնելու քու

տարակոյսներդ, և թէ օգուտ մը տեսնես՝
փոքր աշխատանքիս փոխարէնն առած
կըլամ յԱստուծոյ քու բարի վարուց և
փրկութեանդ գործակից ըլլալովս:

Ի Հետիւտ'ի Բաբայի

Նոյեմ. 14. 1854:

Հ. Ա. Վ. ԳՈՒՐԳԵՆԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԳՐՈՂԻՆ

Սիրելի ընթերցող, ահաւասիկ փոքրիկ գիրք մը որ յատկապէս քեզի համար գրեցի. ուստի քեզի ալ կընծայեմ զանիկայ. մանաւանդ՝ եթէ առջի բերան անհաճոյ երևնայ քեզի, յայտնինչան է որ քեզի մասնաւոր կերպով հարկաւոր է աս գըրուածքս :

Լաւ գիրք մը, կըսեն, լաւ բարեկամ մի է. ես ալ հիմա քեզ կընեռկայացընեմ աս բարեկամներէս մէկը. ընդունէ զասիկայ բարեսիրութեամբ ու պարզսրտութեամբ, ինչպէս որ բարեկամնիս կընդունինք,

և ինչպէս որ ես ալ քեզ կընե՛րկայա-
յընեմ :

Թէ և իր խօսածները ծանրկէկ
նիւթոց վրայ են , բայց կարծեմ որ
ձանճրանալի չըլլար քեզի . ես ալ
կըջանամ որ հաճոյական կերպ մը
ունենայ . — որովհետև միտքս քա-
րոզ տալ չէ , հապա ընտանեբար
խօսակցիլ . և կըհամարձակիմ ըսե-
լու որ երբ վերջին գլուխն հասնիս՝
կըտեսնես որ օգտակար բան է ե-
ղեր :

Անշուշտ պիտի տեսնես որ պա-
տասխանել ուղած նախապաշար-
մունքներն իրեք տեսակ են . — առ-
ջինքն յամբարշտոտքենէ առաջ կու-
ղան , որ չարագոյն են , և նախ ա-
սոնցմէ կըսկսիմ . երկրորդ , ՚ի սգի-
տոտքենէ , և երրորդքն ՚ի ծռչոտքենէ :
Կըհաւատամ որ աս ընդդիմադրու-
թիւններէս շատը անձանօթ են քե-
զի , և ոչ երբէք համողուելով զա-

նոնք մտքէ անյուցած ես : Բայց
այսու ամենայնիւ զանոնք ալ յի-
շեցի՝ ապագային նախապահող ըլ-
լալու համար . կամ թէ ըսենք գեղ-
թափ մըն է որ զգուշութեան հա-
մար քեզի առաջուց կուտամ :

Ար խնդրեմ Աստուծով որ աս
կարճ խօսակցութիւննիս օգտակար
ըլլայ քեզի ու սիրտդ շահի . ու փոր-
ձով իմանաս որ ճշմարիտ երջան-
կութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց զԱս-
տուած ճանչնալ, սիրել և իրեն ծա-
ռայել : Ես ալ ուրիշ բանի այնպէս
չեմ փափաքիր, բայց եթէ տեսնել
որ դուն ալ ինձի պէս ունենաս ան-
արատ ու ճշմարիտ երջանկութիւնը :

Գիտաւորութիւննիս բարի է, և
մեր օրերուս ալ շատ հարկաւոր .
արդեօք զիրքս ալ համեմատ է ա-
տոր . կը փափաքէի որ ըլլար, թէ
և լաւ կը ճանաչեմ իմ զիտութեանս
թերութիւնը :

Անշուշտ պիտի տեսնես որ շատ
խնդիր համառօտ կերպով լուծուած
է. բայց վախցայ որ չըլլայ թէ ըզ-
քեզ յոգնեցընեմ. և աւելի ուզեցի
անկատար ըլլալ՝ քան թէ քեզի
մրափել տալ. վասն զի քուն բե-
րող զրքի մը բանը վատ է: — Ասոր
համար կըխնդրեմ որ շատը մէկէն
չկարդաս. հապա քիչ, բայց մտա-
դրութեամբ, ու բերած պատճառ-
ներս լաւ մը կըռելով: Ամէն բանէն
եւել կը խնդրեմ որ պարզմտու-
թեամբ ճշմարտութիւնը փնտռես,
ու եթէ առջիդ ելլէ՝ չարհամարհես
զանիկայ. վասն զի երբ սիրտն ու-
ղիդ ու անկեղծ է՝ լոյսը շուտով կը-
ծագի հոն տեղը:

ՀԱՄԱՌՈՏ

ԵՒ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻՔ

ԿՐԹՆԻՑ ԴԷՄ

ՀԱՏ ԱՆԳԱՄ ԸՍՈՒԱԾ ԱՌԱՐԿՈՒԹԵԱՆՑ

Ա.

Ինձի հետ կրօնքի վերայօք մի խօսիր :

Ինչո՞ւ : — Կրօնք ըսածդ Աստուծոյ ծանօթութիւնը , սէրն ու պաշտօնն է . ու բարի գործոց գիտութիւնն ու հրահանգը : Արդ ասոնց մէջ ի՞նչ բան կայ՝ որ քեզի ու որ և իցէ խելացի ու բարի մարդու անարժան ըլլայ :

Հաւատա ինձի որ կրօնքի ի՞նչ ըլ-

լալը չես գիտեր : Կը հաւատամ որ
ինչ որ դուն միտքդ դրած ես՝ քեզի
անախորժ ու անհաճոյ բան կերև-
ցընէ զանիկայ . բայց գիտցիր որ
կրօնք ըսածդ բոլորովին տարբեր
բան է՝ քան ինչ որ աշխարհք զա-
նիկայ կը նկարէ , և ես կուզեմ զա-
նի քանի մը ընտանեկան խօսակ-
ցութեամբ քեզի բացատրել : Պիտի
ցցընեմ քեզի որ կրօնքը քեզի հա-
մար եղած է , դուն ալ կրօնքի . —
անով ճշմարտութիւնը քու միտքդ
ու խաղաղութիւնը քու սիրտդ կը
մտնէ . — ինքը կըսորվեցընէ քեզի
թէ դու ով ես , ուսկից կուզաս , և
ուր պիտի երթաս . և թէ առանց
կրօնքի անկատար ու կորուսեալ
էակ մըն ես , որով և ապերջանիկ :

Դարձեալ բանաւոր մարդու մը
մտադրութեան ու խուզարկութեան
ինչ աւելի արժանաւոր բան կայ՝
քան զայն վարդապետութիւնն որ
Պոսիւէի , Ֆենելոնի , Փապալի ,
Շնորհալիի ու Մազիսարոսի պէս
միտքերը սնոյց ու բարձրացուց .

Եթէ մէկը մանրամասն քննելու ըլլայ՝ ինչ այլ մեծարոյ բան կրնայ գտնել քան զհաւատս սրբոյն Վինգենտիոսի պաւլայեցոյ, սրբոյն Փրանկիսկոսի սավէրեան, սրբոյն Փրանկիսկոսի սալէղացոյ, սրբոյն Գրիգորի նարեկացոյ, սրբոյն Ներսիսեանց, սրբոյն Լուդովիկոսի և Սմբատ Թաղաւորաց, Պէյարի, Թիւրէնի, Քոնտէի, Վարդանայ, Վահանայ և Մուշեղի պէս զօրավարաց : « Սմէնէն մեծ ծառայութիւնն որ Փրանկիոյ ըրի, կըսէր Նափուէոն կայսրը, ան է՝ որ կաթուղիկէ կրօնքը նորէն հաստատեցի . վասն զի առանց կրօնքի ինչ պիտի ըլլային մարդիկ . — բայց եթէ զեղեցիկ կնկան մը համար, կամ ազուոր պտղոյ մը համար մէկզմէկ պիտի փողոտէին » :

Թէ որ դուն ալ ինծի պէս ամէն օր առիթ ունենայիր տեսնելու թէ ինչպէս աս սուրբ կրօնքս աղքատաց արցունքը կը սրբէ, ախտաւոր սրտերը կը դարձընէ, և մեղա-

ւորները սուրբ կրնէ, ճշմարտութիւնը ամէն զի կը տարածէ, և հոգիներնուս մէջ Աստուծոյ կամաց հնազանդութիւն, յոյս, խաղաղութիւն, ուրախութիւն և մաքրութիւն կարծարծէ, ան ատեն լեզուդ կը փոխէիր և անտարակոյս կը սէիր . « Ո՛հ, խօսէ, խօսէ միշտ ինձի հետ կրօնքի վրայօք . լուսաւորէ միտքս անոր լուսովը, մաքրէ սիրտս իրեն սուրբ ազդեցութեամբը, և մխիթարէ իմ տրտմութիւնս » :

Ուրեմն ես ալ հիմա քեզի աս կրօնքիս վրայօք պիտի խօսիմ և ցընեմ իր քաղցր ազդեցութիւնը, ուսկից խորհուրդ կուտամ որ ամենեին չհեռանաս : Մեր խօսակցութիւնը սրտաշարժ պատմութեամբ մը սկըսիմ՝ որուն ես ինքն ահանատես եղայ ու կրնամ ըսել որ գործադիր, որն որ շատ ճառերէ աւելի կը հաստատէ ըսելիքս :

Երկու տարի կայ որ խեղճ յիսնապետ մը մահուան դատապարտուած ըլլալով իրեն սարսափելի

վճռոյն գործադրութեանը կըսպա-
սէր Փարիզու զինուորական բան-
տին մէջ. իր յանցանքը մեծ էր,
որովհետև իր տեղակալը սպան-
ներ էր, որպէս զի անկէց կրած
պատժոյն վրէժն առնէ: Ես ան ա-
տեն բանտին մատուանապետն ըլ-
լալով՝ տեսայ աս յիսնապետն՝ որ
Հէրպիւէլ կըկոչուէր, և մատուցի ի-
րեն կրօնքի քաջալերութիւններն,
որոնք որ սիրով ընդունեց, թէպէտ
և իր յանցանաց համար տրտմու-
թեան մէջ թաղուած էր: Իր վըճ-
ռոյն ելլելէն երկու իրեք օր ետքը
սուրբ խորհրդոց մերձեցաւ. և ան
ատենէն՝ ի վեր բոլորովին նոր մարդ
մը դարձաւ ու կըսէր ինձի. « Հիմա
երջանիկ եմ, հիմա պատրաստ եմ,
թող Աստուծոյ կամքը իմ վրաս կա-
տարուի. սիրտս բոլորովին խա-
ղաղ է. ուրիշ բանի համար ապրիլ
չեմ փափաքիր, բայց եթէ ապաշ-
խարելու համար »: Շաբաթը ան-
գամ մը կըխոստովանէր ու կըհա-
ղորդուէր:

Նոյեմբերի առջի օրը, 1848ին, երկու ամիս բանտարդելութենէ կտն, խմացուցին իրեն որ երկրորդ օրը վճիռը պիտի գործադրուէր . աս լուրը քրիստոնէավայել հանդարտութեամբ լսեց . և թէպէտ բովանդակ մարմինը դող մը պատեց, բայց հոգին զսպեց աս սաստիկ այլայլութիւնը, և սրտին խաղաղութիւնը դտաւ . « Սասուծոյ կամքը թող ըլլայ, ըսաւ բանտապանին . յիրաւի այսչափ երկայն ատեն սպասելէն վերջը ուրիշ բանի չէի սպասեր » :

Ես մինակ իրեն հետ մնացի, ու վերջի անգամ խոստովանութիւնը լսելով՝ վերջին թոշակը տուի իրեն . բոլոր զիշերն աղօթքով անցուց, ու երբեմն երբեմն իր երկու պահապաններուն հետ կըխօսէր :

Մահագոյժ կառքը որ զինքը վէնսան պիտի տանէր, առաւօտը ժամը Եին հասաւ . Հէրպիւէլ սիրով ողջագործեց բանտապետը ու դահիճը, երբ ոչ մէկերնիս արցունքնիս չէինք կրնար բռնել : Մտայ ի-

րեն հետ կառքը . ճամբան խաղաղ
և ուրախ էր . « Հայր սիրելի , ըսաւ
ինծի , չես կրնար ըմբռնել թէ ինչ
գեղեցիկ օր էր ինծի երեկուան օրս ,
և ինչպէս երջանիկ էի . Աստու-
ծոյ նախախնամութիւնը ինծի հա-
մար պահեր էր ամենայն սրբոց
տօնը . բոլոր ժամանակս աղօթքով
անցուցի , իրիկունը շատ զոհ էի ,
ինչպէս նաև հիմա , ոչ ոք կրնայ
բացատրել աս գիշերուան ունեցած
խաղաղութիւնս , և ունեցած ուրա-
խութիւնս ոչ ոք կրնայ ըմբռնել » :
Այսպէս կըսէր մահուան ընթացած
ատենը : — « Մահը , կըսէր , ալ ին-
ծի համար վախնալու բան մը չէ ,
գիտեմ երթալու տեղս , վերը Հօրս
օթևանը պիտի երթամ , իմ տունս
իմ հայրենիքս , քիչ ատենէն հոն
պիտի ըլլամ . . . մեծ մեղաւոր եմ ,
մանաւանդ թէ մեղաւորներուն մե-
ծը . 'ի հող կըխոնարհեցընեմ ինք-
զինքս . յիրաւի դԱստուած վշտա-
ցուցի ու մեղայ , բայց Աստուած
ողորմած է , ես ալ բոլորովին իրեն

234-2007

ապաւինած եմ» : Երբ աղօթք մը
կարդացի իրեն՝ որ հաղորդութիւնը
կը յիշեցընէր, «Ստուած հոն է,
ըսաւ ինքնիրեն, ու ուրախութեամբ
լեցուեցաւ, ու կըղոջէր, «Հաստա-
տապէս կը հաւատամ ամենայն ճշ-
մարտութեանց եկեղեցւոյ. ո՛հ ինչ
խաղաղութիւն է որ կը զգամ. ով
որ սիրելի. քիչ ատենէն Ստուծոյ
հետ պիտի ըլլամ» . — յետոյ դար-
ձաւ ինծի ու խնտումով ժպտելով
մը ըսաւ. «Հայր իմ քեզի կը սպա-
սեմ, ու պիտի դառնամ դքեզ ալ
հոն տանելու, և թէ չընեմ՝ դիտ-
նաս որ կարողութիւն չունենալուս
համար է» — Ետքը ինքն իրեն դա-
լով կըսէր, «Ես ոչ ինչ եմ, Ստ-
ուած է ամենայն ինչ. ամենայն
բարիք որ ունիմ իրմէ է ու միայն
իրմէ եկած է ինծի. . . Բանի մը չեմ
փափաքիր. փասն դի մեծ մեղաւոր
եմ» :

Յետոյ առաջնորդ քրիստոնէի
զիրքը ցցընելով ինծի ըսաւ. դի-
նուորները պէտք է որ միշտ աս զիր-

քը ձեռուրնին ունենան, ու ամենինն չթողուն. և թէ բոլոր կենացս մէջ կարդացած ըլլայի զասիկայ, ինչ որ ըրի՝ չէի ըներ, և հիմա հոս տեղս չէի ըլլար » :

Գործադրութեանը ատենը մօտ ըլլալով մօտեցուցի խեղճ դատապարտելոյն խաչելութիւնը՝ որն որ մեծ եռանդեամբ ու անպատմելի սիրով մը գրկեց, և զամ ձայնով ստէպ կըսէր. « Փրկիչ իմ, փրկիչ իմ, ահա դուն հոս տեղս մեռած կերենաս, ու ինձի համար մեռած. ես ալ ահա հիմա քեզի համար պիտի մեռնիմ » — կըսէր ու ջերմեռանդութեամբ կը պաղնէր խաչելութիւնը :

Ս. մէն քան պատրաստ ըլլալով կառքէն դուրս ելաւ. և խնդրեց որ մահադոյժ հրամանն ինքը տայ իրեն համար, և աս շնորհքս իրեն ըրին. « Ոճիրը գործելու սիրտ ունեցայ, ըսաւ, պէտք է որ զանիկայ քաւելու ալ քաջութիւն ունենամ ». ծունկ չորեցաւ ու վերջի անդամ օրհնու-

Թիւնը առաւ, ու կանկ առաւ զինուորաց զնդին զիմացը որ զինքը պիտի հրացանէին, և բարձր ու ահեղ ձայնով մը ըսաւ . « Ընկերք իմ, զիտնաք որ քրիստոնեայ կը մեռնիմ, տեսէք, հոս է ահա Յիսուսի Քրիստոսի տեսուն մերոյ պատկերը . աղէկ նայեցէք քրիստոնեայ կը մեռնիմ » . ու ցցընելով իրենց խաչը . « Զգուշացէք, ըսաւ, ինչ որ ես ըրի . պատուեցէք ձեր հրամանատարներն » :

Վերջի անգամ պագտուեցայ իրեն հետ . ամուր ձայնով մը հրամանը տուաւ . հրացանները պարպուեցան . . . և Հէրպիւէլ երեցաւ Աստուծոյ առջև՝ որ զղջացեալ մեղաւորաց յամենայնի թողութիւն կուտայ :

Արդ ինչ կըսես այսպիսի կրօնքի մը՝ որ մեծ մեղաւոր մը այսպիսի մահուան կարժանացընէ . խորհրդածելու շատ բան չկայ մի աս բանիս մէջ :

Բ

Աստուած չկայ :

Ապահով ես ըսածիդ վրայ : Ուրեմն ո՞վ ստեղծեց երկինքը, երկիրս, արևը, աստղերը, մարդիկ և բովանդակ աշխարհքս : Այդեօք ասոնք իրենք զիրենք ստեղծեցին : — Եթէ մէկը այսպէս ըսէր՝ ի՞նչ կըսէիր իրեն . չէիր համարեր որ զքեզ ծաղր կընէ . առանց անիրաւելու զինքը յիմարի տեղ չէիր դներ : — Եթէ տուն մը ինքզինքը չկրնար շինել, որչափ աւելի աշխարհքիս վրայ եղած զարմանալի արարածները, քու մարմնէդ սկսեալ՝ որ քան զամէնքն աւելի կատարեալ է :

«Աստուած չկայ» . ո՞վ ըսաւ քեզի ատիկայ . անշուշտ քանի մը ապուշ մարդիկ՝ որ զԱստուած չտեսնելնուն համար կարծեն թէ չկայ : Ուրեմն ըսել է որ մեր տեսածէն, լսածէն ու ջոշափածէն դուրս էակ

չկայ . ուրեմն քու խորհուրդներդ ,
քու հոգիդ որ կըմտածէ անդոյ բա-
ներ են : Ընդհակառակն այնչափ
ճշմարիտ է ատոնց գոյութիւնը , և
դուն ալ այնպէս 'ի ներքուստ հաս-
տատեալ ու համոզեալ ես այդ բա-
նիդ՝ որ աշխարհքիս մէջ պատճառ
մը չկայ որ դքեզ հակառակ կողմին
համոզէ : Օրինակի համար , միթէ
կրցեր ես երբէք քու խորհուրդներդ
տեսնել , լսել ու շօշափել : Աւրեմն
տես թէ ինչ արտաւոց բան է ըսե-
լը թէ Աստուած չկայ . ինչո՞ւ . վասն
զի զանի չենք տեսներ : — Աստուած
պարզ հոգի է , այսինքն այնպիսի
էակ մը որ մեր գգայութեանց տա-
կը չիյնար , և միայն հոգւոյ կարո-
ղութիւններովը կրնանք ըմբռնել :
Մեր հոգին ալ ես նոյնպէս պարզ
էակ մի է՝ որն որ Աստուած իւր
նմանութեամբը շինեց :

Կըսուի թէ անցած դարուն մէջ
երբ ամբարշտութիւնը նորելուկ սե-
պուած էր՝ իմաստուն մարդուն մէ-
կը քանի մը ինքնասաց իմաստա-

սէրներու հետ սեղանի գտնուեցաւ,
որոնք Աստուծոյ վրայ կը խօսէին
ու իրեն զոյութիւնը կուրանային .
իմաստունը լուռ կեցեր էր . երբ
իրեն ալ կարծիքն աս բանիս վրայ
օր հարցուցին, նոյն ատենն ալ ժա-
մացուցին զարնելն բռնեց . ասի-
կայ ժամացոյցն միայն ցցընելով
յետադայ իմաստալից ու ողջամիտ
երկու տողերս գրուցեց .

“ Ես իմովսանն որչափ խորհիմ՝ այնչափ
չմարթիմ կարծել երբէք,
Թէ ժամացոյցս ընթանայցէ՝ և ժամա-
գործ չիցէ ուրէք ” :

Գրուած չէ թէ ընկերներն ինչ պա-
տասխան տուեր են . բայց աս երկ-
սայրաբանութենէն ազատելու հա-
մար սովորականէն սուելի ճարտա-
րամիտ ըլլալու էին :

Ուրիշ խաթունի մը տուած պա-
տասխանն ալ շատ ճարտար է՝ որ
Վոլթէսի գլխաւոր անհաւատ ա-
չակերտներէն մէկուն տուեր է . աս
մարդս ամէն իր ճարտարութիւ-

նը թափելէն ետև որ զխաթու-
նը իրեն անաստուածեան սկզբան-
ցը դարձրնէ, վերջապէս յուսահա-
տելով կըսէ. « Չէի կարծեր որ ա-
սանկ զգայուն ընկերութեան մը
մէջ ես միայն ըլլամ Աստուծոյ
չհաւտացող ». խաթունը մէկէն վը-
րայ կը բերէ. « Չէ, պարոն, դուք
միայն չէք. այդ պատիւը իմ ձիերս,
իմ շնիկս ու իմ կատուս ալ ունին.
միայն թէ ատ խեղճ կենդանիները
խոհեմութիւն ունին որ ատոր վը-
րայ չեն պարծիր » :

Արդ համառօտ ըսելով՝ այդ Աս-
տուած չկայ ըսելու յանդուզն ձեռ-
նարկութիւնը դիտե՛ս ինչ ըսել է :
— Ըսածիդ ճիշդ իմաստն այս է. Ես
չարագործին մեծն ըլլալով կը վախ-
նամ որ չըլլայ թէ Աստուծոյ գոյու-
թիւնը ճշմարիտ ըլլայ :

Գ

Մեռնելէն ետև ամէն բան կը լմնայ :

Տարակոյս չկայ որ շներու, կատուններու, էջերու, քանարիներու և ուրիշ անասնոց համար ըսածդ իրաւ է . բայց ինքզինքդ ալ անոնց կարգը դնելը չափազանց խոնարհութիւն է : — Մարդ ես դու, սիրելի, մարդ, և ոչ անասուն, կարծեմ թէ ասոնց մէջ քիչ մը տարբերութիւն կայ : Մարդ ըսածը ՀՈԳԻ ունի՝ որով կրնայ խորհիլ մտածել, և ազատ է չար կամ բարի գործելու . և աս հոգի ըսածնիս անմահ է . իսկ անասունը մեր հոգին չունի, և պէտք է որ 'ի չիք դառնայ : — Մարդուս զլիսաւոր էութիւնը հոգւոյն վրայ է, այսինքն այն էակը որ 'ի ներքս 'ի մեզ է, որով կարող կըլլանք խորհել, և ճշմարտութիւնը գտնել, և բարին սիրել . ահա այս է որ զմեզ յանասնոց կորոշէ : Ասկէց կիմա-

նաս թէ ինչու մեծ նախատինք կը
սեպուի մարդուս անասուն, անբան,
չուն կանչելը . — վասն զի ասով իր
զլխաւոր փառքը որ է մարդ ըլլալը
ուրացած կըլլաս : — Արեմն երբոր
կըսես թէ մէյմը մեռնելէս ետե ա-
մէն բան ըմնցած է, ըսել կուզես
թէ անբան եմ, անասուն եմ . —
և ինչ անասուն : Շնէն աւելի
ցած . վասն զի անիկայ քեզմէ ա-
ւելի շուտ կը վազէ, քեզմէ աւելի
հանդիստ քուն կըլլայ, քեզմէ ա-
ւելի նուրբ հոտաւութիւն ունի, և
այլն : Ատուէն աւելի նոսաստ, որ
մութ ատեն կը տեսնէ, և զգեստի
և հագուստի հոգ չունի . վերջապէս
քան զամէն անասուն ցած, և քան
զամէն կենդանի խեղճ կըզնես ինք-
զինքդ : — Արդ թէ որ դուն կուզես
այդպէս ըսել՝ ըսէ, և թէ որ կրնաս՝
հաւտա . բայց ներէ ինծի որ քեզմէ
քիչ մը աւելի փառասիրութիւն ու-
նիմ, և համարձակ ինքզինքս մարդ
կը խոստովանիմ . կարծեմ չատ բան
մը չէ ուզածս :

Ի՞նչ պիտի ըլլար աշխարհքս թէ որ քու ըսածդ քիչ մը հիմն ունենար. անշուշտ երկիրս մէկդմէկ փողոտեւոյ տեղ մը պիտի դառնար, չարն ու բարին, առաքինութիւնն ու ատենըն աննշան ձայներ, մանաւանդ թէ ատելի ստութիւններ պիտի ըլլային. գողութիւնը, շնութիւնը, մարդասպանութիւնը, հայրասպանութիւնը անտարբեր դործքեր պիտի ըլլային, ու արդարութեան, բարեխառնութեան, բարեզթութեան ու որդիական սիրոյ հաւասար բարի ու արդար բաներ պիտի սեպուէին:

Վասն զի եթէ մէկ կողմանէ հանդերձեալ կեանքէն վախ չունիմ, միւս կողմանէ ալ կրնամ աս աշխարհքիս մէջ գողութեան համար սահմանուած ամէն պատիժներէն փախչիլ ազատիլ. ինչո՞ւ պիտի չկարենամ իմ շահուս պահանջած ատենը գողութիւն ընել. ինչո՞ւ պիտի չկարենամ մարդասպանութիւն ընել՝ երբ շահս այնպէս պահանջէ.

ինչո՞ւ պիտի չկարենամ ինքզինքս
ամէն տեսակ ցովութեան տալ .
ինչո՞ւ իմ յօժարութիւններս պիտի
նեղեմ . և թէ որ միայն ծածուկ մը
նայր բաւական է մեզքը ջնջելու
համար՝ ինչո՞ւ պիտի ձեռքի տակէն
կատարել կրցամ զէշ սովորութիւն
ներս ու ախտերս պիտի ձգեմ . ու
բովհետեւ որ ծածուկ գործելովս
վախնալու բան մը չունիմ . խղճիս
ազդեցութիւնն ալ խաբէական բան
մի է՝ որն որ կրնամ դիւրաւ լռեցը
նել . մէկ բան մը միայն ինձի պէտք
է , այսինքն դատաւորէն ծածուկ
պահել ըրածս , որպէս զի չըլլայ
թէ անոր ձեռքն իյնամ , որն որ ամէն
խելացի մարդու պարտքն է .
ասանկով իմ դրացիէս յափշտա
կած բանը կը վայելեմ , առանց ամեն
ուն դիմացը ունեցած համար
մունքս կորսնցընելու , որովհետեւ
մեռնելէս ետեւ ոչինչ պիտի դառ
նամ , և որոնց որ բանը յափշտա
կեցի անոնցմէ միայն իմ փառաւոր
յուզարկաւորութեամբս պիտի դա
նաղանիմ :

Եթէ լսէք որ մէկը այսպէս կը
խօսի՝ արժանի կըսեալէք անոր պա-
տասխան տալու . « Խեղճը խենթ
է , կըսէք ինքնիրեննիդ , պէտք է
տեղ մը փակել այդ վտանգաւոր
զազանը . վասն զի այդ մտքի վրայ
ըլլալով՝ ամէն անգթութիւն կրնայ
գործել » :

Բայց սակայն թէպէտ և զերեզման
փորողին բաճը՝ մեր բոլորովին ոչըն-
չութեան նշանն ալ ըլլար՝ ետ կարծեմ
թէ զքեզ խենթ կարծողները շատ
աւելի իրաւունք ունէին իրենց կար-
ծեացը , և իրենց բռնած ճամբան
այլ աւելի ապահով էր . և քաջ կը-
սեմ քեզի թէ որ կարենաս անոնց
կարծիքը մերժել որ քեզի արտա-
ռոց կերենայ : — Եթէ չարն ու բա-
րին աննշան ձայներ են , ըսէ տես-
նեմ ինչո՞ւ համար սուրբ Վինգեն-
տիոս պապայեցին աւելի համար-
ման արժանի պիտի ըլլայ քան ըզ-
Քարթուշ մարդասպան աւազակը :
— Եթէ աւետարանի և ուրիշ մտաց
զրուցածին համեմատ 'ի պտղոյ

ծառն պիտի ճանչնանք . ապա ուրեմն սարսափելի հետեանքներէն ալ պատճառն խմացիր . և տես եթէ կրնաս յանդղնիլ ըսելու « Մեռնելէս ետե ամէն բան լըմնցած է » . որուն նշանակութիւնը ետքէն պիտի խմանանք : — Բայց ինչպէս պտղէն ծառն կիմանաս , այսպէս ալ ասխօսքիս ինչ ըլլալը դանիկայ գործողներէն խմացիր , ուսկից մի և նոյն հետեանքը կելլէ : — Արճնք են որ հպարտութեամբ կըսեն թէ մեռնելէս ետե ամէն բան կըլմննայ » , կամ թէ « Հողի ըսած բանդ չկայ » , կամ թէ « Հանդերձեալ կեանք չկայ » և այլն . այսպիսի վարդապետութիւն երբէք լսած ունիս դաւկիտէր բարի հօրմէ մը , կամ լաւ մարդէ մը կամ առաքինի կնկանէ մը , կամ որ և իցէ ազնուական , պատուաւոր ու առաքինի մարդէ մը : — Աչ երբէք :

Միայն մարդուս ախտն է որ այսպիսի բան իրեն ըսել կուտայ . և անատեն միայն կը հաւատայ և ուրիշնե-

րու կը քարոզէ՝ երբ իր դայթակ-
դական վարքը՝ Աստուծոյ արգա-
րութենէ վախ կուտայ իրեն, և իր
զրացիները կը սկսին իր դէշ վարքը
երեսը դարնել. և կը յուսայ որ այս
կերպով խղճին խայթերը դադրե-
ցընէ, ուրիշներուն բերանը գոցէ՝ որ-
պէս զի զինքը քիչ մը աւելի ներու-
ղութեամբ դատեն. կամ թէ կը յու-
սայ որ աս թանձր նխապաշտու-
թիւնը իբրև խելքէ ու լուսաւորու-
թենէ առաջ եկած ցցընելով՝ ու-
րիշներն ալ իր կողմը քաշէ, և ա-
նոնց վստահելով անառակութեան,
անկարգութեան և անկրօնութեան
կողմը դօրացընէ: Բայց ինչ ալ ըլ-
լայ չեմ կարծեր որ այդ ողորմելի-
ներն յիրաւի սրտանց համոզեալ
ըլլան թէ հանդերձեալ կեանք չկայ.
աս բանս չկրնար ըլլար: — Տես
մէյմը իրենց վերջին վայրկեանը թէ
ինչպէս ձայներնին ու լեզուին կը-
փոխեն: Ի՛նչ, մի թէ աս բանս ի-
րենց հիւանդութենէն առաջ կրօնքի
վրայ ըրած քննութենէն ու խոր-

հըրդածութենէն առաջ կուգայ . —
չէ ամենեին . հասլա միայն մահը
մօտ ըլլալուն և արդարութեան ա-
տենին առջև ելլելու վախէն : Անոր
ահաւոր լուսէն զգուելի կրքերը փա-
րատեցան , և երկայն ատեն ճըն-
շուած խղճին ձայնն է որ դուք հիմա
կըլսէք ¹ . հիմա այլ քահանաներն
չեն արհամարհեր , խոստովանան-
քը , հաղորդը և աղօթքը այլ չեն
ծաղրեր . և դժոխք ու արքայութիւ-

1 Գիտե՛մ որ աս ըսածս բացառու-
թիւններ ալ ունի . ամէն հանդերձեալ
կեանք ուրացողները՝ մեռնելու ատեն
գարձած չեն . տգիտութիւնը և քանի մը
օխտերէ առաջ եկած սրտի ասպականու-
թիւնը , կամ նորէն առողջանալու սուտ
յոյսը , և ՚ի վեր քան զամենայն հպարտ
կամակորութիւնը շատ անգամ սյնպէս
կընեն՝ որ անհաւատ մարդը ապրածին
սէս ալ կըմեռնի : Բայց նոյն իսկ բացա-
ռութիւնը կանոնը կըհաստատէ , որով
համարձակ կընանք ըսել թէ անաստուա-
ծութիւնը և նիւթապաշտութիւնը անա-
մօթ սուտըրուցներ են :

նը պատահանց առասպելներ չեն
երևնար իրենց :

Այսպիսիներուն դէմ կեցող մի-
այն եւ չեմ, հասլա բոլոր մարդ-
կային ազգի ձայնը . վասն զի ժա-
մանակ մը կամ տեղ մը չէ եղած՝
որ ազգ մը հանդերձեալ կենաց
չհաւտայ . և առ բանիս ուրիշ ապա-
ցոյց ինձի պէտքը չէ՝ բայց եթէ մե-
ռելոց եղած պատիւը : — Եւ յիրա-
ւի ամէն տեղ ամէն ժամանակ մե-
ռելոց մեծ պատիւ տուեր են մար-
դիկ . և ամէն տեղ ամէն ատեն ա-
զօթք ըրեր և ընել տուեր են հօր ,
մօր , զաւկի և բարեկամաց համար՝
որ մահը մեղմէ յափշտակեր է : —
Արեմն առ ընդհանուր սովորու-
թիւնը ուսկից առաջ եկեր է , բայց
եթէ անմահութեան ներքին հա-
մոզմանէ , որ կը սորվեցընէ մեղի՝
թէ մահ ըսածդ ուրիշ բան չէ , բայց
եթէ կենաց փոփոխութիւն : Պէտ-
նարտէն աը Սէն Բիէր մեռնելու
ատեն իր կնոջն ու որդւոցը՝ որ կու-
լային , կըսէր . « Իմ անձիս ան մասն

որ զձեզ կըսիրէ՝ յաւիտեան պիտի
ապրի , ասիկայ առժամանակեայ
բաժանում մըն է , ատոր համար
մի տրտմիք : Կիմանամ որ երկիրս
կըթողում , բայց ոչ եթէ ապրելէ
կը դադրիմ » :

Այսպէս է ահա խղճի ձայնը ,
այսպէս է ճշմարտութեան քաղցր
ու մխիթարական ձայնը . նոյն է
նաև քրիստոնէութեան վսեմ լե-
զուն , որ կըցցընէ մեզի թէ հի-
մակուան կեանքս անցաւոր փորձ
մըն է միայն , որն որ Աստուած իւր
հաճութեամբը յաւիտենական եր-
ջանկութեամբ պիտի պսակէ , ինքը
կը յորդորէ զքեզ արժանի ըլլալ ան
երջանկութեան հասնելու՝ մեր պար-
տուցկատարմանը հաւատարիմ մը-
նալով : Երբ քրիստոնէին վերջին
ժամը կը հասնի՝ իր հոգին Աստու-
ծոյ ձեռքը կը յանձնէ , և անարատ ,
սուրբ ու խաղաղ կեանքէ մը ետև՝
կը յաջորդէ յաւիտենական ուրա-
խութիւնը : — Հեռու ըլլայ ուրեմն
մեր լուսաւորեալ աշխարհքէն այս-

պիսի աշխարհաւեր ու վտանգաւոր
նիւթապաշտութիւն, որն որ մեզմէ
կուզէ յափշտակել այսպիսի վառա-
ւոր ակնկալութիւն մը: — Հեռու
մեզմէ այսպիսի մոլորութիւն՝ որ
մարդու սիրտը կը վատացընէ, և
ամենայն բարիք և ինչ որ երկրիս
վրայ քաղցր ու մեծարոյ բան կայ
կը քանդէ: — Հեռու մեզմէ աս վար-
դապետութիւնը՝ որն որ խեղճ ու
ցաւալից աղքատը և հարստահա-
րեալ անմեղութիւնը՝ յափտենա-
կան յուսահատութեան մէջ կըն-
կըզմէ: — Արդէն մարդու խիղճն ալ
արհամարհանօք կը մերժէ այսպիսի
վարդապետութիւնը:

Գ

Ամէն բան դիտուածով կրկառավա-
րուի, ապա թէ ոչ երկրիս վրայ այսչափ
խեղճութիւն չէր ըլլար. նմանապէս այն-
չափ անօգուտ, անկատար ու չար բաներ
չէին գատեր. որով յայտնի կերևնայ որ
Աստուած մեր վրայ հոգ չընէր:

Յիրաւի այդ ըսածիդ կըհաւտանս.
Թողութիւն կընես բայց ես կըտա-
րակուսիմ. որովհետեւ կան մտած-
մունքներ որ մեր միտքը այն ատեն
կիյնան երբ սրտերնիս հիւանդ է:
— Ինքնիրենդ շատ մի վստահիր.
կիրք ըսածդ դինիի պէս մարդուս
գլխուն կըզարնէ, և աս վտանգա-
ւոր թոյնը անոր պէս խենթուխե-
լառ խօսքը կուտայ մարդուս: —
Աստուած մեր վրայ հոգ չունի ըսե-
լուն՝ անմիջապէս գործնական հե-
տեանքը դիտես որն է: Միթէ քու
չար յօժարութեանցդ սանձարձակ
ազատութիւն տալ չէ՞ մի: — Ինչո՞ւ

ուրեմն այսպէս պարզ չես ըսեր ,
թէ ես սա նա մեղքս կուզեմ գործել,
բայց կուզեմ իմ հանգստեամբս
առանց խղճի ու առանց վախի
գործել :

Զուրցէ ինծի ի՞նչ է այդ դիպուած
ըսածդ՝ որ Աստուծոյ նախախնամութեան տեղ կուզես դնել . անբացատրելի ու անմատչելի բան մը՝ որուն սահմանը չենք կարող տալ . — ինքը ոչինչ է , և սակայն կըսես թէ ամէն բան ինքն ստեղծեր է , ու ինքն է ամէն բանի տէր : — Կուզես ուրեմն որ ես ըսեմ քեզի թէ ինչ է դէպքը կամ բաղդը կամ ձախտագիրը . որն որ կուզես աս անուններէն ընդունէ : — Դէպք ըսածդ ոչինչ է . աննշան բառ մի է որ ամբարիշտ մարդիկ հնարեցին փոխանակ աստուածային նախախնամութեան , և անուն մը լի դառն տրամութեամբ : Գրսուանց այնպէս կերելի թէ ամենայն ինչ այդ բառով դիւրաւ կըբացատրուի . բայց ըստ էութեան յիմարական ու ան-

նշան բառ մի է: — Արդ զիսպուած ըսածդ ըլլալով ոչինչ՝ չկրնար ուրիշ էակները կառավարել:

Միայն Աստուած, գերազոյն տէրն և ամենայնի արարիչը զամէն բան ընդհանրապէս և իւրաքանչիւրը առանձինն կրկառավարէ, պահպանելով ու վարելով զանոնք իր ևս խախտումուռքէն, այսինքն իւր անբաւ իմաստութեամբ, բարութեամբ ու արդարութեամբը: Բոլորը մէկէն և իւրաքանչիւրը առանձինն կը հասցընէ իրենց վախճանին՝ որ է ինքն, ան ճամբաներով՝ որոնք անոնց աւելի յարմար կը ճանչնայ: — Եւ ինչպէս ամէն բան առանց աշխատութեան ստեղծեց, այսպէս ալ կը պահպանէ զանոնք առանց յոգնելու. և ինչպէս զանոնք ստեղծելը իրեն մեծութեանը նուաստութիւն մը չէր, այսպէս ալ իր արարածներու վրայ հոգ տանելը՝ անարժան բան չէ իրեն: — Ասան զի իրեն անսահման էութեամբը միայն բաւական է ամէն բան ճանչնալու, ա-

մէն բան տեսնելու, և ամէն բան
կառավարելու առանց իր միտքը
փոխելու կամ շփոթելու: — Եւ մի
և նոյն ատեն որ յետին արարածին
վրայ հոգ կըտանի՝ նոյն ատեն իւր
զիտութիւնն, իմաստութիւնը և բա-
րութիւնը կըցցընէ իւր ամենէն
զերագոյն արարածոցը վրայ. և յի-
րաւի շատ անմտութիւն է անհա-
ւատին կարծածը որ կըվախնայ թէ
այսչափ խնամքը ամենազօր Աս-
տուծոյ շատ ծանր կրնայ գալ: —
Ոչ, ոչ. հոգ մի ըներ այդ բանիդ.
Աստուած իւր ամէն արարածոց
վրայ կըհսկէ, և մասնաւորապէս
քո՞ վրայդ, որ իր բանաւոր արա-
րածն ես, որն որ ստեղծեց զինքը
ճանչնալու, զինքը սիրելու համար,
և զինքը յաւիտեան ժառանգելու
փափաքով:

Բայց դուն աս իր խնամքը կուրա-
նաս՝ ըսելով թէ աշխարհքիս մէջ
շատ անկարգութիւնք կան. կըհար-
ցընես թէ ինչո՞ւ այսչափ անար-
դիւն, անկատար ու չար բաներ

կան . կըհարցընես թէ ինչո՞ւ աս
մարդս աղքատ ծներ է և անիկայ
հարուստ . ինչո՞ւ համար մեր վի-
ճակաց մէջ այսչափ անհաւասա-
րութիւն կայ . ինչո՞ւ մէկը այսչափ
վիշտ ու տրամուլթիւն ունի , և միւ-
սը այնչափ յաջողութիւն . և քու ը-
սածիդ նայելով ամէն բան տակնու-
վրայ է , և կուզէիր որ աւելի կանո-
նաւոր ըլլար աշխարհքս :

Բայց , ով խելացի , քեզի ո՞վ ը-
սաւ թէ ինչ որ քեզի անկարգ կե-
րենայ , յիրաւի այնպէս են . դուն աշ-
խարհքիս մէջ ան բանին որ օգուտը
չես գիտեր անօգուտ կըհամարիս .
դու մէկ բանին աղէկութիւնը չգիտ-
նալուդ՝ չար կըսեալես այն բանը :
— Ո՞վ ես դուն , տգէտ ու ողորմելի
արարած . քու միտքդ , զգայութիւնդ
և բովանդակ էութիւնդ սահմանա-
ւոր բաներ են . արդ ի՞նչպէս կրնաս
դուն Աստուծոյ գործքերը դատել
որ ամենագօր է և ամենխմարտուն ,
ամենարարի և ամենարդար :

Յիրաւի զարմանալի յանդգնու-

Թիւն մի է ասիկայ . եթէ այբուբենն
չդիտցող մարդ մը Քոռնէյլի կամ
Ռասինի , Շէյքսպերի կամ Միլթը-
նի հատոր մը ձեռքը առնէ , և տես-
նելով այնչափ անձամբօթ գրեր հա-
ղարումէկ կերպով շարուած , եր-
բեմն ուրիշներու հետ մէկտեղ , եր-
բեմն ութը գիր մէկէն , երբեմն վեց ,
երբեմն իրեք , կամ եօթն կամ եր-
կու՝ դրուած բառերուն համեմատ .
յետոյ տեսնէ որ շատ տողեր ետե՛կ
ետե շարուած են , մէկը երեսին ըս-
կիզբը , միւսը ամէնէն վերջը . տես-
նէ որ թղթերէն ոմանք գրքին ա-
ռաջը դրուեր են , ոմանք մէջը , ո-
մանք վերջը . տեղ տեղ ձերմակ մնա-
ցած , տեղ տեղ տալադրութեամբ
լցուած , հոս մէկ զլխապիր մը , հոն
մէկ նօտր գիր մը , և այլն : Երբ աս
ամէն բան տեսնելով ու բան մը
չհասկընալով ըսէ ինչո՞ւ աս գրերս ,
սա երեսները , սա տողերը հոս
դրուեր են ու հոն չեն դրուած . ին-
չո՞ւ ասոնք մէջ տեղը կամ վերջը
դրուելու տեղ սկիզբը դրուեր են .

ինչո՞ւ ասիկայ փոխանակ քսանե-
րորդ երեսն ըլլալու՝ հինգերորդ ե-
րեսը չէ, ու երբ պատասխանէին
իրեն. « Բարեկամ, մեծահանճար
բանաստեղծ մը զասոնք ամէնը
անանկ կերպով մը շարեր է՝ որ իր
միտքը իմացընէ. և թէ որ աս ե-
րեսներէն մէկը ուրիշ տեղ մը դնես,
կամ թէ՛ չէ թէ՛ միայն տողերը հա-
պա նոյն իսկ բառերը նաև տառերն
ևս տեղափոխես՝ աս գերազանց
զործը խառնակութեան շեղջակոյտ
մը կը դառնայ, և մատենագրին դը-
րած կարգը բոլորովին կաւրուի » :
— Բայց այդ անմիտ մարդը ինքզին-
քը քննաբանի տեղ դնելով՝ յան-
զըզնի բոլոր հատորին կարգը վար
դարնել, և գոռոզութեամբ մը ըսէ .
« Բայց ինձի կերևնայ թէ ալ լաւ
կըլլար՝ եթէ աս ամէն նման գրերս
մէկտեղ դնէին, մեծը մեծին՝ պըղ-
տիկն ալ պղտիկին հետ. և շատ ա-
ւելի մաքուր ու գեղեցիկ կը տես-
նուէր թէ որ աս բառերս մէկ եր-
կայնութիւն ունենային, և նոյնչափ

գրերով շինուած ըլլային . ինչո՞ւ ա-
սոնք այսչափ կարճ են ու անոնք
այնչափ երկայն . ինչո՞ւ աս տեղս ա-
սանկ ճերմակ էջ մը կայ ու հոն չկայ .
աս ամէնքը գէշ կերպով շարուած
է , ոչ կարգ կայ ոչ կանոն . և շի-
նողը կերևնայ թէ բան չգիտեր ե-
ղեր . կամ թէ գիպուածով մէկմէ-
կու քով շարուեր են « : — Սրդ ա-
սանկ դատաստան ընողին չէիր մի
ըսեր » . « Ով տխմար , ահա դուն
ես որ բան չես գիտեր ու չես հաս-
կընար . եթէ քու ըսածիդ պէս շա-
րուած ըլլար միտք մը իմաստ մը չէր
ըլլար գրքին մէջ . և ինչպէս որ է՝
չատ լաւ է . քեզմէ հազար ան-
գամ աւելի խելացի մարդ մը զանի-
կայ կարգի գրեր է . և եթէ դուն
ասկէց բան չես հասկընար՝ ատի-
կայ քու տղիտութենէդ է՝ որ զքեզ
կըմոլորցընէ » : — Սյսպէս կընենք
ահա մենք ալ՝ երբ Աստուծոյ գործ-
քերը կըդատենք :

Երբ աչուրնիս աշխարհքիս չորս
դին կըդարձընենք՝ ամէն տեղ կը-

տեսնենք իւր մեծ մատուանը . ժամանակի հարիւրամեան դարերն անոր էջերն են՝ որ 'ի սկզբանէ մէկ զմէկ կը յաջորդեն . տողերը տարիներու յաջորդութիւններն են , և ամէն զանազան արարածներ՝ 'ի հրեշտակաց և 'ի մարդկանէ սկսեալ մինչև 'ի փոքրիկ շիւղ յարդի , և փոշոյ ամենամանր մասը՝ իբր թէ անոր գրերն են , գորոնք ամէն մէկը իր տեղը դրած է Մեծ շարագրողին ձեռքը , որն որ միայն կը մբռնէ իր յաւիտենական խորհուրդն և կը ճանաչէ իւր գործոյն ամբողջութիւնը :

Աստի եթէ հարցընես թէ ինչո՞ւ աս արարածը քան զայն աւելի կատարեալ է , ինչո՞ւ աս բանս հոս է և միւսն հոն , ինչո՞ւ է ձմեռուան ցուրտն և ամառուան շոգն , ինչո՞ւ երբեմն անձրև կուղայ և երբեմն ոչ , ինչո՞ւ է աս բաղդի և առողջութեան դէպքերն , ինչո՞ւ է աս հիւանդութիւնս , ինչո՞ւ աս մանուկ տղայն մեռնի ու այդ ձերն ապրի ,

և ինչո՞ւ մահը այդ չար մարդը չտանի՞ որ դէշութենէ զատ ուրիշ բան չընէր, աս ամէն հարցուցածներուդ աս պատասխանը կուտամ թէ Այս ամենայն բան կարգի դրած է անուանման միտք մը, անուանման խնամտութիւն մը, անբառ արդարութիւն մը ոչ բարութիւն մը. և թէ պէտ մեղի այն պէս կերևնայ՝ բայց ստոյգ է որ ամէն բան կատարեալ կարգի մէջ է:

Գարձեալ աս ալ զուրցեմ՝ քեզի՞ որ բանի մը վրայ ուղիղ արդար գատաստան ընելու համար զայն բանը ամբողջ ճանչնալու է. պէտք է ինչպէս ամէն մասունքը զատ զատ՝ այսպէս բոլորը մէկէն ալ ըմբռնել. միջոցները՝ հասնելու վախճանին հետ բաղդատել. արդ մարդկանց մէջ ո՞վ կրնայ Արարչին յախտենական խորհրդոց զազտնեացը խելք հասցընել:

Աս բանս ամէն բանէն աւելի անատեն հարկաւոր է երբ խօսք կըլլայ մարդու բանականութեան և ազատութեան վրայ, որով կարող

է թէ բարի և թէ չար գործելու, արդիւնք կամ պատիժ վաստըկելու, որով նախասխնամութեան իմաստութիւնն ու արդարութիւնն ալ աւելի կիմանանք :

Երբ յաւիտենականութիւնը աչուրնուս առջին ունենանք՝ ան աւտեն զարմանալի կերպով միտք կառնենք երկրիս վրայ մեզի անիրատութիւն երեցածներուն արդարութիւնը . և աս հարցմունքներուս պատասխանը թէ « Ինչո՞ւ Աստուած սա մեծ մեղաւորը չիպատժեր . ինչո՞ւ համար է որ սա չար մարդը ամէն յաջողութիւն ունի, և լաւ մարդը խեղճութեամբ կը տառապի . ո՞ր է ապա Աստուծոյ ունեցած խնամքը . ո՞ր է իր արդարութիւնը, իմաստութիւնն ու բարութիւնը :

Եւ ահա միայն յաւիտենականութիւնն է որ աս խորհուրդս մեզի կրնայ բացատրել . վասն զի արդար և իմաստուն բան է որ մեծ մեղաւորին ըրած պղտի բարութիւնը վարձատրուի . ասոր համար կը

տրուի ամբարշտին երկրիս անցա-
ւոր բարութիւնը, անոր՝ որ անդին
յաւիտեանս պիտի պատժուի. իսկ
աս բարի մարդն՝ որ աշխարհքիս
առջև խեղճ կըհամարուի, հոս տե-
ղի թեթև նեղութեանց համբերե-
լով՝ իր փոքր յանցուածոց պատի-
ժը կըլուծանէ. իսկ իր առաքինու-
թեանց փոխարէն կընդունի յաւի-
տենական երջանկութիւնը: Դար-
ձեալ յաւիտենականութիւնը կը-
մեկնէ մեզի թէ ինչպէս դժբաղդու-
թիւնը շատ անդամ աս աշխարհքիս
մէջ օրհնութիւն մի է. — վասն զի
յաջողութեան ատեն զՍատուած
մոռցող հոգին՝ անոր հետ կըհաշ-
տեցընէ. որչափ հոգիք կան երկին-
քը՝ որ Սատուծմէ կըգոհանան և
միշտ և յաւիտեան զինքը կուզեն
փառաւորել աս բանիս համար որ
երկրիս վրայ իրենց նեղութիւն զըր-
կեց. ընդհակառակն երկրաւոր հա-
րըստութիւննու յաջողութիւնը շատ
անգամ պատիժ են. քանզի որչափ
մարդիկ աս կորստական ընչից ե-

տնէ իյնալով՝ անփոյթ եղան և վերջապէս կորուսին յախտենական բարիքը . որչափ մարդիկ յախտեանս յախտենից պիտի անիծեն այն հաճոյքներն , այն փառքն ու հարըստութիւններն՝ որ զիրենք դատապարտեցին : — Ապա ուրեմն սա աշխարհքիս մէջ մարդկոչրեան վրայ դատաստան ընկոշ համար յախտենականոչքիւնը պետք է առչուելիս ունենանք . սառանց որոյ անկարելի է՝ Աստուծոյ մեր եկատմամբ ունեցած խորհրդոց մեկունն ալ հաստ ըլլալ » : — Ապա ուրեմն ասկէց ետև մեր տեսնելու կերպը փոխենք , և մեր գերազոյն Գատաւորին գործերը չդատենք . քանզի ոչ գուք և ոչ ես կրնանք իրենն պէս հեռատես ըլլալ և ամենատես : Ինչ որ ինքն արար՝ լաւ է , և նոյն իսկ չարիքն որ թոյլ կուտայ՝ մեր մեծագոյն բարւոյն համար է :

Չէք յիշեր պարտիզականին առակը . ասիկայ օր մը իր պարտէզին մէջ մեծ գդմենուոյ մը քով կեցած ինքնիրեն կրսէր . « Արդեօք ամէն

բանի ստեղծողն ինչ մտածեր է որ
սա զգումը սա խեղճ տեղը ձգեր է ,
ես ըլլայի սա կաղամախի ծառին
վրայ կըկախէի՝ որ ամէն բան հա-
մեմատ կըլլար . վասն զի ծառն ալ
սլողին յարմար կըլլար . կաղնիին
պտուղն ալ որ ճկոյթ մատիս չափ
չկայ՝ հոս տեղը աւելի կը յարմա-
րէր : Մտալմունք մըն է ըրեր է Ա.ս.
տուած . վասն զի որչափ որ սա սը-
տուղներն և իրենց դիրքը կըտես-
նեմ՝ այնչափ աւելի ինձի կուզայ
որ մէկմէկու տեղը սխալմամբ բըռ-
ներ են » : — Օղը տաք ըլլալով մեր
թորոս աղբարն ալ յողնած՝ մօտի
կաղնիներուն մէկուն տակը փը-
ռուեցաւ . հազիւ թէ սկսեր էր մրա-
փել ծառէն կաղին մը ընկաւ ու խեղ-
ճին քիթը ճզմեց : Արթընցաւ , վեր
ցատքեց պոռալով կանչուրուտելով,
և տեսնելով սա չարեաց պատճառը
կըսէր . « Ոհ , ոհ , քիթս կարիւնի
կոր . հասպա ինչ պիտի ըլլար եթէ
ծառէն ընկածը աւելի ծանր բան
մը ըլլար , կամ թէ սա կաղնին

դդում բուսցընէր . բայց Աստու-
ծոյ կամքն աս չէ եղեր , և ինքն ի-
րաւունք ունի եղեր . հիմա լաւ ի-
մացայ իրենն իմաստութիւնը » . աս
ըսելով տուն դարձաւ Թորոս զԱս-
տուած ամէն բանի մէջ օրհնելով :
— Գնա դուն ալ ուրեմն աս մարդուս
պէս փոխանակ աստուածային նա-
խախնամութիւնն ուրանալու՝ զգու-
շացիր անոր զէմ տրանջելէն :

Ե

Կրօնք ըսած դ կանանց արժանի բան է :

Հապա մարդկանց համար ինչո՞ւ
պիտի չըլլայ : — Ասան զի կրօնքը
կամ ճշմարիտ է և կամ սուտ . և
թէ ճշմարիտ է , հաւասարապէս
ճշմարիտ է թէ արանց և թէ կա-
նանց համար . իսկ թէ սուտ է , ինչ-
պէս արանց՝ այսպէս կանանց ալ
աղէկ չկրնար ըլլալ . վասն զի սը-
տութիւնը մէկու մը ևս բարի չկըր-
նար ըլլալ : — Տարակոյս չկայ թէ

կրօնքը կանանց համար բարի է .
բայց նոյն կերպով և նոյն պատճա-
ռաւ արանց համար անհրաժեշտ
բարի է . որովհետեւ արք ևս կանանց
պէս ունին կիրքեր՝ որոնց դէմ պէտք
է դնեն , նաև շատ անգամ աւելի
զօրաւոր կրքեր . և արք ևս կանանց
պէս առանց Աստուծոյ վախին և
սիրոյն չեն կրնար անոնց յազթել
թէ որ կրօնից տուած զօրաւոր նը-
պաստ ձեռնտուութիւնները չունե-
նան : — Արանց կեանքն ևս կանանց
պէս դժուարին ու ծանր պարտքե-
րով լեցուն է , որ են պարտք առ
Աստուած , առ ընկերութիւն , առ
ընտանիս և առ անձինս : — Արք
ևս կանանց պէս ունին զԱստուած
մը՝ որուն պէտք է երկիր պաղանեն
ու ծառայեն , անմահ հողի մը՝ որ
պէտք է փրկեն , ախտեր՝ ուսկից
պէտք է փախչին , առաքինութիւն-
ներ՝ զորոնք պէտք է ստանան , ար-
քայութիւն մը՝ որ պէտք է շահին ,
դատաստան մը՝ ուսկից պէտք է
վախնան , մահ մը՝ որ միշտ կը սպառ-

նայ , և որուն սկէտք է պատրաստ
ըլլանք : Եւ վերջապէս ինչպէս մէ-
կին՝ այսպէս մէկալին համար ևս
Քրիստոս խաչին վրայ մեռաւ , և իր
պատուիրանքներն՝ որ ամէն մարդ
հաւասարապէս կը պարտաւորեն ,
ամենուն համար աւանդեց :

Ուրեմն կրօնքն որչափ որ կա-
նանց նոյնչափ ևս արանց ալ հար-
կաւոր է . և եթէ կայ տարբերու-
թիւն մը՝ աս է որ ալ աւելի հար-
կաւոր է արանց քան կանանց , մա-
նաւանդ երիտասարդաց , որովհետև
ասոնք աւելի վտանգի մօտ են , ո-
րով և մոլորելու աւելի ենթակայ .
չար օրինակն ալ չորս բոլորնին ա-
ռած է մանաւանդ անբարոյակա-
նութեան , անբարեխառնութեան ու
կրօնական պարտուցանհոգութեան
կողմանէ : Ուստի չար դործելու մօ-
տաւոր ու ծանր վտանգներու մէջ
դանուելնուն համար աւելի կարօ-
տութիւն ունին նախապահող դե-
ղերու :

9

Բաւական է պատուաւոր մարդ ըլլալը , որ քան զամէն կրօնք աւելի լաւ է . ուրիշ բան պէտք չէ :

Ըսածդ իրաւ է կախնոցէ ազատելու համար , բայց ոչ արքայութիւն վաստըկելու համար . իրաւ է մարդկանց առջևը՝ բայց ոչ Աստուծոյ , որ է դերագոյն դատաւոր : — Դուն կըսես « Բաւական է պատուաւոր մարդ ըլլալը » . Թող ըսածդ ըլլայ . բայց մէկմէկու միտքն իմանանք . դուն ինչ կըհասկընաս պատուաւոր մարդ ըսելով . վասն զի ասոնք ընդարձակ ու ընդհանուր իմաստ ունեցող բառեր են , և ամէն տեսակ բանի ու ամէն մտքի կըյարմարին :

Օրինակի համար հարցուր սա բարոյականը արած ու կեանքը չարեաց մէջ մաշած երիտասարդին՝ թէ արդեօք ինքը պատուաւոր մարդ

կըսուի թէ չէ : — « Ատ ինչ հարցմունք է, կը պատասխանէ, երիտասարդութեանս խենթութիւնները արդեւք չեն ըլլար ինծի պատուաւոր մարդ ըլլալու, ինչպէս որ եմ ալ. և թէ որ մէկը ուղէ ինձմէ ասանունս վերցընել՝ իրեն կըսորվեցընեմ » :

Հիմա դնա նոյն բանը հարցուր սա խարդախ վաճառականին, որ հասարակ տեսակ վաճառքը քեզի կըկլլեցընէ ու աղէկ տեսակի զինքը քեզնէ կառնէ : Հարցուր սա գործաւորին որ կատարեալ աւուրչէքն առնելով՝ կըրցածին կէսը միայն կաշխատի : Հարցուր խանութպանին որ ժամանակիս աղքատութիւնը պատճառ բերելով՝ իր աշկերտներուն կիրակի օրուան հարկաւոր հանգիստն ալ չթողուր. հարցուր կըսեմ ամենուն թէ արդեօք իրենց սա կերպերն արդելի կըլլան պատուաւոր մարդ ըսուելու : Եւ ամէնքն ալ առանց տարակուսելու պատասխան կուտան թէ իրենք

պատուաւոր մարդիկ են, և թէ ամենեին աս բանիս արդելք չեն առուտուրի մէջ բանեցուցած հնարքնին ու խարդախ կերպերնին:

Հարցուր դարձեալ սա շոյլ մարդուն թէ արդեօք իր չափազանց ծախքը, կամ թէ սա ծեր մարդուն թէ արդեօք իր ուղղ ազահութիւնը, կամ սա զինետունները պտըտողին թէ արդեօք իր զինովութիւնը զիրենք իրենց պատուաւորութենէն չեն հեռացըներ. և ահա կըտեսնես որ ամէնքը իրենց սիրած ախար կարդարացընեն, ու իրենք զիրենք շատ պատուաւոր մարդ կըսեպեն:

— Այսպէս աս վերը ըսածներս ամէնքը պատուաւոր մարդ կըսեպուին, որով անառակները, սուտ դրուցները, զինովներն, ազահները, վաշխառուններն, և անհամեսաները կրնան ըսուիլ պատուաւոր մարդիկ, և ինչուան յայտնի գողութիւն ու մարդասպանութիւն չընեն՝ չենք կրնար իրենց աս անունը զլանալ:

— Արեմն հիմա քեզի ինչպէս կե-

րենայ աս բարոյականի նոր օրէնս-
գիրքը . ըսել է թէ ով որ քրէական
ատենանէն կազատի՝ Աստուծոյ ա-
տենին առջև պիտի չելլէ , և թէ աս-
կէց ետև մէկը դատելու ատեննիս՝
չէ թէ իրեն սիրտը , հապա ուսերը
պէտք է նայինք , և որուն ճակատն
որ իր յանցանքին համար ընդու-
նած խարանը չտեսնենք՝ զանիկայ
երկնից արժանի պիտի սեպենք : —
Աս ինչ տեսակ կրօնք է . և դուն կը-
յանդգնիս ըսելու թէ աս է քու
կրօնքդ , և ամէնէն լաւ կրօնք , որ
աւազակութենէ ու մարդասպանու-
թենէ զատ ամէն բանի հրաման
կուտայ : Բայց զիտցիր որ ատիկայ
կրօնք չէ՝ հապա զգայութեանցդ ա-
պականութիւն , և վարդապետու-
թիւն զարհուրելի :

Բայց դուն կըսես թէ պատուաւոր
մարդ ըսելով ես աւելի բան մը կի-
մանամ , քան ինչ որ սովորաբար
կիմացուի . այսինքն անանկ մարդ
մը որ իր ամէն պարտքը կըկատա-
րէ , ինչ որ իրաւացի է կըգործէ , և

անիրաւութենէ կըխորչի » : — Ես
ալ փորձով հաստատեալ կըցցը-
նեմ ու կըհաստատեմ՝ որ թէ յի-
րաւի ես ինչ որ ինքզինքդ կըկար-
ծես, առանց կրօնից հզօր օգնա-
կանութեան, ապա ուրեմն աշխարհ-
քիս ութերորդ հրաշալիքն ես. բայց
ես քեզի հետ հարիւրին մէկ բաստ
կըբռնեմ որ այնպէս չես. վասն
զի դու բնաւ չես կրնար զիս համո-
զել որ կիրք ու զէշ յօժարութիւն-
ներ չունենաս. որոնք ամէն մարդ
ունի, և ոմանք խիստ շատ. ուստի
ցովութեան, որկրամոլութեան ու
զգայական հաճոյից հակամիտու-
թիւն թէ որ ունիս՝ ո՞վ զքեզ պիտի
բժշկէ. եթէ կարգէ դուրս բարկա-
ցող ես, թէ որ ծուլութենէ կըմա-
շիս, հպարտութեամբ ուռած ես՝ ո՞վ
աս կըքերդ պիտի զսպէ, ո՞վ քու
ձեռքդ պիտի բռնէ, և լեզուիդ սանձ
պիտի դնէ : — Անշուշտ Աստուծոյ
վախը : — Բայց եկ տես որ պատուա-
շոր մարդոշ կրօնքին մէջ այդ բանդ
չկայ : — Արդեօք բանականութեան

ձայնը: — Քայց բանը ան է որ՝ կըր-
քերէ դերուած ժամանակնիս բա-
նականութեան մտիկ չենք ըներ: —
Ապա ուրեմն ինչ. ես ուրիշ բան
չեմ գտներ, բայց եթէ օրինաց վա-
խը և պատժոյ խստութիւնը: Ո՛հ
ինչ ազնուական կրօնք, բարով
վայելես զատիկայ, բայց ես իմս ա-
ւելի վեր կըսեպեմ:

Միայն քրիստոնէական կրօնքն
է որ մեր կրից չափ կըդնէ, և զա-
սոնք զսեպելու կերպը կըսորվե-
ցընէ. ինչուան որ չցցընես թէ
մարդս անմեղանչական է կամ
հրեշտակ է, (որ այնպէս չէ), պէտք
է որ պարտաւորինք ըսելու թէ «Ա-
ռանց քրիստոնէական կրօնից զօրա-
շոր օգնականօքրեան չենք կրնար մեր
մեծամեծ պարտքերն անվրեպ կատա-
րել, որոնց կատարմամբք միայն կըլ-
լայ ձշմարտապէս պատուաշոր մարդ»:
Եւ ՚ի վեր քան զամենայն առանց
քրիստոնէութեան չենք կրնար զա-
նոնք ուղիղ դիտաւորութեամբ կա-
տարել՝ յոր հաստատեալ է միայն
իրենց բարոյական զեղեցկութիւնը:

Եւ մարդս ալ այն աստիճան տը-
կար է՝ որ նոյն իսկ առաքինի քրիս-
տոնեայք երբեմն երբեմն իրենց
պարտքէն կըսպակասին, թէպէտ և
հաւատոյ դերբնական ուժովը դօ-
րացած ըլլան: Իսկ դուն որ աս տկա-
րութենէ ազատ կըսեպես դքեղ, և
աս օգնութենէս զուրկ ես, և բնա-
կան յօժարութեանցդ հակամէտ,
ու աշխարհքիս հաղարումէկ վտան-
դաց մէջ կըզտուիս՝ ինչպէս կրնաս
համարիլ թէ ամէն պարտքերդ հա-
ւատարմութեամբ կըկատարես: —
Արդ ես կը կարծեմ որ քրիստո-
նեայ չեղող մարդ մը՝ որ ինքզինքը
պատուաւոր մարդ կըկոչէ՝ (վերը
դրած նշանակութեամբ), կամ ապ-
շութեամբ ինքզինքը կըխաբէ, կամ
նաև կամօք իր խղճին դէմ կըստէ:

Բայց ես աւելին զուրցեմ քեզի,
որ բաւական չէ քեզի բովանդա-
կապէս կատարել ինչ պարտք որ ու-
նիս թէ իբրև քաղաքացի, թէ իբ-
րև հայր, կամ մայր, կամ որդի կամ
բարեկամ, և միով բանիւ այն ամե-

նայն պարտքերդ որոնք որ աշխարհ-
քիս առջև դմարդ պատուաւոր կը-
ցցընեն : — Չէ , բաւական չէ : —
Եւ ինչո՞ւ : — Վասն զի ասոնցմէ
դատ երկինքն Ստուած մը կայ՝ որ
դքեզ ստեղծեց ու կը պահէ , ու ըզ-
քեզ իրեն կը կանչէ , և քեզի առաջ-
նորդելու համար օրէնք մը սահմա-
ներ է . ապա դէպ ՚ի առ Ստուած
ալ պարտքեր ունիս՝ երկրպագու-
թեան , զոհութեան և աղօթից , ո-
րոնք որ քու նմաններուդ հետ ու-
նեցած պարտքերէդ աւելի հարկա-
ւոր , էական ու անխղելի են : Վասն
զի յիրաւի աս վերջիններուն հետ
ունեցած պարտքերդ կրնան դադ-
րիլ՝ երբ այնպիսի պարագայի մը
մէջ դատուիս որ քու նմանեացդ հետ
վերաբերութիւն չունենաս . ուր
ընդհակառակն Ստուծոյ ունեցած
պարտքդ ամէն ժամանակ դքեզ կը-
պարտաւորէ . ամէն ատեն ու ամէն
պարագայի մէջ պարտը կան ես զին-
քը սիրելու , մեծարելու և իրեն ա-
ղօթելու : — Ապերախտ մարդ մը

կրնայ ինքն իրեն ըսել թէ «Ես լաւ մարդ եմ, ինքզինքս մեղադրելու բան մը չունիմ» . յայտնի է թէ չկրնար : — Արդ ահա դուն որ աշխարհքիս մէջ պատուաւոր մարդ կըսուիս, զԱստուած մոռնալով ապերախտ չե՞ս մի ըլլար : Ինքն է քու հայրդ, իրմէ է քու գոյութիւնդ, կեանքդ, բանականութիւնդ, բարոյական արժանապատութիւնդ, առողջութիւնդ, յաջողութիւնդ և ամէն ունեցածդ . ինքն ստեղծեր է աշխարհքս քու օգտիդ և զուարճութեանդ համար . ինքը պատրաստեր է քեզի երկինքը փառաւոր երանութիւն մը . ինքն է քու տէրդ, քու թագաւորդ . ինքը կօրհնէ ըզքեզ, թողութիւն կուտայ քեզի, ու քեզի համար կըհսկէ : — Իսկ դու ի՞նչ փոխարէն կուտաս իրեն . ի՞նչ սէր, ի՞նչ պատիւ, ի՞նչ մեծարանք : Այլ ցուրտ կերպով կըկրկնես ան առարկութիւններն որ իր թշնամիները կըհնարեն՝ իր լուծը վրաներնէն թօթուելու համար . թերևս բո-

լոր իր պաշտամունքն ալ ծաղր կը-
նեն, կըմերժեն ու կանարդեն . ոչ
կաղօթեն իրեն, ոչ կըմեծարեն, ոչ
կըզոհանաս . այլ նաև իր խօսքը
ծաղր կընեն, ու իր օրինաց պահ-
պանութեանը վրայ կըծիծաղիս :

Ապերախտ մարդ . ինքզինքդ մե-
ղադրելու կամ զղջալու նիւթ չու-
նիս մի հիմա . կըկատարեն մի ամէն
պարտքերդ : Ասղաչեմ, զազրէ ինք-
զինքդ խարելէն . ինչո՞ւ ինքզինքդ
ճշմարտութեան դէմ կըկուրացը-
նեն . ինչո՞ւ քու չար գործոցդ վրայ
աչք կըզոցեն : — Ընդհակառակն
ճանչնանք աս պարտքս, ճանչնանք
կրօնքի լուծը՝ որ զմեզ կը վախցը-
նէ, և որն որ միայն կընայ ազա-
տել զմեզ ան նորահնար կրօնքէն ո-
րուն պարկեշտանուամբ պատուաշու-
մարդու կրօնք ըսած են : Որն որ չէ
թէ միայն բաւական չէ, հապա նաև
ճշմարիտ ըսելով՝ զեղեցիկ բայց
աննշան ձայն մի է, և անոր համար
միայն հնարուած է որ մեր և աչ-
խարհքիս աչքէն ծածկէ ամենայն

անկարգութիւն և յանցանք՝ որոնց
ճարը միայն քրիստոնէական կրօ-
նից մէջ կը գտնուի :

Է

Իմ կրօնքս մերձաւորիս բարիք ընելն է :

Ընկերը սիրելէն և անոր բարիք
ընելէն լաւ բան չկայ . ինչպէս որ
քրիստոսական կրօնքն ալ ստէպ կը
պատուիրէ . այնչափ որ զՍատուած
սիրելու մեծ ու հիմնական պար-
տուց հետ հաւասար կը գնէ զանի
ըսելով . « Սիրեսցես զտէր Սատուած
քոյ յամենայն սրտէ քումմէ , այս
է առաջին պատուիրան . և երկրորդն
նման ակն , սիրեսցես զընկեր քոյ
իրբն զանձն քոյ » : — Ասոնք նոյն
խակ Քրիստոսի խօսքերն են (Մատ-
ղ . ԻԲ) . բայց ասոնց ետեւն ու-
րիշ բան մըն ալ կաւելցընէ՝ որուն
գու ուշադրութիւն ըրած չես . « Յայս
երկուս պատուիրանս ամենայն օ-
րէնք կախես ալ կան » :

Գուն որ կըսես թէ քու կրօնքդ միայն ընկերոջդ բարիք ընելն է, աս երկու պատուիրաններէս մէկը կանարգես. և այն որ զլխաւորն է, և ուսկից որ միւսը կըծագի, և անով կըտածուի ու կըսլահուի, և որ դանիկայ զիւցազնական առաքինութեանց կարգը կըդասէ, և կրօնական պարտուց արժանապատուութեան կարգը կըդնէ, ըսել կուզեմ զՍատուած սիրելու պատուիրանը և իրեն ծառայելու պարտաւորութիւնը: Ո՞չ ապաքէն շիտակ քալելու համար՝ մեր երկու ոտիցն ալ կարօտութիւն ունինք. այսպէս երկրիս վրայ մեր վախճանին հասնելու, և երկինքը ժառանգելու համար աս երկու պատուիրաններն ևս պէտք է պահենք, Ա. Սիրեսցես ըզտէր Սատուած քոյ. Բ. Սիրեսցես զընկեր քոյ իբրև զանձն քոյ: — Եւ յիրաւի ուր որ ասոնցմէ առջինը չգտնուիր, երկրորդը շատ քիչ անգամ կըգտնուի. տասներուինը դարու փորձը աս բանիս վկայութիւն է.

քրիստոնեայն որ իր ընկերոջը սէ-
րը՝ միայն Աստուծոյ սիրոյն վրայ
հաստատած է, անիկայ միայն ճշշ-
մարտապէս, արդեամբ, պարզա-
պէս ու հաստատապէս կըսիրէ զա-
նիկայ:

Արո՞նք եղան խեղճ մարդկութեան
մեծամեծ բարերարները. — Սուր-
բերն, այսինքն Աստուծոյ սիրովը
վառուած մարդիկը: Ասոնցմէ շա-
տերէն միայն մէկն յիշենք՝ սուրբ
Վինգենտիոս պաւլայեցին այն եղ-
բայրական սիրոյն զիւցազնը, այն
աղքատաց հայրը՝ որն որ իր հաս-
տատած բարերար եղբայրութիւն-
ներովը ինչուան աս օրս բոլոր աշ-
խարհքի բարիք կըգործէ: — Ո՞վ էր
սուրբ Վինգենտիոս պաւլայեցին.
— քահանայ մը, եկեղեցական մը:
— Ո՞ր սորվեցաւ ինքզինքը այս
կերպով զոհելու իրեն նմաններուն
բարեացը համար. — Աստուծոյ սի-
րոյն և Յիսուսի Քրիստոսի կրօն-
քին պաշտամանց մէջ:

Այն բարերար եղբայրութիւնն է

րէն որոնք են աւելի ծաղկածներն .
որոնք են որ հարիւրաւոր տարինե-
րէ 'ի վեր հաստատուած են ու կը-
բարգաւաճին . — անոնք որ յեկե-
ղեցոյ հաստատեալ են՝ կրօնական
սկզբանց վրայ, ու պսակեալ Յիսու-
սի Քրիստոսի խաչովը : — Ո՞վ հաս-
տատեց Ապաւէն տղայոց ըսուած
տեղերը, եթէ ոչ եկեղեցին : — Ո՞վ
ամէն ժամանակ և հիմա ևս հոգ կը-
տանի մարդկային խեղճութեանց և
անոնց հոգւոյն ու մարմնոյն պի-
տոյիցը վրայ՝ թէ մանկութեան ժա-
մանակնին և թէ ծերութեան ատեն .
բայց եթէ եկեղեցին, և այն ալ կու-
րացեալ տէրութեանց դրած ար-
դելքներուն հակառակ : — Ո՞վ էր
որ մարդկային ամէն տեսակ թը-
շուառութեանց շուտով օգնութիւն
հասնելու համար՝ այնչափ արանց
և կանանց կրօնական միաբանու-
թիւններ հաստատեց, ոմանք երե-
սի վրայ ձգուած տղաքը ժողովելու
համար, ոմանք աղքատ մանկանց
կրթութիւն տալու համար, ուրիշ-

ները հիւանդները դարմանելու , և այլք գերիները ազատելու , և ճամբորդաց հիւրընկալութիւն ընելու համար , և այլն , և այլն : — Եկեղեցին և մինակ եկեղեցին չէր մի ասբաներս ընողը : — Ինքը սորվեցուց մարդկութեան սիրոյն համար ամէն մեծամեծ զոհեր յանձն առնել . ինքն հաստատեց ֆոքր գրուրեան ըսած կուսանքն , հեռու աշխարհաց քարոզիչներն , և սուրբ Բեռնարդոս լեռան կրօնաւորները : Այսպէս ահա ամէն բանի մէջ կրտեսներն որ մարդասիրութեան հիմն եղած է միշտ Աստուծոյ սէրը :

Ամէն ժամանակէ աւելի մեր ատեններս կըխօսուի մարդասիրութեան , եղբայրսիրութեան և ազգատսիրութեան վրայ , և անոնց օգնելու համար մեծամեծ առաջարկութիւններ կըլլան . — բայց գեղեցիկ խօսքերը բանի չեն դար : — Կրքեր կըզրուին , քարոզներ կըտրուին , բայց որչափ սակաւ է անոնցմէ առաջ եկած օգուտը . և

պատճառը , վասն զի կրօնքի վրայ
հաստատուած չէ անոնց կենդա-
նութիւնը . ուստի առանց պատճա-
ռի արդիւնք չկրնար ըլլալ . ընկեր-
սիրութեան դրդիչ պատճառը երեզ-
մնաւոր սկիզբը Աստուծոյ սէրն է :

Զգուշացիր ուրեմն աս ընկերսի-
րութեան գեղեցիկ դրութիւններէն՝
որ կրօնքը մէկդի ձգած են . վասն
զի Յիսուսէ Քրիստոսէ հեռու չկրը-
նար ըլլալ ընկերսիրութիւն մը յօժար,
պարզ, հաստատուէն և մեացական :

Ը.

Այլ լաւ կըլլայ որ կրօնքը՝ փոխանակ
հանգերձեալ կենաց վրայ այնչափ խօ-
սելուն, այս կենացս վրայ քիչ մը հոգ
տանէր, ու որչափ կարելի է խելճու-
թիւնները վերցընէր, ու երջանկութիւն-
նիս ապահովցընէր :

Այս անխելք դանդատանաց տա-
կը պահուած է ամենամեծ խնդիր
մը, որ միշտ էական ու դործունեայ

եղած , և մեղի հետ շատ վերաբե-
րութիւն ունի , ըսել կուզեմ Մար-
դոսս երջանկոտրեան խնդիրը :

Գուն երջանկութեան ետեւէ ես , ու
երջանկութեան կրօնափառքիս , և ի-
րաւունք ալ ունիս . Աստուած ալ իր
հայրական բարութեամբը զքեզ ու-
րիշ բանի համար չէ ստեղծեր , բայց
եթէ զքեզ երջանկի ընելու համար :
— Ընկիր ուրեմն երջանկութեան
ետեւէ , բայց նայէ որ անոր հասնե-
լու միջոցներուն մէջ չխաբուիս .
քու առջիդ շատ բաց ճամբաներ
կան , բայց անոնցմէ մէկը միայն
ճշմարիտ է . և վայ անոր որ սխալ
ճամբայ մը բռներ է : — Աս նիւթիս
վրայօք մոլորիլը շատ աւելի դիւրին
է հիմա , քան թէ առաջները . որով-
հետև ժամանակ մը չէ եղած՝ որ աշ-
խարհքս այնչափ ծուռ վարդապե-
տութիւններով լցուած ըլլայաս նիւ-
թիս վրայօք : Շատ անօրէն ու մո-
լորեալ մարդիկ՝ շատ տեսակ դիւ-
րութիւններ իրենց ձեռնտու ունե-
նալով՝ ամէն կողմն աս թունաւոր

սկզբունքներս կըտարածեն , որոնք մարդկային ախտերը շոյելով՝ ժողովրդոց միտքն ու բարոյականը դիւրաւ կապականեն : Սմենայն կերպով կըջանան համոզելու՝ որ աշխարհքիս մէջ ուրիշ բան չունինք ընելու , բայց եթէ զուարճանալ . և թէ հանդերձեալ կենաց յոյսը՝ պարզապէս ցնորք մի է , երջանկութիւն ըսածդ աշխարհային յաջողութեան , հարստութեան և ճոխութենէ առաջ եկած զուարճութեանց վրայ հաստատուած է : Իսկ ասոնց մէջ աւելի յանդուգն իմաստակները կառելցընեն թէ աս հարստութիւնն ու զուարճութիւնները ձեռք բերելու համար՝ ամէն միջոց օրինաւոր է . և թէպէտ ընկերութիւնը լուծուելու վախ ալ ըլլայ , ընտանեկան խաղաղութիւնը վրդովի , և նա և նոյն իսկ կրօնքի կործանման վրտանդ ալ ըլլայ , բայց աշխարհք պարտաւոր է իր երկրաւոր երջանկութեանը ետեւէ ըլլալու : Հիմա կուան մարդկային ընկերութեանց

վիճակն ու պայմանը շատ դէշ է ,
կըսեն . պէտք է ամէն բան արենք
ու նորոգենք . պէտք է որ բոլոր աշ-
խարհքիս երեսը փոխուի , ապա թէ
մարդկութիւնը երջանիկ կըլլայ : —
Կարծեմ լաւ կըճանաչէք աս վար-
դապետութիւնը , որուն անունն է
Ընկերակարոտրիւն կամ Ռամկախ-
րոտրիւն :

Չեմ ուզեր նախատել զձեզ ցը-
ցընելով թէ որչափ նուաստացու-
ցիչ բան է երջանկութիւնը զգայա-
կան հաճոյից վրայ հաստատելը ,
որն որ ինքնիրեն ալ յայտնի է .
վասն զի ասով ամէն բարիք կըջըն-
ջուին , առաքինութիւնները կըփճա-
նան , և բարոյական օրինաց հա-
ւատարմութիւնը կըպակսի , և վեր-
ջապէս այն ամէն յատկութիւնները
կեղծանին՝ որոնցմով որ մարդիկ
յանբան արարածներէ կըզանա-
զանին . ասով մարդս իր շնէն իր
մորթովը միայն կըտարբերի՝ երբ
երկուքին ալ երջանկութիւնը մի և
նոյն բանն ըլլայ , այսինքն զգայա-

կան բաղձանաց անսանձ աղատութիւնը :

Բայց խնդիր մի այլ կայ՝ որուն վրայ ամէն մարդ համոզուած չէ, և որուն վրայ կուգեմ որ աւելի ուշադրութիւն ընէք, այսինքն ինկերփարտչեան գործնական անհետարտչիւնը, և հանրական երջանակոչեան այրանդակոչիւնը : — Հիմա ես կուգեմ ցցընել ձեզի իրեն բացարձակ ընդդիմոչիւնը արարածոց բնոչեան հետ՝ որոնք փոփոխել անկարելի է . կուգեմ համոզել զձեզ որ ասիկայ վտանգաւոր ու ծաղրական Յնօրք (Utopia) մի է, և ինչ գեղեցիկ անուններով կոչուի՝ նշանակութիւն մը չունի :

Եթէ արեգական պէս պայծառ ճշմարտութիւն մը որ կայ աշխարհքիս մէջ, աս է որ պէտք է վիշաքաչենք ու մեռնինք . ասիկայ մարդկութեան վրայ դրուած եական պայման մի է, որուն պէտք է ես ալ գուք ալ հնազանդինք, որուն հնազանդեցան մեզմէ առաջ մեր հարքն,

և մեզմէ ետքն ալ պիտի հնազանդին մեր թուներն, և ուսկից որ մարդկային ջանք մը չկրնար զմեզ բնաւ ազատել :

Հարցընեմ ձեզի, չե՞ն մի եղած և պիտի չըլլան միշտ և հանապազ հիւանդութիւն, վիշտ ու տրտմութիւն, չկան և պիտի չըլլան մի որբեւաբիներ ու որբեր, մայրեր իրենց որդւոց պարապ օրորոցին մօտ անմխիթար կերպով լացող : — Ի՛նչ, կարծէք թէ երբէք պիտի դադրին բարուց անհամաձայնութիւններն, հակառակ կամքերու ընդդիմութիւններն ու միտքերնիս դրածնուս չյաջողելուն համար եղած վրդովմունքները : — Արդեօք կերպ մը կայ այս բաներս փոխելու . արդեօք ընկերութեան նոր կարգաւորութիւն մը ինչ կերպ ալ ըլլայ, կրնայ մի արգիլել հիւանդութիւնները, վիշտերը, բարակ ցաւերը, ջերմերը, ոտնաւոտութիւններն ու մաղձացաւք . կրնայ մի մեր սիրականները պահել, եղանակներուն խստութիւնը բա-

րեխառնել, ճմեռուան ցուրտը մեղ-
մացընել, ամառուան արևուն այ-
րող տաքութիւնը զովացընել: Կըր-
նայ մի մարդուս ախտերը, հպար-
տութիւնը, անձնասիրութիւնը, կա-
տաղութիւնը և վրէժխնդրութիւնը
վերցընել: — Ի վեր քան զամենայն
կրեւոյ մի մահոռան յաղրել:

Այսպէս է թէ չէ. — մի թէ այս
ևս անտարակոյս և ստոյգ չէ մի, որ
ինչպէս հիմա է այսպէս ալ միշտ պի-
տի ըլլայ. — ոչ որ աս բանս կրնայ
ուրանալ: — Արդ այսչափ անհրա-
ժարելի չարեաց մէջ ի՞նչ կրնանք
ըսել, զուրցեցէք: — Խնդրեմ՝ ըսէ
թէ ի՞նչ կըլլայ այդ ձեր առակափա-
րուրեան խոստացած անփոփոխ գր-
չարձոքիւնը, երբ հիւանդութիւն մը,
տրտմութիւն մը, մահ մը բաւական
է զանիկայ եղծանելու. և սակայն
այս երկիւղալի թշնամիները միշտ
դռներնուս առջև կըսպասեն: Ապա
ուրեմն ձեր Ռամկափարութիւն,
կամ Ընկերփարութիւն ըսածնիդ,
կամ թէ ուրիշ ինչ անուն որ կու-

դես տուր, ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ
երազ մը և սուտ ցնորք, հակառակ
խակութեան իրաց. որ ինքզինքը կը-
խաբէ կամ զուրիշները կուզէ խա-
բել երբ անոնց երջանկութիւն կը-
խոստանայ որ երկրիս վրայ կարե-
լի չէ. և աս երջանկութիւնը կը հաս-
տատէ այնպիսի գուարճութեան մը
վրայ՝ զոր ունենալն անհնար է:

Ապա ուրեմն պէտք է որ աս եր-
ջանկութիւնը ես ուրիշ տեղ փնտը-
ուեմ, որովհետև զիտեմ որ տեղ մը
պիտի գտուի. որովհետև Աստու-
ծոյ իմաստութիւնը, բարութիւնն
ու զօրութիւնն ալ ինձի զայն կը ցը-
ցընեն: — Իսկ թէ ուր կը գտուի՝
բրիստոնէութիւնը ինձի կը ցը-
նէ՝ որ երկրիս վրայ կը բուսնի ու
երկինքը կաճի: — Քրիստոնէու-
թիւնը միայն մեր մահկանացու վի-
ճակին հետ կատարելապէս կը հա-
մաձայնի. ինքը կը մեկնէ մեզի վըշ-
տաց և մահուան երկիւղալից առեղ-
ծուածը: — Կը ցը ցընէ մեզի թէ ա-
սիկայ մեղաց պատիժ է, և աս կե-

նացս անհրաժեշտ չարակրութիւնքը անցաւոր վիշտեր են՝ որով մեր երկնաւոր հայրը կուզէ մեր հաւատարմութիւնը փորձել, յանցանքներնէս զմեզ սրբել, և զմեզ մեր խաչելեալ Փրկչին նմանցընել, և զմեզ մեծագոյն երջանկութեան արժանի ընել: Նոյն կրօնքը կուտայ մեզի զօրութիւն համբերութեամբ զանոնք կրելու, նաև երբեմն ևս ուրախութեամբ, և սիրել կուտայ մեզի այն հայրական ձեռքը՝ որն որ կըհարկանէ՝ առ ՚ի փրկել: — Նոյն կրօնքը բոլոր մարդուս վրայ հոգ կըտանի, կըքննէ կըզիտէ այն ամէն բան որն որ Ռամկավարութիւնը կարհամարհէ. մեր առջի վիճակէն իյնալը, մեր ապաշխարանք քաշելու դատապարտութիւնը, Յիսուսի Քրիստոսի միջնորդութեամբ փրկկութիւնը, և մեր Փրկչին նմանելու պարտքը, եթէ կուզենք իր փրկագործութեանը մասնակից ըլլալ, և յաւիտենականութիւնը որ մեզիհամար պատրաստուած է վայելել:

Վերջապէս մեր կրօնքը ընկերվարութեան պէս սուտ և դատարկ ու նայնութեան ու ցնորական ենթադրութեանց վրայ հաստատուած չէ: — Ինքն իր առջին ունի մարդուս ամենայն օգուտը, հոգին ու մարմինը, այս և այն կեանքը: Ռամկավարութիւնը մեր արտաքին կճեպը միայն կը զիտէ՝ ներքին միջուկը բանի տեղ չզներ՝ որ է հոգին. իսկ քրիստոնէութիւնը արտաքին կը ճեպն ալ՝ որ է մարմինը չմոռնար, բայց ներքին միջուկն՝ այս է հոգին աւելի կը դարմանէ, և առջինէն աւելի կը վերադասէ. ամէն բան հոգոյ, յաւիտենականութեան ու Աստուծոյ կը վերաբերէ: — Մեզմ ու միանգամայն զօրաւոր ազգեցութեամբ մը կամաց կամաց կը սրբէ հոգւոյն հպարտութիւնն ազահութիւնը, կիրքերը, անձնասիրութիւնը և միով բանիւ ամենայն ախտերը. և այս կերպով կը թափանցէ ամենայն չարեաց բուն արմատին, որոնց վրայ վերը խօսեցանք:

Եւ յիրաւի մեր քաշածները զրեթէ միշտ մեր կրքերէն առաջ կու գան . և աս կիրքերս քրիստոնէութեամբ միայն կը տկարանան ու կը զսպուին: Ինքը կըլեցընէ մեր սիրտը այն ուրախութեամբ ու վսեմ խաղաղութեամբ որ խղճմտանաց մարութենէն առաջ կուգայ : — Հաւատքը կըցցընէ մեզի երջանկութեան ճամբան , և ինչպիսի՛ երջանկութեան . իսկ յոյսն ու սէրը կառաջնորդեն մեզի աս ճամբէն առաջ երթալու . և մեր պարտուց լուծը կը քաղցրացընեն ու կըթեթեցընեն : —

Բայց քրիստոնէական կրօնքը հոգւոյ համար այսչափ բան ընելէն ետեւ , մարմինն ալ բոլորովին անփոյթ չթողներ , ինչպէս որ վերն ըսի . կը պատուէ զանիկայ իբրև բնակարան անմահ հոգւոյն որ է կենդանի տաճար Աստուծոյ . անդադար կը քննէ թէ ինչպէս անոր օղնէ ու խնամէ ու նաև ազատէ զանիկայ ամէն վշտերէ զթութեան

եղբայրութիւններու ու հիւանդա-
նոցներու ձեռօք : — Ուր որ իր ձայ-
նը կը լսուի՝ խեղճութիւնը կը քիչ-
նայ , հարուստ մարդը շատ անգամ
բարեկամ եղբայր ու նաև ծառայ
կըլլայ աղքատին , իրեն աւելցած
չահը դնելով թշուառացելոց ձեռքը .
այնպէս որ աղքատութիւնն եթէ
բոլորովին ալ չջնջուի ¹ , բայց գոնէ
տանելի կըլլայ :

1 Աղքատութիւնը ջնջել չըլլար , ո-
րովհետև իրեն պատճառները վերցընելը
անհնարին է : Աս պատճառներէն առ-
ջինն է անհաւասարութիւն բնական կա-
րողութեանց , առողջութիւն , մտայ , հան-
ձարոյ գործունէութիւն , և ուրիշ կա-
տարելութիւնք՝ որ մարդուս տրուած
են : Անկարելի բան է ամէն մարդու հա-
ւասարապէս զօրաւոր , խելացի և յօժար
ըլլալը : — Երկրորդ պատճառ խեղճու-
թեան առջինին պէս զօրաւոր մեր մեղօք
ապականեալ բնութեամբ ախտերնիս .
ծուրութիւնը , ցուփութիւնը , գլխովու-
թիւնը , շռայլութիւնը և այլն : — Խեղ-
ճութիւնը մեզաց պատիժներէն մէկն է ,

Քրիստոնէութիւնը մեր մարմնոյն վրայ ալ հոգ կըտանի՝ ոչ իբրև զըլխաւոր մասն մարդոյ՝ որ սխալ կըլլար, այլ իբրև կարևոր ընկեր՝ կըսպահէ զանիկայ բարեխառնութեամբ ու համեստութեամբ, կըսրբէ զանիկայ արտաքին պաշտամամբ ու խորհրդոց ընդունելութեամբ, և ՚ի վեր քան զամենայն միաւորութեամբ ընդ ամենասուրբ մարմնոյն Քրիստոսի ՚ի խորհուրդ հաղորդութեան: Ինքը կընդունի անոր վերջին շունչը, կըհանգուցանէ զանի իւր վերջին տունը, և հոն իսկ զինքը բոլորովին չմոռնար. վասն զի զիտէ որ աս քրիստոնեայ մարմինը՝ որ մը մաքրուելով մկրտութեամբ մահու, պիտի փառօք յառնէ ՚ի հո-

ուտի ջնջել չըլլար, բայց կարելի է նուազեցընել, լծել թեւցընել, մեղմացընել, սրբապընել. սրն որ կընէ քրիստոսական կրօնքը. բոլոր գաղտնիքն հոս է որ հարուստը սղորմած ու բաւի քրիստոնեայ ըլլայ, աղքատն ալ համբերող ու հաւատարիմ:

դոյ, և պիտի նոր կեանք մը ստանայ միացեալ ընդ իւր հոգւոյն հետ, և վայելէ արքայութեան անպատում փառքը: — Այսպէս է քրիստոնէութիւնը. ինքը դիտէ թէ ինչ է երջանկութիւն, կըխոստանայ և կըչնորհէ: — Որչափ հնար է երկրիս վրայ ալ նոյնը կը շնորհէ. բայց եթէ կատարեալ երջանկութիւն չտայ աս կեանքս՝ անոր համար է որ կատարեալ երջանկութիւնը հոս տեղս ճաշակել չըլլար: — Իրեն խոստմունքն անստելի ապացոյցներու վրայ կը հաստատէ. քրիստոնեայ մը կատարելապէս համոզուած է որ ան երջանկութիւնն որ հիմա չունի՝ օր մը անշուշտ պիտի ունենայ:

Այսպէս ամէն ձմարիտ քրիստոնեայ երջանիկ է: Յիրաւի ինքն ալ ունի վիշտ և տրտմութիւն, որովհետեւ անկարելի է ազատ ըլլալ անոնցմէ, բայց իր սիրտը միշտ դոհ, հանդարտ և ուրախ է:

Միթէ կրնայ Ռամկավարութիւնը աս կերպով միտիթարել ան խեղճ

մարդը՝ որն որ իր ցնորքներովը խա-
բեր է: Անանկ բան կըխոստանայ՝
որ մարդկային կարողութիւնը չկըր-
նար տալ, որով զանհնարինս կը-
խոստանայ. իրեն առաջնորդներուն
յանդուզն խոստմունքներէն զատ
ուրիշ հաստատութիւն չունի. այն
առաջնորդներն ալ գոնէ վստա-
հանալու մարդիկ ըլլային: — Աշ-
խարհքս երջանիկ կըլլայ, կըսեն,
եթէ ամէն բան փոխուելու ըլլայ:
Իսկ եթէ աս ըլլալու փոփոխու-
թիւնը հակառակ բնութեան իրաց
ըլլայ, ինչպէս որ կըկարծենք, աշ-
խարհքս մեծ վտանգի մէջ կըլլայ՝
ոչ բնաւ երջանկութիւնը ճանչնա-
լու: — Ընկերավարութիւնը գեղի վար-
սավիրային կընմանի որն որ իր խա-
նութին վրայ գրեր էր. « վաղը հոս
տեղս ձրի կածիլենք»: Աս վաղը ոչ
երբէք կուգար և այսօրը ոչ երբէք
կանցնէր: — Ընկերավարը կըփա-
փաքի իր թոշակն առանց աշխա-
տանաց ընդունելու. իսկ քրիստո-
նեայն իբրև իր գործոցը վարձք կը-

սպասէ առնուլ . վերջինը իբրև լաւ
գործաւոր կը պահանջէ , իսկ առջի-
նը իբրև ծոյլ : Այսպէս կընէ ամէն
ծոյլ ու թոյլ մարդ՝ որ կամովին
ընկերվարութեան սկիզբը կընդու-
նի , ու կրօնքի ձայնին մտիկ չընենր :
— Երանի թէ մեր աշխարհքը զգու-
շանար աս այլանդակ ու յանդուգն
խոստամունքներէս որով իր թշնա-
միները կը ջանան լեցընելու լրա-
դիրները , վիսպասանութիւններն և
պարսաւազրերն . երանի թէ մեր-
ժէր ու անարգութեամբ արհամար-
հէր զանոնք՝ որոնք չեն ամաչեր ի-
րենց եղբարց առջև դնելու անբան
անասնոց անարգ երջանկութիւնը՝
որ են զգայական ուրախութիւն-
ները :

Վեր վերցընենք ուրեմն մեր զը-
լուխն , արծարծենք մեր թմրած հա-
ւատքն , ու ըլլանք նորէն լաւ քրիս-
տոնեայք , վասն զի յայտ է մեր
չարեաց մի միայն ճարը . սորովինք
մեր նախահարցը կաթողիկէ կը-
րօնքը . թափանցել տանք զանի մեր

սիրտը, մեր սովորութեանց, մեր սահմանադրութեանց ու մեր օրինացը մէջ: Այն ատեն կրնանք ունենալ այն ամենայն երջանկոտրիշէն որ աս աշխարհքիս մէջ կարելի է, և ՚ի հանդերձնայնկատարեալ երեսնոտրիշէն: Ով որ ասկէ աւելին կուզէ ունենալ՝ յիմար է, և ոչ մէկը և ոչ մէկալը կրնայ ձեռք բերել:

Շատ հանճարաւոր ու խելացի մարդիկ կան՝ որ կրօնք չունին:

Ասկէց ինչ կըհետեի. բայց եթէ այս որ բաւական չէ արտաքին զիտութեանց հմուտ և իմաստուն մարդ ըլլալը՝ քրիստոնեայ ըլլալու և Աստուծմէ հաւատոյ շնորհք ընդունելու համար, հապա ամենէն աւելի հարկաւոր է բարի, խոնարհ և սուրբ սիրտ ունենալ, և պատրաստ ու յօժար ըլլալ զոհելու ամենայն ինչ ճշմարտութեան ծանօթութեանը

Համար . և ահա առ բաներս կըսակ-
սին այն սակաւաթիւ ուսեալ մարդ-
կանց որ անհաւատ են : — Ասոնք
իրենց ուսողական , աստղաբաշ-
խական և այլ ուսումնական խընդ-
րոց մէջ բոլորովին ընկղմած՝ կրօն-
քի նիւթերու անխաիր ու տղէտ են ,
և ոչ Աստուծոյ և ոչ իրենց հոգւոյն
վրայ երբէք կըմտածեն . ուրեմն
ինչ զարմանք որ կրօնքի վերաբե-
րեալ նիւթերէն բան չեն հասկը-
նար : — Տղէտ են կրօնքի մէջ , ու-
րեմն իրենց կարծիքն այս բանիս
մէջ այնչափ միայն կըզօրէ՝ որչափ
ուսողականի մը կարծիքը երաժըշ-
տութեան ու նկարչութեան վրայ :
Այսպէս է իմաստուն մարդու մը
օրինակը՝ որ կրօնից վրայօք ալ ա-
ւելի քիչ բան զիտէ , քան տասը
տարուան տղայ մը՝ որ իր Քրիստո-
նէական վարդապետութիւնը կը
սորվի :

Ետտ անգամ ալ այսպիսի մար-
դիկ հպարտ կըլլան , և Ամենակա-
լին զործոցը դատաւոր ըլլալ կու-

զեն, և անոր հետ իբրև հաւասարակցի հետ կուզեն վարուիլ, և իրեն խօսքերն իրենց տկար մտաց կշեռքովը կուզեն կշռել. իրենց ախտերուն մէջ ամէնէն չարը հպարտութիւնն է: Անոր համար արդարապէս կըմերժուին իբրև յանդուզն մարդիկ, և կըզրկուին ան լուսէն որ պարզ ու խոնարհ սիրտ ունեցողներու միայն կըտրուի. և Աստուած չքնակիր անոնց հետ՝ որոնք իր անստելի ճշմարտութենէն զլուխ կըքաշեն:

Բայց ասկէց աւելի կը պատահի՝ որ աս իմաստուն կարծուածները զէջ ախտեր ունենալով՝ կ'իմանան թէ ասոնք քրիստոնէական կրօնից հետ չեն կրնան միաբանիլ, և աս բանս սովորաբար վերը յիշած հըպարտութեան ախտին հետ մէկտեղ կըգտուի:

Բաց ասկէց եթէ վկայից թիւն ու յարզը քննելու ըլլանք՝ զժուարութիւնը կըվերնայ. վասն զի կրնանք ըսել թէ հազար ութհարիւր տա-

րուան մէջ եղած ամէն երկրի իմաստուն մարդիկներէն և ոչ քսանին մէկը անհաւատ եղած է :— Նա և աս ալ կը հաստատենք որ աս սակաւաթիւ անհաւատից մեծադոյն մասը իր անհաւատութեան վրայ աներկմիտ չէր . և իրենց մեռնելէն առաջ ապաւինեցան ան կրօնից թներուն՝ որն որ առաջ հայհոյեր էին . այսպէս եղան բայ ուրիշներէն նաև Վոլթէոի ազանդին գըլխաւորներն անցեալ դարուն մէջ, ինչպէս Մենթէսրիէօ, Պիֆֆօն, Լահարբ, և այլն : — Նոյն ինքն Վոլթէո՝ երբ Փարիզ հիւանդացաւ, իր մեռնելէն ամիս մը առաջ կանչել տուաւ սրբոյն Սուլպիկիոսի ժողովրդապետը, բայց յետոյ վրտանդն անցնելով Աստուծոյ վախն ալ անցաւ . յետոյ նորէն որ ծանրացաւ՝ աս ամբարիշտ մարդուն բարեկամները չորս դին առին : Իր բըժիշկը՝ որ ահանատես վկայ էր, կը հաստատէ թէ ինքը նորէն ուղեց կրօնից օգնութիւնները . բայց ժա-

մանական անցեր էր . թող չտուին
քահանային որ հոգևարքին քով մօ-
տենայ , որ սարսափելի յուսահա-
տութեամբ հոգին փչեց : — Տ՛Ալամ-
պէս ալ նոյնպէս կուզէր խոստո-
վանիլ . բայց զինքն ալ իր վարպե-
տին պէս արգիլեցին , ան իմաստա-
սէր ըսուածներն՝ որ իր անկողնին
չորս բոլորն առեր էին : « Եթէ հոն
չըլլայինք , կըսէր անոնցմէ մէկը ,
ինքն ալ ուրիշներուն պէս դրօշակը
պիտի դարձընէր : — Իսկ Ռուսոյ
խենթեցած մեռաւ , ինչպէս որ ինքն
ալ կըզրէ : — Արդ ինչ բարոյական
յարդ ունին աս մարդիկն . և իրենց
անկրօնութիւնն ինչ բանի կուզայ .
մանաւանդ երբ բաղդատես զանոնք
մեծամեծ իմաստնոց , խորունկ ի-
մաստասիրաց , և աշխարհքիս մէջ
երեցած ամէնէն աւելի յարգելի
մարդկանց հաւատքին ու բարե-
պաշտութեանը հետ : — Հաւատքն
ինչպէս ուրիշներու՝ այսպէս ասոնց
վրայ ալ ծանր պարտքեր ու դժուա-
րին լուծեր դրեր էր . ուստի ուրիշ

բան չէր կրնար զիրենք հնազանդե-
ցընելու՝ եթէ ոչ քրիստոնէական
կրօնից ճշմարիտ ըլլալուն յայտնի
ցուցակութիւնը :

Չեմ ուզեր խօսիլ ան հրաշալի
վարդապետաց վրայ՝ որոնք եկեղե-
ցին Հարք կանուանէ, և որոնք առ-
ջի հինգ դարուն մի միայն իմաստա-
սէրներն ու իմաստուն մարդիկն
էին, ինչպէս սուրբ Աթանաս, Բար-
սեղ, Գրիգոր աստուածաբան, Գրի-
գոր լուսաւորիչ, Սմբրոսիոս, Հե-
րոնիմոս, Սւղոստինոս, Գրիգոր
մեծն, Սահակ, Մեսրոպալ, Ներ-
սէս, Բեռնարդոս, Թովմաս ազուի-
նացի՝ որ թերևս քան զամէն մարդ
աւելի հրաշալի եղաւ իր գերազանց
մտօքը . հապա միայն տեսնենք թէ
որչափ փառաւոր անուններ կը համ-
բէ եկեղեցին իր որդւոց մէջ :

Իմաստասիրաց ու գիտնոց մէջ
Անանիա շիրակացի, Գրիգոր մա-
զիստրոս, Ռոճէր Պաքոն, Կոստեր-
նիկոս, Լէյպնից, Տէքարթ, Փասքալ,
Մալպրանշ, Տ'Ակըսոյ, Լամուա-

նեոն, Տը Մէսթըր, Տը Պոնալ: —
Մեծ ճարտարախօսաց մէջ Ներսէս
լամբրոնացի, Պոսիւէ, Ծենելոն,
Պուրտալու, Մասիյեոն: — Բանա-
սիրաց ու Բանաստեղծից մէջ Քոռ-
նէյլ, Ռասին, Տանթէ, Թասսոյ,
Պուալոյ, և մեր օրերս Շաթոպրիան
ու Լամարթին: — Զինուորական
քաջայաղթ մարդիկներէն շատն ալ
կրօնքի փառք չեն մի. Վարդան,
Վահան, Մուշեղ և ուրիշ շատերը
քրիստոնեայ չէին, Կարոլոս մեծն,
Սմբատ, ԿոտէՓրոա տը Պուլիոն,
Թանքրէտ, Պէյար, Տիւկէպըլէն,
Յովհաննա տ' Սըք, Քրիյոն, Քա-
թինա, Վոպան, Վիլլար, և այլք,
իրենց հազարումէկ յաղթութեանց
դաբնիներով պսակած զլուխնին
չխոնարհեցուցին մի. Վոամչա-
պուհ, Հենրիկոս Դ, Լուդովիկոս ԺԴ
քրիստոնեայ չէին. Թիւրէն իր մեռ-
նելու օրը հաղորդուեցաւ. նոյնպէս
քրիստոնեայ էր մեծն Քոնտէ. և 'ի
վեր քան զայլս սուրբն Լուդովիկոս
ճշմարիտ դիւցազնը, զերազանց ու

կատարեալ մարդը, ու միանգամայն
Փրանկիոյ ու Եկեղեցւոյ փառքը :

Մեծին Նաբուէոնի քրիստոնէու-
թեան վրայ ունեցած զգացմունքն
յայտնի է ամենեցուն : Քիտեմ որ
իր զօրութեամբն ու ամբարտաւա-
նութեամբը հարբացած ժամանակ
կրօնքի սկզբունքներէն ու գործե-
րէն հեռացաւ, բայց միշտ հաւա-
տաց ու մեծարեց զանիկայ : « Քրիս-
տոնեայ եմ, հռովմէական կաթօլիկ
եմ, կըսէր . նոյնպէս նաև իմ որ-
դիս . և ինծի մեծ ցաւ պիտի ըլլար
եթէ իմ թոռներս այնպէս չըլլայ-
ին » : — Երբ սուրբ Հեղինէի ա-
ռանձնութեան մէջ իրմանկութեան
կրօնքին վրայ կը մտածէր, Նաբու-
էոնի պէս խորունկ միտք մը կը
հաստատէր՝ թէ կաթողիկէ հաւատ-
քըն է միայն սուրբ և ճշմարիտ հա-
ւատք : — Իր զլխաւոր մխիթարու-
թիւնը կրօնքի վրայ հաստատած էր.
ինք իր քահանայն ունէր որուն
պատարագը կըլսէր . և պահք օրեր
միսը խստիւ արդիւլեր էր իր սեղա-

նէն . իր արստորանաց մէջ կըզարմացընէր իր ընկերներն՝ երբ որ քրիստոնէական վարդապետութեանց հիմնական նիւթոց վրայ զօրաւոր կերպով կըխօսէր :— Մեռնելու ժամանակ իր բժիշկները ճամբելով կանչեց իր մատուանապետը՝ որ էր Տէր Աինեալի և ըսաւ իրեն . « Ես կը հաւատամ յԱստուած , և կաթողիկէ կրօնքի մէջ ծնած ըլլալով՝ կը փափաքիմ իրեն ապստարած պարտքերը կատարել , և իր մատակարարած նպաստներն ընդունիլ » : — Աս ըսելով խոստովանեցաւ ու հաղորդուեցաւ և վերջին օծումն ընդունեց : « Շատ գոհեմ իմ պարտքերս կատարելուս վրայ , ըսաւ Մոնթոլոն զօրավարին , կը յուսամ որ նոյն երջանկութիւնը դուն ալ ունենաս մահուանդ ատենը . . . Քահուս վրայ եղած ատենս , կրօնքիս պարտքերուն անհոգ էի . վասն զի իշխանութիւնը մարդուս աչքը կըչլացընէ , բայց հաւատքս միշտ պահեցի : Եկեղեցւոյ դանդակի ձայնը՝ ինձի

միշտ ցնծութիւն մը կը բերէր, և քահանայ մը որ կը տեսնէի սիրտս կելլէր, բայց տկարութեամբս կուզէի աս զգացմունքներս ուրիշի աչքէն ծածկել. իսկ հիմա փառք կուտամ Սատուծոյ » : — Այսպէս խօսելով՝ հրամեց որ մօտի սենեակը խորան մը պատրաստեն ու սրբութիւն դնելով՝ ՚ի բազմոցի քառասուն ժամ ջերմեռանդութիւն ընեն : — Այսպէս ահա մեռաւ Նաբոլէոնի պէս քրիստոնեայ մը :

Ապա այսպիսի երևելի մարդկանց օրինակին հետևելով պէտք չէ վախնանք որ կը մոլորինք, որոնց թիւը, կրօնից վրայ ունեցած ծանօթութիւնքն և առաւել քան զամենայն բարոյական արիութիւննին՝ հազար անգամ վեր է, քան թէ այն սակաւուց անհաւատութիւնը որ ըզքրիստոնէութիւնը կուրանան : Վասըն զի՝ վերջիններուս անհաւատութեանը պատճառ են հպարտութիւնը և իրենց միտքը բոլորովին երկրաւոր գիտութեանց մէջ ընկղմելը :

և կատաղի ու զգուելի կրքերու մէջ
թաղուիլը. ուր ընդհակառակն զառ-
ջինները քրիստոնէական կրօնից
լուծին խոնարհեցընողն եղած է
միայն նոյն կրօնքին ճշմարտու-
թիւնը :

Ժ

Մարդ իր կեանքը վայելքով ու զուար-
ճութեամբ անցընելու է. վասն զի Աս-
տուած զմեզ երջանիկ ընելու համար
ստեղծեց :

Անոր տարակոյս չկայ որ Աս-
տուած իր բարութեամբը զմեզ եր-
ջանիկ ընելու համար ստեղծեց .
բայց բանն ան է որ երջանկութիւն
ըսելով չսխալինք : Երջանիկ ըլլալ
ուզելդ իրաւացի է, բայց նայէ որ
երջանկութեան հասնելու միջոց-
ներն ընտրելու ատենդ չսխալիս .
վասն զի շատ ճամբաներ կան դի-
մացդ բացուած, և անոնց մեկն է

միայն ճշմարիտ . վայ անոր որ սուտ
ճամբայ մը բռներ է :

Այսպիսի մոլորութեան մը մէջ
իյնալը, մանաւանդ մեր օրերը խիստ
զիւրին է . վասն զի ատեն մը եղած
չէ որ այսչափ սուտ վարդապետու-
թիւններ ելած ըլլան այս բանիս
վրայ ինչպէս հիմակուան ատենս .
յանցաւոր ու մոլորեալ մարդիկ տը-
պազրութեան ձեռքով հաղարու-
մէկ ճամբաներ կրբանեցընեն որ
մարդկանց կրքերը սնուցանեն , և
ասանկ ախտեր ժողովրդոց սրտին
մէջ թափանցեն :

Ատոնք կուզեն մեղ հաւտացընել
որ մենք միայն աշխարհք վայելելու
համար եկեր ենք , թէ հանդերձեալ
կենաց վրայ յոյս ունենալը սնտտի-
բան մի է . երջանկութիւն ըսածդ՝
նիւթական յաջողութեան , ստակի
և ստակէ առաջ եկած զուարճու-
թեանց վրայ կեցած է . և ասոր կը-
սեն վայելից վարդապետոչիւն . որն
որ կուզէ քրիստոնէական վարդա-
պետութեան վրայ յաղթանակել , և

մարդուս վայելքը նխախանութեան կապել . անցած դարուն մէջ ասոր խնամատասիրոշքիւն կամ փիլիսոփայոշքիւն կըսէին , իսկ հիմա ռամկաւարոշքիւն , ընկերավարոշքիւն և ուրիշ այսպիսի անուններով կըկոչուին :

Ես քեզի նախատինք ըրած կըսեպեմ թէ որ ուզենամ ցցընել որ այս երջանկութիւնը մարդս նուատացընող բան մի է . որովհետև խիստ յայտնի բան է : Չմեզ անբան անասուններէն որոշողը բարութիւնն , առաքինութիւնն , անձնուրացութիւնն ու բարոյական կարգըն է , զորոնք ամէնքը ռամկավարութիւնը կըփճացընէ . և մարդ իր շնէն իր մորթովն ու իր դէմքովը միայն կըզանազանի . որովհետև երկուքին ալ երջանկութիւնը մէկ է՝ որ է ըսել իր ամէն ուզածն ընել ու կրքերը յազեցընել :

Բայց ես կուզեմ ցցընել որ ռամկավարութեան վարդապետութիւնը զորձադրութեան դնել անկարե-

լի է, և ընդհանուր երջանկութիւն
ըսածդ արտառոց մտածմունք է. ու
րովհետեւ մեր խնդրոյն ալ հարկա-
ւոր մասն այս է, և մարդիկ անոր
համոզուած չեն: Աուզեմ ձեզի ձեռ-
քով շօշափել տալ որ այս վարդապե-
տոքիւնը արարածոց շնորհեան հետ
հակառակ է, և եղած բաներուն հեր-
հակ գորուք ոչ որ կրնայ փոփոխել.
կուզեմ ցցընել որ ատի երազ մի
է, և մնասակար ու ծաղրելի ցնորք
մը. և դրսէն որչափ որ մեծ մեծ բա-
ռերով ինքզինքը պարտըկէ՝ ներսը
պարտալ է:

Թէ որ աշխարհքիս մէջ արևու-
լուսին պէս պայծառ բան մը կայ,
աս է որ ամէն մարդ աս աշխարհքիս
մէջ պիտի չարչարուի ու մեռնի.
այս բանս մարդուս էական յատ-
կութիւնն է երկրիս վրայ. ասիկայ
է իմ և ձեր վիճակը, ասիկայ եղած
է մեր պապերուն վիճակը, և նոյ-
նը պիտի ըլլայ մեր թոռներունը, և
ոչ որ կրնայ զմեզ անկէջ ազատել:

Հիմա կը հարցընեմ ձեզի. չկան

և պիտի չըլլան մի միշտ և միշտ հիւանդութիւններ, նեղութիւններ և ցաւեր. չկան և պիտի չըլլան մի միշտ որբեր և որբեւարիներ, և անմխիթար մայրեր որ իրենց զաւակաց պարապ օրոցքին առջին լանու ողբան, չկան և պիտի չըլլան մի միշտ բնութեանց հակառակութիւններ, կամաց ներհակութիւններ և ծանր սխալմունքներ: — Ասոյ արդեօք բան մը որ ասոր դարման մը ընէ. ընկերոջեան խոր սահմանադրոջիւն մը՝ ինչպէս որ այ ըլլայ կըրնայ արգիլել որ հիւանդութիւններ, նեղութիւններ չըլլան, կրծքի իջուածք, ջերմ, յօդուածացաւ ու մաղձացաւ չըլլայ, կրնայ ընել որ մեր սիրած մարդիկները չմեռնին, կրնայ եղանակաց վնասակար փոփոխութիւններուն ճար մը ընել, ձմեռուան սաստիկ ցրտին ու ամառուան արևուն այրող տաքին: Արնայ արգիլել որ մարդիկ կիրք ու ախտ չունենան, հպարտութիւնն, անձնասիրութիւնը, բարկացողու-

Թիւն ու ատելութիւնը վերնայ . մա-
նաւանդ կրնայ արգիլել որ մարդիկ
զմեռնին : Արդ այս բաներս կան թէ
չէ . ո՛չ ապաքէն անտարակուսելի
բան է որ կան և միշտ ալ պիտի լը-
լան . մարդ այս բանս ուրանալու հա-
մար խելքը թռուցած պիտի ըլլայ :

Արդ ո՛ր կըմնայ ուամկաւարու-
թեան մեզի խոստացած կարոտը ալ
երջանկոտրիշնե այսչափ չարեաց առ-
ջևը՝ որոնց դիմացն առնել անհնա-
րին է . հիւանդութիւն մը , տըրտ-
մութիւն մը , մահ մը որ մօտենայ՝
այդ խոստմունքները բոլոր կը փձա-
նան . և այս սարսափելի թշնամի-
ները միշտ դռներնուս առջևն են :

— Ապա ուրեմն ձեր ուամկաւարու-
թիւն , ընկերվարութիւն ըսածնիդ
երազ ու պարապ ցնորք մըն է՝ ա-
րարածոց բնութեան հակառակ :
Ապա ուրեմն ուամկաւարը խա-
բուած է կամ դիս կուզէ խաբել՝
երբոր ինծի երկրիս վրայ երջան-
կութիւն կը խոստանայ , որն որ չկըր-
նար ըլլալ . և երջանկութիւն կը սե-

պէ՛ անփոփոխ վայելք մը որ չզըտնուիր : — Ապա ուրեմն պէտք է որ ես դանի ուրիշ տեղ փնտրուեմ. վասն զի զիտեմ որ մէկ տեղ մը պէտք է որ գտնուի . որովհետեւ Աստուծոյ իմաստութիւնը , բարութիւնը և կարողութիւնն ալ այս բանիս ապահով երաշխաւորութիւն են :

Ո՛ր ապա պիտի գտնուի . հոն ուր որ քրիստոնէութիւնը ինծի կըցցընէ , հիմա երկրիս վրայ դեռ նոր ծլած և յետոյ երկինքը պիտի հասնի իր կատարելութեանը : Քրիստոնէական կրօնքն մեր մահկանացու բնութեան յարմարագոյն կրօնքն է . ինքը կըբացատրէ մեզինեղութեան և երջանկութեան սարսափելի խորհուրդը : Ինքն զմարդ ինչ որ է այնպէս կըմբռնէ , և ընկերվարութեան չընդունած էական պատճառները կընդունի , ինչպէս են մարդու իր սկզբնական վիճակէն իյնալը , ապաշխարելու պարտքը , Յիսուսի Քրիստոսի փրկագործութիւնը , փրկութեան մասնակից

ըլլալու համար Փրկչին նմանելու
կարևորութիւնը, մեզի համար պատ-
րաստուած յաւիտենական կեանքը
և այլն : Քրիստոնէական կրօնքը
ընկերվարութեան պէս յօդս չխօ-
սիր և ցնորական ենթադրութեանց
վրայ չհաստատուիր : — Ընկերվա-
րութիւնը մեր արտաքին կեղևը
միայն կը զիտէ ու միջուկը որ է հո-
գին՝ կը մտնայ . իսկ քրիստոնէու-
թիւնը կեղևն ամենեին չմտնար,
բայց միջուկն ալ կը տեսնէ, և զիտէ
որ միջուկը կեղևէն հազար անգամ
լաւագոյն է . ամէն բանը կը նայի
որ հոգւոյ, յաւիտենականութեան
և Սասունծոյ մերձեցընէ :

Սնուչու զօրաւոր ազդուութեամբ
մը կը մաքրէ հոգւոյն հպարտութիւ-
նը, ազահութիւնը, մարմնասիրու-
թիւնը, անբարեխառնութիւնը,
անճնասիրութիւնը, և մէկ խօսքով
ամէն ախտերը . և անով այդ վերը
ըսած չարիքներնէս շատերուն ին-
չուան արմատը կը թափանցէ : Այ-
սըն զի գրեթէ միշտ մեր դժբաղդու-

Թիւնները մեր կրքերէն առաջ կու-
զան . և այս կրքերս հանդարտեցը-
նողը , զսպողը և սանձողը քրիս-
տոնէութիւնն է : Ինքը կուտայ մեր
սրտին այն ուրախութիւնն , այն ա-
նուշ խաղաղութիւնն որ խղճի մաք-
րութենէն առաջ կուզայ : — Հա-
ւատքը յայտնի կըցցընէ մեզի եր-
ջանկութեան ճամբան , յոյսն ու սէ-
րը նոյն ճամբուն մէջ մեզի վազել
կուտան , և պարտքի լուծը քաղցր
ու սիրելի կընեն :

Քրիստոնէութիւնը հոգիներնուս
այսչափ բարիք ընելէն զատ՝ մար-
միննիս ալ շմուռնար ըսինք , և իր
խնամքները վերն յիշեցինք : Չէ թէ
իրբև զլխաւոր մասն մարդոյ հոգ կը-
տանի անոր վրայ՝ որն որ անկար-
գութիւն կըլլար , հապա իբրև լրա-
ցուցիչ մասն և ընկեր հոգւոյ . զա-
նի կըսլահէ սակաւապէտութեամբ
և ժուժկալութեամբ , կըսրբազործէ
զանի արտաքին պաշտամամբ , խոր-
հըրդոց մատակարարութեամբ , և
մանաւանդ հաղորդութեան խոր-

հըրգոյն մէջ Յիսուսի մարմնոյն հետ
միակցութեամբ : Ինքը կը ժողովէ
մարդուս վերջի շունչը , և ինչուան
վերջի բնակարանը անոր հետ ըն-
կեր կըլլայ , և հոն ալ յաւիտենա-
կան անդարձ երթաս բարով չըսեր
անոր , վասն զի զիտէ որ օր մը այն
քրիստոնէական մարմինը՝ մահուան
մկրտութեամբը մաքրուած՝ ճառա-
գայթարձակ պիտի ելլէ իր փոշիէն
և պիտի յառնէ 'ի փառս և պիտի
միանայ իր հոգւոյն հետ , և անոր
հետ մէկտեղ պիտի վայելէ արքայ-
ութեան մէջ անվախճան զուար-
ճութիւնները :

Այսպէս է ահա քրիստոնէու-
թիւնը . զիտէ , կըխոստանայ ու կու-
տայ երջանկութիւնը . երկրիս վրայ
կուտայ ինչ որ երկրիս վրայ կարելի
է . և թէ որ ամէն բան ալ չտար , անոր
համար է որ ամէն բան հոս տեղս
տալ չըլլար , և պէտքը չէ : Եւ իր
խոստամունքներն ալ անտարակու-
սելի ապացոյցներով կը հաստատէ .
քրիստոնէն զիտէ և ստոյգ է որ ինչ

որ հիմա չունի՝ օր մը պիտի ունենայ : — Անոր համար ամէն ձգնարիտ քրիստոսեաց երջանիկ է : Իրաւ է որ ցաւ ու տրտմութիւն ալ կունենայ . վասն զի անկարելի է առանց անոնց ըլլալը . բայց իր սիրտը միշտ լեցուն է , միշտ հանգարտ ու զոհ է :

Արդեօք ընկերվարութիւնը իր խեղճ մոլորելոց վրայ ասանկ հոգ կըտանի որոնց միտքն իր ցնորքներովը կըլեցընէ . անանկ բաներ կըխոստանայ՝ որ մարդս կարողութիւն չունի զանոնք տալու , ուստի անկարելի բան կըխոստանայ : Ուրիշ ապացոյց չունի իր խոստմանցը՝ բայց եթէ իրեն վարդապետաց յանդուգն խօսքերն . անոնք ալ այնպիսի մարդիկ են որոնց վրայ ո՞վ կրնայ վստահիլ : — Աշխարհքս երջանիկ պիտի ըլլայ կըսեն երբ ամէն բան փոխուի : — Իրաւ է , բայց երբ պիտի ըլլայ այդ փոփոխութիւնը : — Եւ թէ որ մեր ցցուցածին պէս՝ այս փոփոխութիւնս նոյն իսկ ա-

բարածոց բնութեան հակառակ է ,
ապա ուրեմն ըսել է թէ մեծ վախ
կայ որ աշխարհք ամենևին եր-
ջանկութեան երես չտեսնէ : Ըն-
կերվարութիւնը առանց աշխատա-
նաց վայելք կրփնտըռէ , իսկ քրիս-
տոնէն աշխատելէն ետևվարձք կու-
ղէ . մէկուն ըսածը գէշ գործաւոր-
ներու բերանն է , մէկալը աղէկ-
ներուն . անոր համար ամէն պա-
րապորտ դատարկապորտ մարդիկ
ընկերվարութեան սկզբունքները
սիրով կրնդունին , և կրօնքին ձայ-
նը կըմերժեն : — Զգուշանալք ա-
պա դատարկ ու խարէական խոստ-
մունքներէն որով իրենն թշնամինե-
րը օրագրերը վէպերն ու զրբոյկ-
ները կըլեցընեն . մերժենք այն մար-
դիկն որ չեն ամբշնար իրենց եղբար-
ցը առջևը դնելու անասնոց երջան-
կութիւնը որ է զուարճութիւնը :
Վեր վերցընենք զլուխնիս , զօրա-
ցընենք մեր հաւատքը , դառնանք
նորէն ըլլանք քրիստոնեայք , վասն
զի անով միայն կըլլայ մեր չարեա-

ցը բժշկութիւն . մեր պապերուն
պէս միտք առնենք մեր մեծ վար-
դապետին երջանկութեան վրայ տը-
ւած դասերը . « Երանի աղքատաց
հոգում, զի ևոցա է արքայոշքիւն ևրկ-
նից : Երանի խաղաղարարաց, զի ևո-
քա որդիք Աստուծոյ կոչուցին : Երա-
նի սգաւորաց, զի ևոքա մխիթարուցին :
Երանի պարմաւաց զի ևոքա որդւոնե-
րիւն գտցին : Երանի որ տոշրք ևն ար-
տիւք զի ևոքա զԱստուած տեսցին » :
— Ապա ջանանք սորվելու մեր սուրբ
կրօնքին սկզբունքներն և անով շա-
ղունք մեր միտքն ու մեր սիրտը ,
մեր սովորութիւններն ու օրէնքնե-
րը . որով ունենանք այս աշխարհ-
քիս մէջ կարելի երջանկութիւնը ,
անդին ալ կատարեալ երջանկութիւ-
նը : Այլ որ աւելին կուզէ յիմար է ,
ոչ այս կառնէ և ոչ այն :

ԺԱ.

Կրօնք ըսածդ քահանայից թող, որով
հետև անկէց է իրենց վաստակը :

Ի՛նչ, ըսել կուզես թէ քահանայք
խաբեբայ մարդիկ են, և թէ իրենց
սրբազան պաշտամունքն որ կըկա-
տարեն՝ քարոզելով, խոստովան-
ցընելով, մկրտելով, ըսածներնուն
և ըրածներնուն չեն մի հաւտար .
կամ թէ աս պաշտօններս անարգ
վախճանի կամ դրամական շահու-
համար մի կըկատարեն : Եթէ այս-
պէս է միտքդ, բոլորովին ու հան-
դիսապէս կըմերժեմ քու դրութիւնդ .
վասն զի ասով չէ թէ միայն կոպ-
տութեամբ կանխրաւիս քահանայ-
ից դէմ, հապանակ դանոնք կըզըր-
պարտես :

Յիսուսի Քրիստոսի քահանայքը
խաբեբայ են կըսես, և ինչէն զի-
տես, և ի՛նչպէս իրենց սրաին խորը
կըկարդաս թէ քահանայութեան

կըհաւտան թէ չէ: Ամբաստանս-
ղին կիյնայ իր ամբաստանութիւն-
ներն ապացուցանելը. թէ կրնաս
ցցուր ըսածներդ. քեզ տեսնեմ:
— Ինչո՞ւ կուղես փախչիլ, ու ապա-
ցուցի տեղ քանի մը դէշ քահա-
նայից անունը կը յիշես: — Ձեռք
տեր որ զարտուղութիւնը կանոնը
կը ցցընէ. եթէ քահանայից մեծ
մասը սրբութեամբ, պարկեշտու-
թեամբ ու համեստութեամբ վայե-
լուչ մարդիկ չըլլային՝ դէշ քահա-
նայի մը անկարգ վարքը դուրս չէր
ցատքեր. ճերմակ զգեստի մը վրայ
թանաքի բիծը յայտնի կերևայ, բայց
եթէ զգեստը սև ու աղտոտ ըլլայ՝
բիծը հազիւ թէ կը տեսնուի: — Այս-
պէս է կաթողիկէ քահանայից վի-
ճակն ալ՝ որն որ ահամայ կերպով
կը մեծարեն նոյն իսկ ամբարիշտ-
ները՝ քանի մը անկարգ քահանայ-
ից օրինակն առաջ բերելով:

Կարգէ դուրս բան մը չէ որ քա-
հանայից մէջ ալ գէշեր գտուին. յի-
շեցէք որ առաքելոց մէջէն ալ Յու-

դա մը ելաւ . բայց ինչպէս որ եկեղեցւոյ առջի քահանայք և եպիսկոպոսք մերժեցին անհաւատ Յուզան , և իր յանցանաց պատասխանատու չեղան , այսպէս ևս հիմա ալ եկեղեցին ձեզմէ աւելի հոօրապէս ու ահաւոր կերպով կը դատապարտէ այն քահանայն որ իր սրբազան պարտուց դէմ կընէ . բայց նախ կը ջանայ ուղղել զանոնք քաղցրութեամբ ու ներողամտութեամբ . վասն զի քահանայք ալ որիչ մարդկանց պէս դժութեան կարօտ են . բայց թէ որ անուղղայ դրտուին , ու պնդազլխութեամբ իրենց ճամբէն չդառնան , նզովիւք ՚ի բաց կը հատանէ զանոնք իր ծոցէն , և կարդիլէ զանոնք իրենց սրբազան պաշտամունքէն :

Բայց քահանայի մը ինչ աւելի օգուտ կըլլայ ձեր խոստովանութիւնը լսելէն , ձեր ախտերն յանդիմանելէն , ձեզի քարոզ տալէն , ու ձեր որդւոցը քրիստոնէական վարդապետութիւնը սորվեցընելէն , աղ-

քատը կերակրելէն, ասոր խորհուրդ, անոր միտիթարութիւն և միսին հաց տալէն: — Միթէ քահանային խեղճ ապրուստին հարիւրին մէկ մասը կը պակսի թէ որ իրեն ժողովրդականաց անկարգութեան վրայ լուռ կենայ, թէ որ ամէն մարդու հաղորդ տայ՝ առանց անոնց խըղճմտանքը քննելու համար նեղուելու, թէ որ իր քրիստոնէականի մեկնութիւնը կիսկատար թողնէ, և այլն: Աթէ ասոնք ալ չընէ՝ դարձեալ իր ամբողջ թոշակն կրնայ առնել, որովհետև միշտ նորածին երախայք կան որ մկրտելու է, երիտասարդք՝ որ պսակելու է, ու մեռեալ որ թաղելու է. ուրեմն իրեն պարտքը անվրէպ կատարելէն իրեն ինչ օգուտ կըլլայ:

Չէ, չէ. քահանայն այնպէս մարդ չէ՝ ինչպէս որ չար մարդիկ կուզեն որ ըլլար. և որովհետև կը ճանչնան որ լաւ է, անոր համար զանի կատեն. կը տեսնեն զինքը իբրև Աստուծոյ երեսփոխանը՝ որ իրենց

ախտերը կըզատասարտէ , Յիսուսի Քրիստոսի դեսպանը՝ որ զիրենք պիտի դատէ , անոր համար զինքը կըհայհոյեն . կըտեսնեն իր անձին վրայ Աստուծոյ օրէնքը անձնաւորած՝ զորոնք իրենք միշտ զանց կանեն . և որովհետև զՏէրը չեն սիրեր՝ անոր համար իւր պաշտօնեայն ալ կանարգեն :

« Քահանայք կատարած պաշտօններնուն համար վարձք կանեն » , կըսես : — Յիրաւի Յիսուսի Քրիստոսի քահանաներն իրենց գերազանց ու հրաշալի գործքը կը կատարեն , իրենց եղբարց հոգւոյն փրկութիւնը փնտրուելով : — Քահանայք մշակք աւետարանի կըկոչուին . որով մեր Փրկչէն առած պաշտօնին համար սիրով ծանր ու դժուարին գործոյ մը կապուած են : — Մշակը նիւթական բանի վրայ կաշխատի , իսկ քահանայն հոգւոյ վրայ . ուստի որչափ որ հոգին նիւթէն վեր բան է , նոյնչափ ևս քահանային գործքը երկրի մշակութե-

նէն : Անոր համար անվայել ու միանգամայն ամբարշտութիւն է վրձարեղ, ու վարձեղ բառերը գործածել այսպիսի գերազանց պաշտօնի մը :

Երկրիս վրայ քահանայք մեծապէս կաշխատին աշխարհքիս փրկութեանն համար . աս բանս ինքն իսկ Յիսուս Քրիստոս իրենց Աստուածն ու Օրինակն սկսաւ , և իրեն քահանայքն իր գործքը առաջ կըտանին մինչև ցյաւիտեանս ժամանակաց : — Իրեն օրինակին հետևելով քահանայն բոլոր իր կեանքը բարիք ընելով կանցընէ . իր ծառայութիւնը ընդհանուր է . իր սիրտը , ժամանակը , առողջութիւնը , հողը , խնամքը և բոլոր կեանքը ամէնուս համար դրած է , մանաւանդ փոքրկանց , մանկանց , աղքատաց , լքելոց և անոնց որ կարտասուեն ու բարեկամ օգնական մը չունին : — Եւ այսչափ զոհերուն փոխարէն մը չունի , այլ նաև շատ անգամ անարգանք ու

զգուանք կընդունի . իսկ ինքը միշտ
բարիք գործելով՝ անոնց կըփոխա-
րինէ , այս որպիսի գերբնական
անձնուրացութիւն է :

Տես զինքը հասարակաց թշուա-
ռութեան ժամանակ , կամ քաղա-
քական պատերազմաց ատեն , ու
երբ տարափոխիկ հիւանդութիւն-
ներն ու մաղձացան ամէն զին կը-
ճարակին , երբ բողոքական պաշ-
տօնեայք ու մարդասէր կարծուած-
ներն իրենց կեանքը ազատելու հա-
մար կըփախչին . տես զանիկայ ինչ-
պէս իւր առողջութիւնը վտանգի
մէջ կըդնէ՝ իր եղբարցը օգնութեան
ու փրկութեանը համար : Այսպէս
ըրաւ Ա.Ֆր արքեպիսկոպոսը Փա-
րիզու պատնիշափակերուն վրայ .
այսպէս ըրին Պելզունկիոս և սուրբն
կարողոս Պորրոմէոս Մարսիլիոյ ու
Միլանու ժանտամահին ատենը .
այսպէս կընէին 1832ին և 1849 բու-
լոր մաղձացաւին ատենը Փարիզու
և ուրիշ շատ քաղաքներու եկեղե-
ցականքն , իրենք զիրենք ժողո-

վրդեան ծառայութեանը նուիրել
լով¹ : — Ահա այսպիսի ծառայու-
թեանց համար է որ եկեղեցականք
վարձք կրնդունին : Ես կուզէի զա-
նոնք որ զքահանայս կրբամբասեն
աւելի լաւագոյն ծառայութեան մէջ
տեսնել : — Ապերախտներ, որ այն-
պէս չարաչար կը վարուին անոնց
հետ՝ զորոնք կուզեն որ իրենց մա-
հուան մութ օրը իրենց անկողնին
քով դանուին, զանոնք որ իրենց
մանկութիւնը օրհնեցին, և որ ոչ
երբէք կը դադրին անոնց համար ա-
ղօթելէն :

Մեր աշխարհքին ամէն թշուա-
ռութիւնները կրնանք ըսել որ քա-
հանայից տուած դաստիարակու-
թեան նուագութենէն առաջ կու-
ղայ . անկէց է որ մեր խեղճ երկիրը
քաղաքական տարածայնութիւննե-

1 Նոյն բանը կը կարգանք նա և 1854
տարուան համար՝ երբ բոլոր Եւրօպա
ոսաստիկ մաղձացաւէ կը տաքնապէր, և
այն անդղիացւոց բողոքական լրագրոց մէջ :

բով ու կռիւներով կը պատուարի . և շատ լաւ կը յարմարի իրեն Փարիզու բանտերէն մէկուն մէջ խեղճ մահապարտի մը պատասխանը (ինչպէս որ առջի գլխուն մէջ տեսանք) որն որ բոլոր սրտանց առ Աստուած դարձեր էր : Նոյն բանտին քահանայն առ խեղճին Առաջնորդ քրիստոնէի ըսած պզտի գիրքը տուած ըլլալով . « Ահ հայր իմ , ըսաւ , եթէ առ գրքին մէջ գրածները գիտցած ու պահած ըլլայի բոլոր կենացս մէջ , ինչ յանցանք որ ըրի՛ չէի ըներ , և հիմա հոս տեղս չէի ըլլար » : — Եթէ Փրանկիոս ալ ճանչցած ըլլար ու հիմա ճանչնար քահանայից սորվեցուցածը , և անոնց հրամայածը կատարած ըլլար ու կատարէր՝ յիսուն տարուան մէջ իրեք չորս յեղափոխութեամբ ինքզինքը չէր ջարդեր , և իր նեղութեան ատեն չէր կանչուրուտեր . — Ահ կորսուելու վրայ եմ մի , ապրելու հրնարք մը չկայ : — Ինչո՞ւ չէ . կրնայ փրկուիլ եթէ նորէն կաթողիկէ հա-

ւատքը ձեռք առնէ, եթէ զաշխարհ-
քըս փրկողին պաշտօնէիցը մտիկ
ընէ . Փրանկիոյ փրկութիւնը քա-
հանայիցմէ է . առանց կրօնից ըն-
կերութիւնը կորսուած է : — Ուրիշ
ժամանակներէ աւելի հիմա արժա-
նի են քահանայք պատուոյ մեծա-
րանաց ու երախտագիտութեան .
ով որ զիրենք կարհամարհէ, մեր ա-
տենին և մեր աշխարհքին հոգւոյն
տեղեակ չէ :

Հեռի ուրեմն մեզմէ մեր հին նա-
խապաշարմունքներն , և այն կոշտ
ու անիրաւ հեղնական անուններն՝
որով Վոլթէռեան կոյր ամբարըշ-
տութիւնը կուզէր անարգել կա-
թողիկէ քահանաները : — Պա-
տուենք մեր քահանայքն , և թէ
տեսնելու ալ ըլլանք անոնց վրայ
ախտ մը կամ յանցանք մը՝ ներենք
անոնց, մարդկային բնութեան տը-
կարութեանը տալով զանիկայ : Չա-
նանք տեսնել ՚ի նմա քահանայն մի-
այն և ոչ մարդը . իբրև քահանայ
միշտ սուրբ է նա , վասն զի յաջորդ

է Յիսուսի Քրիստոսի թագաւորին
և յաւիտենական քահանայապե-
տին, և որուն համար ըսաւ ինքն
իսկ Փրկիչն մեր. « Որ ձեզ շէ ինձ
շէ, և որ զձեզ տեսրգե՛ գիտ տեսր-
գե » :

ԺԲ

Առաքեալք ու առջի քրիստոնեայք ըն-
կերավար էին. աղքատ էին և ունեցած-
նին հասարակաց էր, մեծերն ալ զանոնք
կըհալած էին ու կընեղէին հիմակուան
ընկերավարներուն պէս :

Աւելի լաւ կըլլար աւելցընէիր հի-
մակուան շարագործներուն պէս. և ա-
սիկայ բաւական կըլլար իմացընել
քու միտքդ : — Բայց դուն ինձի ան
ըսէ թէ քրիստոնեայ ըլլալու հա-
մար աղքատութեամբ ու ամէն բան
հասարակաց ունենալով ապրիլը և
ուրիշներէն հալածուիլն ու բան-
տարկուիլը միայն բաւական է : —
Քրիստոնեայն քրիստոնեայ ընողը

արտաքին աղքատութիւնը չէ, հապա երկրիս անցաւոր բաներէն սիրտը բաժնելը. շատերուն սիրտը մէկ սիրտ ընողը եղբայրական սիրոյն անտեսանելի կապն է՝ չէ թէ նիւթական կենաց հաղորդակցութիւնը: — Այսպէս էին առջի քրիստոնեաները, հրեշտակ մահկանացու մարմնոյ մէջ, մարդիկ մեռեալք աշխարհքի և անձանց, ոչ ապրելով բայց ՚ի Յիսուս Քրիստոս, և ուրիշ բանի չփափաքելով՝ բայց եթէ յաւիտենական երջանկութեան:

Եւ ահաւասիկ աս աղօթասէր, ապաշխարող, քաղցր և խաղաղարար մարդկանց կրնմանցընեն հիմակուան զաղտնի ընկերութեանց անպիտան մարդիկն. այս յաւիտենականութեան արժանաւոր մարդկանց այնպիսի մարդիկ եղբայր կուտան՝ որ և ոչ յաւիտենականութեան կըհաւտան, և միայն երկրաւոր զըւարժութեանց ետեէ ընկած են. այսինչ մտքի ցնորածութիւն է տէր Աստուած: Իրաւ է ընկերավարները

կըհալածեն , կընեղեն , կըբշեն .
բայց արդեօք Քրիստոսի աշակերտ
ըլլալու համար բաւական է հալա-
ծուիլը , բանտարկուիլն ու սպա-
նուիլը : Թէ որ այնպէս է , ամէն դո-
ղեր ու աւազակներ գերադանց
քրիստոնէներ պիտի ըլլային :

Առաքեալներն ու աշակերտները
իրենց առաքինութեանց համար կը
հալածուէին . իսկ դուք անխիստանք
ձեր կատաղութեանց համար կըհա-
լածուիք . անոնք զաշխարհ սրբա-
ցընել կուզէին , դուք զանի կուզէ
այրել բորբոքել . անոնց ղէնքն ա-
ղօթքն ու քաղցրութիւնն էր . ա-
նոնք իրենց զահիճներուն ներելով
մարտիրոսութեան կերթային . իսկ
դուք սուր ու թուր ձեռուընիդ՝ սըր-
տերնիդ ալ ուրիշ բան չունիք բայց
եթէ նախանձ , ատելութիւն և վրէժ-
խընդրութիւն : — Զէ , չէ դուք քրիս-
տոնեայ չէք , այլ դերաքրիստո-
նեայք . ինչ որ անոնք կըպաշտեն
դուք կըհայհոյէք , և ձեր սիրածն
իրենք կըմերժեն :

Եւ սակայն աւետարանի աշա-
կերտաց մէջ այս նախկին կեանքը
դեռ պահուած է, ուր որ մարդիկ կա-
տարեալ մէկմէկու եղբայր են, ուր
որ ամենայն ինչ հասարակաց է, և
ուր աղքատութիւն և սրբութիւն կը-
թագաւորեն. մտէք մէյմը մեր վան-
քերը, հոն են ձեր փնտրուածները.
անոնք են ճշմարիտ ընկերասէրք ու-
րոնց քով հիմակուան ընկերվարա-
կան ցնորքները ուրիշ բանչեն, բայց
եթէ ամօթալի և անհնարին նմանո-
ղութիւն մը: — Ապա չըլլայ թէ աս-
կէց ետև ընկերավարները Փրկչին
երկրպագելի անունն իրենց յափըշ-
տակեն, և այլ ևս հարածակք մար-
տիրոսութիւն ու Գողգոթա բառերը
բերաննին չառնեն: Իրաւ Գողգո-
թայի վրայ են, բայց չար սուազակին
պէս իր մեղաց համար խաչուած,
և ոչ իբրև զաստուածորդին Մա-
րիամու:

ԺԳ.

Քահանայք պարապօրդ մարդիկ են .
ինչ բանի կուգան :

Հոգիներ փրկելու , որն որ այնպիսի գործք մըն է՝ քան դամէն պաշտօն գերազանց : Ուրիշ արուեստաւորները նիւթի վրայ կաշխատին իսկ քահանայն հոգւոյ վրայ . և որչափ որ հոգին նիւթէն գերազանց է , այնչափ քահանային գործքը երկրիս ամէն աշխատանքներէն ալ վեր է . քահանայն աշխարհքիս փրկագործութեան մեծ գործքն առաջ կըտանի . Քիսուս Քրիստոս իրեն տէրն ու օրինակը ինչ որ սկըսաւ՝ քահանայք ալ նոյնը առաջ կըվարեն դարուց ՚ի դարս . անոր պէս քահանայն ալ կըշքջի բարի առնել ամենեցուն . ինքն ամենուն համար եղած է . իր սիրտը , ժամանակը , առողջութիւնը , հոգը , քսակը , կեանքը ամենուն են , մանա-

ւանդ պղտիկներու , տղոց , աղ-
քատներու , լքեալներու , երեսի
վրայ մնացողներու , և անոնց որ
կուլան ու բարեկամ կուզեն : — Եւ
այսչափ բարեաց փոխարէն բան մը
չեն ուզեր . շատ անգամ ալ ընդու-
նածնին ուրիշ բան չէ , բայց եթէ
նախատինք , դժնգակ զրպարտու-
թիւններ և չարակրութիւններ . և
իրենք ճշմարիտ աշակերտք Փրկչին՝
միայն իրենց բարեգործութեամբը
անոնց կը պատասխանեն , այս ինչ
կեանք է , և ինչպիսի գերբնական
սէր :

Եթէ հասարակաց թշուառու-
թեանց ու քաղաքական պատե-
րազմաց , փոխադրական ցաւոց և
մաղձացաւի ատեն բողոքականաց
պաշտօնեայներն ու մարդասէր ը-
սուածները իրենք զիրենք խալսելու
կենային , կը տեսնես որ քահանայն
իր կեանքն ու առողջութիւնը կը դնէ
իր եղբայրները մխիթարելու և ա-
զատելու համար :

ԺԳ

Երջափ գէշ քահանայներ կան որ՝ ա
նոնք ինչպէս Աստուծոյ սուշտօննայքը
կրնան ըլլալ:

Վասն զի գէշ ըլլալով՝ քահա
նայ ըլլալէն չեն դադրիր, միթէ
գուք մեղք մը որ գործէք, քրիս
տոնէ ըլլալէն կը դադրիք, անիրաւ
դատաւոր մը իր դատաւորութենէն
կելլէ, բայց պարտաւորիչ հրաման
ներ տալէն կը դադրի՞. հայր մը որ
իր պարտքերը չկատարէ, ալ հայր
չսեպուիր. զօրապետ մը կարգի գէմ
բան մը որ ընէ՝ հրամայելու իրա
ւունքը կը կորսընցընէ: Թէ որ
մարդկային գործոց մէջ այսպէս է՝
ուր որ ճիշդ խօսելով հասարակաց
պաշտօնները կրնան ետ առնուիլ
յանցաւոր գանուողներէն. ապա
որչափ աւելի հաստատ և անփո
փոխ պիտի ըլլայ աստուածային գոր
ծոց մէջ քահանայութեան այս

սուրբ կնիքը՝ ուսկից կըկախուի .
բոլոր հաւատացելոց խղճի հան-
գըստութիւնն ու կեանքը : — Եթէ
ձանր մեղաց համար քահանային
քահանայութիւնը վերնար՝ պիտի
չկարենայինք զիտնալ թէ արդեօք
իրենց ձեռքէն ընդունածնին ճշ-
մարտապէս խորհուրդ են թէ չէ .
վասն զի Աստուած միայն զիտէ ու
կըքննէ մարդուս խիղճը : — Անոնց
քահանայութիւնը մեզի համար է ,
և իրենց մեծութիւնն ալ մոռնալու
ըլլան՝ դարձեալ մեզի համար միշտ
քահանայք կրմնան :

ԺԵ

Քահանայք կարգուած պէտք էին ըլլալ .
ամուրի կեանքը բնութեան հակառակ է :

Չէ թէ բնոչքեան հակառակ , հա-
պա բնոչքեան վեր է , որոնք բոլորո-
վին տարբեր բաներ են . անոր հա-
մար քահանային ժուժկալութիւնը
բնական չէ , այլ գերբնական՝ որն որ
Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս քահա-
նայական կարգին հետ մէկտեղ կու-
տայ իւր պաշտօնէից այս շնորհքս ,
տալով անոնց աստուածային կնիք
մը և գերբնական առաքինութիւն
մը՝ որով ուրիշ մարդիկներէն վեր
կրսեպուին : — Ժուժկալութեան ա-
ռաքինութիւնը քահանայից պսակն
է , անով է որ քահանայն բարոյա-
կան նոր զօրութիւն մը կը զգենու ,
և անկէց ետեւ համարձակ իր եղբար-
ցը պակսութիւնները երեսնին կը-
զարնէ . և չէ թէ միայն բարի գոր-
ծելու կը յորգորէ զիրենք , հապա

նաև կատարելութեան հասնելու, և
անոնց զղջացած սիրտը կըմխիթա-
րէ, և այնպիսի զազտնիքներ կըլսէ՝
որն որ աղջիկը իր մօրը չուզեր քա-
նալ, հարս մը իր փեսին, եղբայր
մը իր եղբօրը: — Իսկ երբ քահա-
նայն կարգուած ըլլայ՝ բոլորովին
այս հրաշալիքն աներևոյթ կըլլայ և
քահանայն տկոր մարդ մը կըմնայ.
քահանայից կարգուիլ ուզողներն
այս բանս լաւ գիտեն, և իրենց ու-
զածը մէկ բան մի է որ է քահա-
նայն մարդացրնել, այսինքն քահա-
նայութենէն հանել: Ասան զի զի-
տեն որ քահանայի մը կնիկ մը ու
որդիք տալնուն՝ այն խիստ բա-
րոյական ունեցող մարդիկներն ա-
նանկ կըթուլնան որ ամէն ուզած-
նուն կըզիջանի, և մէյմը իրենց
տուն տեղը հոգալ սկսելնուն պէս՝
ալ ժամանակ չեն ունենար Աստու-
ծոյ դործը և իրենց ժողովրդոց խիղ-
ճը հոգալու:

Քահանայն որ կարդուի, իր ամէ-
նէն մեծ առաքինութիւններէն մէկն

ալ իր սրտէն կըմարի, այն առաքի-
նութիւնը որ զինքը Աստուծոյ ճամ-
բուն մէջ առաջ կը քշէ, այն առա-
քինութիւնը՝ որով քահանայն Աս-
տուծոյ և մարդկանց սրտին վրայ
կըտիրէ, և այս առաքինութիւնն է
Սէր ու Ղթութիւն ըսածնիս: Այն
առաքելական զթութիւնը որ զամէն
մարդիկ մէկ կապով կըկապէ ազ-
քատն ինչպէս հարուստը, չարա-
գործն ինչպէս բարերարը, անձա-
նօթն ինչպէս մօտ ազգականը. և
այս առաքինութիւնս վառ սրահողը
կուսութիւնն է: Այս քահանայա-
կան մարմինը որն որ զթութեան
ձեռքով ամէն օր կըսպատարագուի
ուրիշներու հանգստեանը և ամէ-
նուն փրկութեանը համար՝ պէտք
է որ առաջուց բոլորովին Աստու-
ծոյ ճառայութեանը նուիրած ըլլայ
ժուժկալութեամբ: Սրտին մէջ կըն-
կան սէր ունեցող քահանայն մար-
դասէր ու կարեկցող կրնայ ըլլալ՝
բայց մարտիրոս ոչ երբէք. աղքա-
տին ու որբին վրայ սիրտը կըղթայ՝

բայց ոչ երբէք բոլորովին անոնց
կրլլայ այն քահանայն որուն սրտին
առջի զգածմունքը և քսակին առ-
ջի խնայութիւններն իր յատուկ որ-
դիքը պահելու և կրթելու պարտ-
քըն է . և այն հացն որ իր բերնէն
կտրելով իր գուռն ընկած անօթի
լացողին կուտայ՝ չկրնար իր որդ-
ւոցը ձեռքէն յափշտակել . և այն
կեանքն որ հասարակաց թշուառու-
թեան ատեն պատրաստ էր իր եղ-
բարցը փրկութեանը համար դնելու՝
պարտական կրլլայ իր ընտանեաց
համար պահելու . վասն զի սիրուն
հարսի մը արցունքներուն և պըղ-
տի որդւոյ մը զգուանաց առջին
ինչպէս կրնան դիմանալ մեծանձն
առաջադրութիւնները : — Ապա
ուրեմն կարգը քահանայութեան
մահն է . թէ որ կուզենք որ քահա-
նայք զմեզ փրկեն , և միայն իրենք
կրնան զքեզ փրկել , թողունք զի-
րենք մինակ Յիսուսի Քրիստոսի
հետ : — Բայց արդեօք իրենց կող-
մանէ ալ մեծ յօժարութիւն մը ու-

նին կարգուելու . կերդնում որ ա-
մենեին չէ : — Ապա ուրեմն բռնի
զմարդ կարգելը որ ատենի սովո-
րութիւն է՝ տեսնենք :

ԺԶ

Ես ինչ որ կրնամ ըմբռնել՝ անոր միայն
կըհաւտամ : Բանաւոր մարդ մը կրնայ
կրօնքի խորհրդոց հաւտալ :

Եթէ այսպէս է՝ ապա ուրեմն աշ-
խարհքիս վրայ բան մը պիտի չհաւ-
տաս , ապա ուրեմն ոչ թէ կա-
պրիս , ոչ թէ կըտեսնես , կըխօ-
սիս , կըլսես , և այլն , և այլն . քաջ
կըսեմ քեզի թէ որ աս երևոյթնե-
րէն մէկն ալ ըմբռնելու ըլլաս : —
Եւ յիրաւի ինչ է կեանքը , ինչ է
խօսելոռ կարողութիւնը . ինչ է ձայ-
նը , գոյնը , հոտը , և այլն և այլն : —
Ի՛նչ է հովը և ուսկից կըսկսի փշել .
ուր , ինչո՞ւ և ուսկից կըզազրի . ի՛նչ
է շոգև ու ցոշտար : — Ի՛նչ է քունը .
ինչէ՛ն է որ քնացած ժամանակս ալ՝

Թէպէտ և արթնութեանս ատենին պէս ականջներս բաց են, բայց բան մը չեմ լսեր. ինչո՞ւ և ինչպէս կարթըննամ, և ինչ կըզատահի: — Ի՛նչ է յոգնութիւնը, վիշտը, զըւարճութիւնը և այլն: — Ի՛նչ է նիւրբ աս անբացատրելի վիճակն իրաց որ ամէն ձև ամէն գոյն կառնէ, և այլն. և ո՞վ կրնայ աս ամէն բան միտք առնել և ըմբռնել:

Ի՛նչպէս կըլլայ որ աչքովս՝ որ երկու սև գնտիկներ են ամէն չորս բոլորս եղածը կըտեսնեմ, և նաև միլիոնաւոր փարսախս հեռու եղած նիւթերն՝ ինչպէս աստղերն: — Ի՛նչպէս կըլլայ որ հոգիս մարմնէս կուզէ բաժնուիլ, թէ որ ատեն ատեն աս վերջինս սնուցանելու համար զինքը չլըլեմ մորթուած կենդանեաց մտով, խոտերով ու կանանչեղէններով, և այլն: — Ամէն մեր բոլորն եղածը խորհուրդ¹ է, թէ և հասարակ ու սովորական բաներ ըլլան:

1 Խորհուրդը բաժնի ճշմարտութիւնն մի է որուն գոյութիւնն հաստատապէս կը-

Միթէ կայ իմաստունն մարդ մը որ բնութեան երևոյթներուն ինչ և ինչու ըլլալը զիտնայ, կամ զոնէ անոնց մէկն իմանայ. որպիսի խորհորդ է ասիկայ: — Եւ ես հիմա կուզեմ խելք հասցընել անոր՝ որ աս իմ խելքէս վեր եղած բաներն ըստեղծեր է. արարածը չեմ ըմբռնած և կուզեմ արարիչն իմանալ. սահմանաւոր էակները չեմ հասկընար ու անսահմանը կուզեմ ըմբռնել. կաղին մը, քար մը ու ճանճ մը չեմ կրնար ըմբռնել, ու կուզեմ զԱստուած բոլոր իւր օրէնքներովը միտք առնել: — Աս բաներուս ուրիշ պատասխան չկայ, բայց եթէ ըսել որ արտառոց յանդգնութիւն մըն է:

Կրօնքի խորհուրդներն արեղական կընմանին և անթափանցելի ճանչնանք, բայց իր բնութիւնը միայն անկատար կերպով կըմբռնենք: — Բնութիւնն ու կրօնքը ճանչցողին համար՝ ամէն բան խորհուրդ կամ գաղտնիք է, որն որ Աստուծոյ արարածոց կնիքն է:

են յինքեանս . որոնք որ պարզմը-
տութեամբ անոր ճառագայթնե-
րուն կըհետեին՝ զանոնք կըլուսա-
ւորեն ու կըկենդանացընեն . իսկ
որոնք որ կըյանդղնին աչքերնին
տնկած նայելու՝ զանոնք կըկուրա-
ցընեն :

Խորհուրդները մեր մտքէն մեր կե,
բայց ակոր հակառակ չեն : Ահաւա-
սիկ մեծ տարբերութիւն մը . խոր-
հըրդոց ցցուցած ճշմարտութիւննե-
րը միտքն ինքնիրեն բոլոր չկրնար
ըմբռնել . բայց ասկէց չհետեիր թէ
այդ ճշմարտութիւններն անկարելի
են : — Զոր օրինակ յաւիտենակա-
նութեան խորհուրդը , կամ Աս-
տուծոյ անսահման ըլլալը . չեմ
կրնար ըմբռնել թէ էակ մը ինչպէս
կրնայ սկիզբ մը չունենալ , կամ
ինչպէս ամենուրեք և միանգամայն
անբաժանելի կրնայ ըլլալ . բայց
ասոնց մէջ անկարելութիւն կամ
մէկմէկու հակառակութիւն չեմ
տեսներ : — Այսպէս նաև երրոր-
դութեան խորհուրդը . չեմ կրնար

ըմբռնել թէ ինչպէս մի միայն ան-
սահման բնութիւնը, մի և նոյն աս-
տուածութիւնը՝ կրնայ միանգամայն
ըլլալ բնութիւն և աստուածութիւն
երկց զանազան անձանց. բայց
չեմ կրնար համարիլ թէ ճշմարտու-
թեան հակառակ են կամ ինքնիր-
մէ անկարելի են: Թէ որ ըսէի թէ
երեք անձինքն են մի միայն անձն,
ան ատեն յայտնապէս սուտ ու ար-
տառոց բան կըլլար ըսածս. բայց
ոչ նոյնպէս կըլլայ թէ որ ըսեմ
եթէ երեք անձինքն ևս ունին զմի
և զնոյն զաստուածային բնութիւն,
և վասն այնորիկ են մի Աստուած
միայն:

Այսպէս իմանալու է նաև՝ ի խոր-
հուրդս մարդեղութեան, փրկագոր-
ծութեան, հաղորդութեան, յաւի-
տենականութեան վարձուց և պատ-
ժոց, և յամենայն վարդապետու-
թիւնս կաթողիկէ եկեղեցոյ՝ չեմ
կրնար ըմբռնել զմիաւորութիւն աս-
տուածային և մարգկային բնու-
թեանց ՚ի Յիսուս Քրիստոս. չեմ

կրնար ըմբռնել թէ ինչպէս Աստուածն մարդացեալ իւր մահուամբը մեր մեղքերը քաւեց, և ոչ թէ ինչպէս իւր շնորհօքն 'ի ձեռն խորհրդոց զհոգիս մեր կըսրբացընէ. չեմ' ըմբռներ դարձեալ թէ ինչպէս իր փառաւորեալ մարմինը ներկայ կրնայ ըլլալ 'ի հաղորդութեան, և ոչ թէ ինչպէս հացին և գինւոյն գոյացութիւնը՝ քահանային սրբագործութեամբը կըփոխարկի պատարագին մէջ՝ յերկրպագելի մարմին և արիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: — Չեմ' կրնար ևս ըմբռնել թէ ինչպէս մեղաց ճիշդ հատուցմունք և ճիշդ պատիժ կըրնան ըլլալ յաւիտենական ուրախութիւնն և յաւիտենական տանջանքը, և այլն: Բայց ասոնցմէ և ոչ մէկուն համար չեմ' կրնար ըսել թէ յայտնապէս ճշմարտութեան հակառակ են, և ստուգապէս ու բոլորովին անկարելի են: — Ապա ուրեմն հաշտոյ խորհուրդները մեր մտքէն վեր են, քայց ոչ ակոր հակառակ:

Հաւատքը չէ թէ միայն մտքի հա-
կառակ չէ, հապա նաև անոր ըն-
կերն ու առաջնորդն է, զինքը պայ-
ծառութեամբ լուսաւորողն է, իր լու-
սաւորութիւնը քան զինքը պակաս
պայծառ բաներուն վրայ ծաթելով:
— Հաւատքը մտայ համար այնպէս
է, ինչպէս զիտակը մերկ աչաց .
աչքը զիտակով լաւ կորոչէ ան բա-
ներն՝ որ առանց անոր չէր կրնար
տեսնել. կըթափանցէ երկրնքի խո-
րերը՝ ուր առանց անոր նախատիցը
չէր կրնար հասնիլ. ապա ուրեմն
կրնաս ըսել թէ զիտակը լուսոյ կամ
տեսութեան հակառակ բան է: —
Հաւատքն ալ այսպէս է. ինքը մեր
միտքը կըկանոնաւորէ ու կընդար-
ձակէ, և կըթողնէ որ ամենայն զօ-
րութիւնը գործածէ իր վախճանին
համար. և երբ անոր բնական զօ-
րութիւնը հատնի՝ ան ատեն զինքը
ձեռք կառնէ, վեր կըբարձրացը-
նէ և անոր կարողութիւն կուտայ
նոր գերբնական և աստուածային
ճշմարտութիւններն իմանալու և

նոյն իսկ Աստուծոյ զաղտնեաց խելք հասցընելու :

Ապա ուրեմն ինչպէս բնութեան խորհրդոցը կը հաւատամ, որովհետեւ գիտեմ որ կան, այսպէս ալ կը հաւատամ հաւատոյ խորհրդոց : — Գիտեմ որ բնութեան խորհուրդներ կան, վասն զի իմ միտքս, հասարակաց հաւանութիւնը՝ անժխտելի վկայութիւնը կը հաստատեն թէ կան : — Գիտեմ որ կրօնից ալ խորհուրդներ կան, ինչու որ ալ աւելի անժխտելի վկայութիւն մը դանձնք կը հաստատէ, որ է Յիսուս Քրիստոս և իւր Եկեղեցին¹, իմ միտքս ալ բաւական կարողութիւն ունի աս ճշմարտութեան յարգը քննելու և կշռելու : — Քայց երբ մէյմը իմաստասիրութեան, դատաբանութեան և ուրիշ մտաց լուսով քննեցի այս բաներու ճշմարտութիւնը, և վկայութեանց աստուա-

1 Տես նաև Յիսուսի Քրիստոսի աստուածութեան գլուխը, ու եկեղեցւոյ վրայ եղածը :

ծային ու անսխալ ըլլալը, ալ ան
ատեն իմ միտքս իր պաշտօնը կա-
տարեց. պէտք է որ հաւատքն ա-
նոր տեղը բռնէ. միտքս զիս ճշ-
մարտութեան առաջնորդեց, իսկ հի-
մա ճշմարտութիւնն սկսաւ խօսիլ.
ուրեմն ինծի ուրիշ բան չմնար,
բայց եթէ ունկնդիր ըլլալով սիրտս
բանալ, հաւատալ և երկիր պա-
գանել:

Ապա ուրեմն կատարելապէս բա-
նաւոր է իմ հաւատքս քրիստոնէա-
կան խորհրդոց վրայ, որովհետեւ
ուղիղ տրամաբանութիւն և հաս-
տատուն ըմբռնումն կերկնայ ատոր
մէջ. որովհետեւ իմ միտքս ասանկ
կըսէ ինծի. «Այս վկաները ոչ ըզ-
քեզ և ոչ ինքզինքնին կրնան խա-
բել. իրենք ճշմարտութիւնը յերկնից
կրբերեն քեզի», պէտք է որ խելքս
կորսունցուցած ըլլամ եթէ իրենց
խօսքին չհաւտամ: Ապա ուրեմն
ինչ որ միայն կրնանք ըմբռնել ա-
նոր միայն հաւտալը՝ ողորմելի տը-
կար խելքի նշան է:

ԺԷ

Շատ ուրախ կըլլայի եթէ կարենայի
հաւատալ, բայց չեմ կրնար :

Բոլորովին պատրուակ է ըսածդ՝
որ գրեզ չկրնար ահաւոր դատաւո-
րին ատենանին առջևն արդարացը-
նել, որ ըսաւ . « Որ հաւատայ 'ի
նա՝ ունի զկեանս յաւիտենականս ,
և որ ոչ հաւատաց 'ի նա՝ արդէն իսկ
դատապարտեալ է » : — Չկու կրնար
հաշտալ . տեսնենք ինչ փոյթ ըրեր
ես հաւատոյ շնորհքն ընդունելու
համար . վասն զի ով որ բանի մը
վախճանին կըփափաքի, անոր հաս-
նելու միջոցներն ալ կըսիրէ . և ով
որ միջոցներուն անփոյթ կըլլայ ,
յայտնապէս կըցցընէ թէ վախճա-
նին ալ փոյթ չունի :

Այսպէս է քու վիճակդ ալ . եթէ
հաւատք չունիս՝ այն է որ հոգ չես
ըրած ընդունելու , կամ սխալ ճամ-
բով գործեր ես , որ զրեթէ նոյն

բանն է : Հաւատք ընդունելու հա-
մար տեսնենք թէ

Ա. Աղօթէր եւ . վասն զի Աստու-
ծոյ ամէն շնորհաց զլիսաւոր պայ-
մանն այս է . հաւատքն ալ քան զա-
մէն շնորհ պատուականագոյն և ա-
մենուն հիմն ըլլալով՝ աղօթիւք կառ-
նուի : Ուրեմն տեսնենք թէ խընդ-
րեր ես . կամ թէ խնդրեր ես ալ ,
արդեօք անհոգութեամբ ու մեծ
հոգ մը չընելով խնդրեր ես , կամ
մէյմը սկսեր ես ու յետոյ թողեր
և կամ յարատևութիւն չես ունե-
ցած . աղօթելու ատենդ ունեցեր
ես էական , հաստատուն , պարզ
ու կենդանի փափաք հաւտալու և
քրիստոնեայ ըլլալու . վասն զի կան
մարդիկ որ առաքինութիւն մը կը
խնդրեն , բայց մի և նոյն ատեն կը
վախեն որ կընդունին :

Բ. Պարզ ձևարտոռքեան սիրով
կրօնքի ետևե եղեր եւ ձանձնաշոռ . ի-
մաստուն քահանայի մը հետ եր-
բէք խօսեր ես , կամ իր հաւատ-
քին վրայ լուսաւորեալ քրիստոնէի

մը հետ, քու առարկութիւններդ բանալու ու պարզելու դիտմամբ. թէ չէ ինչպէս շատ անգամ կը պատահի, հպարտութիւնդ գրեզ չէ թողուցած:

Գ. Եթէ Աստուած քեզի հաւատոյ շնորհքը տայ՝ պատրաստ ես անոր սուրբ բայց միանգամայն խիստ պատուէրները կատարելու, քու ախտերուդ հետ պատերազմելու, քու փրկութեանդ համար աշխատելու, և Աստուծոյ քեզմէ ուզած զոհերն ընելու:

Անհաւատից իրենց վիճակին մէջ մնալուն բուն պատճառն ալ այս է. զլխաւորապէս սիրտը մանաւանդ թէ կրքերն են որ հաւատքը կը մերժեն քան թէ միտքը, որովհետեւ հաւատքն իր դժուարութիւններն ունի, « Լոյս եկն յաշխարհ, կըսէ Յիսուս Քրիստոս, և սիրեցին մարդիկ զլխաւար առաւել քան զլոյսն, զի էին զործք իւրեանց չարութեան: Գլխաւոր առարկութիւնները սըրտէն առաջ կուղան. բայց ինչ օ-

դուտ, մարդ ճշմարտութիւն լսել
չուզեր. չկայ այնպիսի ծանրականջ
խուլ մը՝ ինչպէս ան մարդն որ չու-
զեր լսել: — Այս կուրութիւնը կա-
մաւոր է և մեղանչական՝ ի սկզբան
խրում, անոր համար Յիսուս Քրիս-
տոս ասաց թէ անհաւատն՝ Աստու-
ծոյ ճշմարտութեան հակառակողն
արդէն իսկ դատաւարտեալ է:

Պարզմտութեամբ ճշմարիտ կրօն-
քը փնտրուելու ետևէ եղիր, խոնար-
հութեամբ և հանապազորդութեամբ
լոյս խնդրէ Աստուծմէ, քո տարա-
կոչակերդ քարեակեր ոչ շուտաւոր քահա-
նայի մը առջևը դիր, և պատրաստ
եղիր որ Աստուած քու հոգիդ լու-
սաւորելուն պէս՝ հաւատքին ուղ-
ղութեանը համեմատ վարուիս, և ես
կապահովցրնեմ դքեզ յանուն Յի-
սուսի Քրիստոսի որ դու քիչ ատե-
նէն կը հաւատաս ու կը լլաս բարի ուղ-
ղափառ մը:

ԺԸ

Ամէն կրօնք ալ լաւ են :

Ի՛նչ , ըսել կուզես թէ բաւական է որ դուն քիչ մը լաւ մարդ ըլլաս , կրօնքը հոգ չէ . հեթանոս եղեր ես , հրեայ , մահմէտական , ուղղափառ կամ բողոքական ամէնքը մէկ է : — Միթէ այս ալ չի՞հասկըցուիր ըսածէդ թէ ամենայն կրօնք մարդկային հնարք է , և Աստուծոյ հոգը չէ . և վերջապէս աս ըսել չէ՞ որ ամէն կրօնք սուտ են : — Բայց ըսէ ինձի , ո՞ր սորվեցար թէ զերագոյն էակն Աստուած անտարբեր է մեր իր վրայօք ունեցած կարծիքներնուս վրայ . և ո՞վ յայտնեց քեզի թէ աշխարհքիս մէջ գտնուած այսչափ տեսակ պաշտօններն՝ հաւասարապէս հաճոյ են իրեն : — Մի թէ կրնա՞նք ըսել թէ որովհետև սուտ կրօնքներ կան աշխարհքիս մէջ՝ ուրեմն ճշմարիտ կրօնք չկայ . միթէ խաբե-

բաներու չորս դինխա առնելը՝ բա-
ւական է ըսելու թէ ճշմարիտ բա-
րեկամ մը չգտնուիր ,

Ամէն կրօնք մարդկային հնարք
է , կրսես , և բոլորն ալ անտարբեր
բաներ կրկարծես : Հապա չե՞ս տես-
ներ որ այդ ըսելով ամէն մարդ
սուտգրուց կընես . չե՞ս տեսներ որ
հեթանոսը իր Արամազդը պաշտե-
լով , հնդիկը իր Պուտտային ծաղ-
րական այլափոխութիւնները յար-
գելով , Չինը իր քուրմերուն մար-
գարէութեանց հաւտալով մի և նոյն
վարդապետութիւն մը կը քարոզեն
մեզի , այսինքն թէ Աստուած զմարդ
ինքնիրեն թողուցած չէ , և ինչպէս
ուրիշ ամէն բաներու այսպէս ևս
կրօնքի մէջ մենք մեր արարչէն զա-
ստուած չենք . եթէ հնդկաց , չի-
նաց , եգիպտացոց , կեղտաց , յու-
նաց , հրէից , հեթանոսաց աւե-
լորդապաշտութիւնները աս հա-
ւատքս չկրցան ջնջել , ըսել է թէ
ասիկայ ինքն իսկ ճշմարտութեան
անլուելի ձայնն է , և միանգամայն

քնութեան անհրաժեշտ պիտոյից ազազակը, և մարդկային աւանդութեան վկայութիւնը. վասն զի միայն ճշմարտութեան լոյսը կրնայ այսչափ թանձր խաւարը փարատել:

Իսկ դուն հակառակը կըհաստատես ու կըհաւտաս՝ ըսելով թէ Աստուծոյ հաւասարապէս հաճոյ է քրիստոնեայն որ զՔրիստոս կըպաշտէ, և հրեայն՝ որ զանիկայ անարդ խաբեբայի տեղ կըդնէ. թէ հեթանոսաց երկրին մէջ՝ մարդ լաբան կընէ՝ փոխանակ գերագոյն զԱստուածը պաշտելու Արամազդը, Արէսը, Պրիապոս և Աստղիկը պաշտէ. Եզրիպտոս եղած ատենը նուիրական կոկորդիլոսին ու Ապիս եղան աստուածային պաշտօն մատուցանէ: Փիւնիկեցւոց մէջ ալ իր տղաքը Մոզոք աստուածոյն դոհ մատուցանէ. Կեղտաց ու մեքսիկացւոց հետ ալ մարդագոհներ ընէ ատոնց պաշտած այլանդակ չաստուածներուն. ուրիշ տեղ ալ ծառերու առջեկնայ, կամ քարերու, բոյսերու և

անասնոց դիմացն ինկած՝ երկրպա-
գութիւն ընէ :

Բայց անկարելի է որ դուն ան-
կեղծութեամբ ու համոզուած ըսես
այդ խօսքը թէ «ամէն կրօնք մէկ է» :

— Ապա ուրեմն դոնէ ինչո՞ւ անկեղ-
ծութեան արդիւնքն ալ կրկորսըն-
ցրնես . ինչո՞ւ համարձակ չես ըսեր
որ չես ուզես ճշմարտութիւն փնտը-
ռելու համար աշխատիլ , որովհետեւ
անկէց քեզի շահ մը չկայ , և անօ-
գուտ բան կրկարծես :

Ճշմարիտ կրօնքի ետեւէ ըլլալը
անօգուտ բանն . ով յիմար , հապա
թէ հակառակ քու անհիմն դրու-
թեանդ Աստուած իր պաշտաման-
ցը կարգ մը հաստատած ու հրա-
մայած ըլլայ ինչ կըրնես . եթէ այս-
չափ կրօնից մէջ միայն մէկ կրօնք
մը ըլլայ բացարձակապէս ճշմարիտ,
ուրիշ ամէն խառնուրդները մերժե-
լով որ իրեն ճշմարտապէս չեն սեպ-
հականիր , ինչպիսի կոյր բազդի
ինքզինքդ մատնած չես ըլլար՝ ամէն
կրօնք մէկ սեպելով . կարծես թէ

քու անտարբերութիւնդ առաջի գերազոյն դատաւորին կրնայ դքեղարդարացընել, և ի՞նչպէս առանց խելը՞նելու կրնաս այսպիսի ահաւոր ապագայն չտեսնելու զարնել:

Բայց տես կրօնքէ զուրկ մարդուն խեղճութիւնը, որ իրեն տարակոյսներովը լեցուն մտաց նուազ լուսին ինքզինքը յանձնելով՝ անհրաժեշտ ու վտանգաւոր տգիտութեան մը մէջ կը գտնուի իր վախճանին, սրարտուցը և երջանկութեանը հիմնական խնդիրներուն վրայօք: Ասկից կուգամ, ո՞վ եմ ես, ու՞ր կերթամ, ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ վերջին վախճանս, ի՞նչպէս պիտի մօտենամ անոր, աս կեանքէս ետև ի՞նչ պիտի ըլլայ, ի՞նչ է Աստուած, ի՞նչ կը պահանջէ ինձմէ: Արդ այս անհասանելի առարկուածներուս ի՞նչ կրնայ պատասխանել մարդուս միտքը՝ եթէ ինքն իր կարողութեանց միայն թողուցած ըլլայ. բայց եթէ կը թոթովէ, կը խռովի, անհաւանելի պատասխաններ կուտայ, աս

բանիս կըտարակուսի, ան բանին
կերկմտի, կրից բռնութեան յաղ-
թել անկարելի կերևնայ, և պարտ-
քերը կատարելը անհնարին: — Եւ
միթէ կրնա՞ն հաւտալ թէ Աստուած
որ ամենայն իմաստութիւնն է և ամ-
ենայն բարութիւն և ամենայն լու-
սաւորութիւն՝ այսպէս թողուցած ըլ-
լայ մարդս՝ իրեն բանաւոր արարա-
ծը ու իր ձեռաց հրաշակերտը:

Եւ ոչ երբէք ինքը տուած է ան-
նոր երկնային լոյս մը՝ որ անոր
զոյութեան պիտոյիցը համեմատ,
աստուածային յայտնութեամբ մը
կիմացընէ անոր Աստուծոյ էութիւ-
թիւնը, արգարութիւնը, զեղեցկու-
թիւնը և անոր խորհուրդները. ի-
րեն առջի սկիզբը և վերջին վախ-
ճանը. լոյս մը որ կըցցընէ անոր
բարւոյն ու չարին ճամբան՝ եր-
կուքն ևս իր առջին բացուած, ու-
րոնց մէկը յաւիտենական երանու-
թեան կըտանի, իսկ միւսն յաւի-
տենական պատժոց. լոյս մը որ իր
ճշմարտութեան ճառագայթներովը

կորոշուի՝ ապականեալ մարդկութեան չորս դին պատած սուտ նըւազ լոյսէն . լոյս մը՝ որ ուր և մտնէ կըլուսաւորէ , կըկենդանացընէ ու կըկատարելագործէ :

Այս լոյսն է Քրիստոնեակիսե յայտնոշրիւնն այսինքն է Քրիստոնեոշրիւնը , մի միայն կրօնքն որ ապացոյցներու վրայ հաստատուած է , որ միայն կըլուսաւորէ միտքը և սիրտը կըսրբագործէ . և որ մեր ամենայն բարոյական կատարելութիւններն Աստուծոյ ծանօթութեանը և սիրոյն վերաբերելուն համար՝ մի միայն արժանաւոր կրօնք է Աստուծոյ և մեր անձին . որ մարդկային լեզու կրնայ համրել քրիստոնէական կրօնից ստուգութեան պատճառներն :

Տես անոր սկիզբը՝ որ աշխարհքիս հետ մէկտեղ կըծնանի , մարդարէներէն կըզուչակուի , նահապետաց հաւատքով , յուսով և սիրովը կըծանուցանի , և ամենայն մովսիսական արարողութեանց ու նախնական պաշտամանց մէջ անոր

օրինակը կը տեսնուի : — Ըստ էութեան միշտ մի և նոյն կրօնքն է , թէպէտ և դարէ դար աւելի կընդարձակի . Ա . Նահապետական կրօնք՝ որ Ադամէն ինչուան Մովսէս կը հասնի . Բ . Հրէական կրօնք՝ զորն որ Աստուծոյ կողմէն կը քարոզէ Մովսէս , որ կը հասնի ինչուան Յիսուսի Քրիստոսի զալուստը . Գ . Քրիստոնէական կամ կաթողիկէ կրօնք՝ որ սորվեցուց Քրիստոս ինքնին , և առաքեալք քարոզեցին :

Ինչպէս Աստուծոյ ամէն զործը՝ այսպէս նաև կրօնքն ալ ՚ի սկզբանէ հետէ կամնաց կամնաց ու վսեմութեամբ ընդարձակեցաւ . ինչպէս մարդս որ ՚ի մանկութենէ կանցնի յերիտասարդութիւն , և յետոյ կը հասնի յայրութիւն կատարեալ . ինչպէս օրն որ այդէն կանցնի յարշալոյս՝ յառաջ քան կէսօրուան ճառագայթարձակ լոյսն հասնելը . ինչպէս ծաղիկ մը որ առաջ ճիւղիկ մըն է , յետոյ գոց կոկոն մը՝ քանի որ իր ծոցին զեղեցկութիւնը բա-

ցուած չէ : Այսպէս ևս Քրիստոնէութիւնը միայն բոլոր մարդկային աչքը կը պատէ . ու ամէն ատենի ու ամէն դարու վրայ կիշխէ . և ինչպէս որ 'ի յաւիտենից ծագած է , և այսպէս ալ նորէն յաւիտենակա նութիւն պիտի մտնէ , և վերջապէս ընդ Աստուծոյ յաւիտեան պիտի հանդչի :

Քրիստոնէական կրօնից ամէն բանը իր հաստչին վայել բաներ են , և ամենայն ինչ 'ի նմա ձշմարտութիւն է և սրբութիւն , և ով որ անոր տեղեակ ըլլալու կը ջանայ՝ կը գտանէ 'ի նմա հրաշալի իմն միաձայնութիւն , զեղեցկութիւն , մեծութիւն , բացայայտութիւն ճշմարտութեան , որ այնչափ աւելի կը զօրանայ որչափ որ իր վարդապետութիւնը մանրամասն քննուի . ինքն կը շարժէ ըզսիրտս մարդկան ու կը սրբացընէ , և մի և նոյն ատեն միտքը կը լուսաւորէ , և զներքին մարդն կը լեցընէ :

Իրեն հիմնադրին Յիսուսի Քրիստոսի վսեմ , զերմարդկային և ան-

Համեմատ վարքը¹. իր կենսացը աստուածային կատարելութիւնը. իրենն օրինաց սրբութիւնը. իրենն սորվեցուցած վարդապետութեան գործնական վսեմութիւնը. իրենն բռնած լեզուն՝ որ եթէ աստուածային չըլլար՝ յիմարական պիտի սեպուէր. իրենն գործած հրաշից թիւն ու յայտնութիւնը՝ որոնց իւր օխերիմ թըշնամիներն ևս հաւտացին. խաչին գօրութիւնը. իրենն անձառ ու նախանկատեալ չարչարանաց հանգամանքը. իր փառաւորեալ յարութիւնը՝ որն որ ինքն իսկ գուշակեց իր առաքելոցը՝ տասներչորս անգամ այլեայլ դէպքերու մէջ. և նաև նոյն իսկ իւր առաքելոցը անհաւատութիւնը, որոնք ՚ի յայտնութենէ իրաց ստիպուեցան հաւտալու իրենց Տիրոջը յարութեանը. իրենն համբարձումը յերկինս առաջի ա-

¹ Յետագայ գլխին մէջ մանրամասն սխիտի խօսինք Յիսուսի Քրիստոսի աստուածութեան վրայօք :

ւելի քան հինգ հարիւր վկայից . իր
եկեղեցւոյն գերօրինակ ծառայելը
հակառակ բնական ու բարոյական
անհնարութեան . երկրիս ամէն դին
տեսնուած զարմանալի հրաշքներն .
առաքելոց քարոզութիւնները . աը-
գէտ ու վախկոտ ձկնորսներով ի-
մաստուն վարդապետներ ու երկրին
հոգևոր աշխարհակալներ դառնա-
լը . իր ինը միլիոն մարտիրոսաց
գերբնական զօրութիւնը . եկեղե-
ցւոյ հարց հանճարը՝ որ պարզապէս
քրիստոնէական հաւատքը առաջ
բերելով ամէն մոլորութիւն կը-
ջախջախէին . ճշմարիտ քրիստո-
նէից սուրբ վարքը՝ հակառակ բնա-
կան ապականութեան ու մարդ-
կային տկարութեան . քրիստոնէու-
թեան ներգործած ընկերական յե-
ղափոխութիւնը՝ որ ինչուան մեր
օրերս կը շարունակուի՝ ուր որ քրիս-
տոնէութիւն կը մտնէ . վերջապէս
իրեն տևողութիւնը , իրեն վարդա-
պետութեանց , սահմանադրու-
թեանց և կաթողիկէ դասակարգու-

Թեանց անփոփոխութիւնը . իր անլուծանելի միութիւնը 'ի մէջ կործանման պետութեանց և հանապազորդ փոփոխութեանց ընկերութեան : Այս ամենայն յայտնապէս կըցցընեն թէ մատն Աստուծոյ է 'ի սմա , և մարդկային զօրութիւններբէք կարող չէ հնարել , ստեղծել և պահպանել այսպիսի զործ մի :

Ապա ուրեմն , ինչպէս որ կըտեսնէք , մի միայն ձշմարիտ կրօնք կայ որ է քրիստոնէութիւնը : — Կրօնք այս միայն է , այս ինքն սուրբ կրօնք մը որ միացուցանէ զմեզ ընդ Աստուծոյ արարչին մերոյ և հօր : — Այս միայն կըծանուցանէ մեզ զճըշմարիտ վարդապետութիւնս կրօնից՝ զորն որ Աստուած սորվեցուց իւր անձին , իւր բնութեան ու իւր զործոցը վրայօք , և դարձեալ մեր անձին , մեր փրկութեան և մեր բարոյական պարտուց վրայօք :

Ուրեմն ան ամէն կրօնքներն՝ որ քրիստոնէական կրօնից մերժածները կընդունին և ընդունածները

կրմերժեն ինչպէս հեթանոսութիւնը, հրէութիւնը¹ և կամ որ և իցէ ուրիշ կրօնքները՝ սուտ են և հետևապէս չար: — Ասոնք մարդկան հնարք են՝ ուր ճշմարիտ կրօնքը աստուածային սահմանադրութիւն մի է: Ասոնք ճշմարիտ կրօնից սրբապիղծ նմանութիւններն են. ինչպէս սուտ ստակը եղեռնաւոր նմանութիւն է ճշմարիտ ստակին: Միթէ յիմարական բան չէ՞ առանց սուտը իրաւէն

1 Եբրայական կրօնքի նկատմամբ դժուարութիւն մը կայ՝ որ պէտք է միտք առնուլ, որովհետև Աստուծոյ խորհրդոց մէջ աս կրօնիս սահմանուած էր իբրև նախապարաստութիւն գալստեան Մեսիային, և երկրորդ դար ճշմարիտ կրօնից: Ինչուան Յիսուսի Քրիստոսի տեառն մերոյ գալուստը ինքն էր ճշմարիտ կրօնք, բայց անկէ ետև ոչ ևս: Հրէութիւնը՝ շինուէլու տանը համար հարկաւոր գերանդակն (Իսկէլէ) էր, բայց մէյմը տան շինուածքը լմննալէն ետև, գերանդակներն անօգուտ ու տան տեսքը խաժանող բաներ ըլլալուն՝ վերցընելու է զանոնք:

որոշելու ըսել թէ ամէն ստակ ա-
ղէկ է : Ասկէց ետև ալ աւելի յի-
մարական բան է կրկնելը ան խօս-
քը՝ որուն պատասխանը ինչուան
հիմա ջանացինք տալու թէ « Ամէն
կրօնք ալ լաւ են » : Այսպէս ըսելը
կամ երկիւղալի ամբարշտութիւն է
կամ մեծ յիմարութիւն . ամբարշ-
տութիւն է՝ եթէ կրօնքի անխտրու-
թենէ առաջ եկած ըլլայ , իսկ յի-
մարութիւն՝ եթէ ՚ի տղիտութենէ և
յանդգուշութենէ :

— Իսկ ապուշ հրեայն տունը անտես ը-
րաւ գերանդակները պահելու համար ,
և ճշմարտութիւնը օրինակին հետ փո-
խեց : Մեսիային գալստենէն ՚ի վեր
հրէից ազգը բոլոր աշխարհքիս երեսը
ցրուեցան առանց տաճարի , սեղանի ու
զոհի . և իրենց հետ մէկտեղ իրենց կրօն-
քին մեռած դին ալ քարշ եկաւ : Եւ
ըստ Քրիստոսի մարգարէութեան դա-
րուց ՚ի դարս այնպէս սլիտի մնան՝ քրիս-
տոնէական կրօնից յաւիտենական վկայ
մը ըլլալու համար . ինչպէս մարմնոյ մը
չուքը՝ որ անոր գոյութիւնը կը հաստատէ :

ԺԹ.

Միթէ Յիսուս Քրիստոս մարդկան ազգէ մեծ բարերարէ, կամ մարդօրէէ մը աւելի վեր բան մի է: — Արդեօք ճշմարտապէս Աստուած է:

Եւ իրեն իսկ տուած պատասխանը. « Դու ասես թէ ես եմ »: Այսչափ ժամանակս ընդ ձեզ եմ և ոչ ծանեար զիս. որ ետեսն զիս ետես զհայրն. ես ՚ի հայր և հայր յիս է »¹: — Բայց աս խնդրոյս վերայօք ամբողջ հատոր մը գրել կարժէ. և թէպէտ վերը քրիստոնէական կրօնից աստուածային ըլլալուն վրայ խօսած ժամանակնիս աս խնդիրս ալ շօշափեցինք, բայց պէտք է որ քիչ մը աւելի աս տեղս կանկառենք, և աս խնդիրս հաստա-

1 Մատթ. ԻԶ 63, 64: Մարկ ԺԴ 61, 62: Ղուկ. ԻԲ 70: Յովհ. ԺԴ 10:

տենք՝ որուն վրայ հիմնուած է ամբողջ հաւատքնիս :

Յիսուս Քրիստոս Աւետարանի ¹ պատմութեան դիւցազն է, և յիրաւի. բաղդատէ մէյմը զինքը ամէնէն մեծ մարդկանց հետ՝ որչափ աւելի բարձր է քան զնոսա. ամէնքը կրմեռնին՝ և իրենց անունը չմնար. քանի որ կենդանի են աշխարհքիս մէջ անուն կրհանեն, բայց անկէց ետև ինչ կրմնայ. առջի բերան իրենց անունը ոմանք կըզովեն ոմանք

¹ Աւետարանը Յիսուսի Քրիստոսի վարքն է յականատես վկայից դրեալ և առաջի ականատեսից Հրէից և նախնի քրիստոնէից, աւանդեալ ՚ի սուրբ մարդկանց և յառաքելոց, որոնք իրենց խօսքին ճշմարտութեանը կենօք չափ վկայեցին մեռանելով: — Աւետարանին ընթերցումն միայն իր ճշմարտութեան հաստատութիւնն է: Ինքնին անհաւատն Ռուսոյ խոստովանեցաւ ըսելով “Ոչ այսպիսի ինչ հնարել կարեն մարդիկ. զի հնարողի այսպիսեաց վեհագոյն ևս սլարտ էր դո՛ւ քան զգիւցազնն զորմէ ճառէն ”:

կրնախատեն . իսկ քիչ մը առեն
անցնելէն ետև հոգ մը չեն ըներ , և
գրքերու մէջ թաղուած կըմնայ : Իսկ
երկրիս վրայ անունին ևս չյիշուիր :

Միայն Յիսուսի Քրիստոսի ա-
նունն դեռ կը յիշուի , և միշտ և ա-
մէն տեղ պիտի մնայ և ինչ որ էր
հազար ութհարիւր տարի առաջ
նոյն է այսօր ալ աշխարհքիս առ-
ջը 'ի Պօլիս , 'ի Փարիզ , 'ի Լոն-
տոն , 'ի Հռովմ , 'ի Պետրոսպօլսկ ,
յԱսիա և յԱմերիկա : Ամէն տեղ
թէ սիրողը կայ և թէ ատողը . ա-
մէն տեղ թէ վար զարնողը թէ
պաշտպանողը , ինչպէս որ էր իր
մահկանացու կենդանութեան օրե-
րը . ինքն է զաշխարհքս շարժող
մեծ շարժման սկիզբը . և զլիսաւոր
խնդիրն ու կենդրոնը՝ որուն ներ-
քին ազդեցութեամբ կապուած են
մարդկութեան վերաբերեալ ամէն
խնդիրներն : — Ինքն կեայ , խօսի ,
հրամայէ , ուսուցանէ , արգելու ,
և կըծաւալէ իւր հզօր կեանքը քրիս-
տոնէութեան մէջ , որուն յամենայ

նի ինքն է զլուխ և հողի և աւարտ .
միոյն ճակատագիրը միւսոյն ալ կը
համարուի . որովհետեւ քրիստո-
նէութիւնն է Քրիստոսի կենաց շա-
րունակութիւնը ընդ ամենայն դարս
աշխարհքի :

Արեմն Յիսուս Քրիստոս ընդ-
հանրական , անզազարելի և իրա-
կան անձն մի է , ընդ հազար ութ-
հարիւր դարս գործունեայ , գրեալ
'ի տառս կենդանիս յազգս մարդ-
կութեան յամենայն դարս և յամե-
նայն ազինս . տարօրինակ կեանք
մը , քան զամենայն կեանս գերա-
դոյն , և կենդանացուցիչ աշխարհ-
քի . ամենայն ինչ անցանէ և մե-
ռանի , ինքն միայն կայ և կեայ ց յա-
ւիտեանս : — Ի վեր է քան զմարդ .
մինչև յոյժ արդարութեամբ ըսաւ
մեծն Նաբուէոն . « Մարդու ինչ ըլ-
լալը քիչ մը կը ճանչնամ , բայց ա-
սիկայ վեհագոյն է քան զմարդ » :

Բայց որ աւելի զարմանալին է
և Յիսուսի Քրիստոսի յատուկ այս
է որ իր կեանքը չէ թէ միայն աշ-

խարհքիս վրայ երեցած վայրկեա-
նէն բոլոր տիեզերքը լեցուց, այլ և
իրմէ առջի դարերն ալ աշխարհքիս
ստեղծուելէն ՚ի վեր: Նոյն Յիսուս
Քրիստոսը յոր կեցին և կեան և յա-
ւիտեան ևս պիտի կեան ամենայն
քրիստոնեայք, նոյն Քրիստոսն է
որով կեցին նաև ամենայն ազգք
նախկին հաւատացեալ ժողովրդոց,
աշակերտք Մովսիսի և մարգարէք
և նահապետք: Անոր վրայ դրին
յոյսերնին, անոր դալստեան կը-
սպասէին և զանիկայ կըսիրէին:
Ինչպէս կէսօրուան պայծառու-
թեան հասած արևը որն որ իր լու-
սով կըլուսաւորէ թէ անցած և թէ
անցնելու երկիրները. այսպէս ալ
Քրիստոս մարդկութեան կեդրոնը
կեցած կըլուսաւորէ ու կըկենդա-
նացընէ զանցեալն, զներկայն և
զապառնին:

Յիսուս Քրիստոս միայն է օրի-
նակ և զաղափար կատարելութեան
և բարոյական ու քաղաքական յա-
ռաջադիմութեան աշխարհքի. զա-

դափար մը որուն մէջ մարդիկ իրենք զիրենք պիտի թափենն ախտերէ ու կրքերէ մաքրուելու համար: — Ի՞նչ է առաքինութիւնը, բայց եթէ նմանութիւն Յիսուսի Քրիստոսի. իրեն և մեր ճանչցած կատարեալ մարդկանց մէջ ամենինն նմանութիւն մը չկայ, հրեայ եղեր են, թէ յոյն, թէ հռովմայեցի. ինքն միայն է և ՚ի վեր քան զամենայն: — Մարդկային կատարելութեանց մէջ միշտ առաքինութեանց զուգընթացութիւն մը կայ, մէկը զմէկալը կանցնի, և առաքինի մարդկանց մէջ շատերը կան՝ որ հաւասար արդիւնք ունին. իսկ Յիսուս Քրիստոս բոլորովին զարտուղութիւն մի է. իւր և ուրիշ մարդկանց առաքինութեանց մէջ անհուն է տարբերութիւնը. վասն զի ինչ անուն կրնանք դնել իւր անուանը մօտ, և զ՞վ իրեն հետ կրնանք բաղդատել: — Նոյն իսկ սուրբերն որ երկրի վրայ առաքինութեանց զիւցազուներ կըսեսպուին՝ իր օրինակներն են մի-

այն, և ոչ ոք անոնցմէ զինքը հաւասար կը համարի անոր. վասն զի զիտեն թէ զուզընթացութիւնն անհնարին է աս բանիս մէջ. անոր առջնն իրենց պայծառութիւնը կը նուազի, ինչպէս որ ամէն արուեստական լոյս արևուն պայծառութեան առջև խաւար կերենայ. ուստի իրաւամբ կըսէ ինքն իր համար « Ես եմ լոյս աշխարհի » :

Եւ աս գերագոյն կատարելութեան երևոյթը նախընթաց օրինակ մը կամ նախապատրաստութիւն մը չունի. ինքն իր վարդապետութեան պէս անդէն՝ ի սկզբան պատրաստ ու կատարեալ է. ոչ իմաստասիրական և ոչ աստուածաբանական դպրոցներու մէջ սորված է. և աս բանս ուրիշ բանով չկրնար առաջ գալ կամ մեկնուիլ, բայց եթէ նոյն ինքն գերագոյն կատարելութեան կամ Աստուծոյ ներկայութեամբը՝ ինքն զամենայն ինչ լուսաւորէ, և ինքն յումեքէ ոչ լուսաւորի, և ինքն իսկ է ծագումն լուսոյ :

Յիսուսի Քրիստոսի յատուկ ուրիշ համոզողական դիտելիք մի ալկայ, այս կատարելութիւններս որ կերևին 'ի նմա 'ի վեր քան զմարդկութիւն՝ ճշմարտիւ աստուածային և անհասանելի մեր տկարութեանը, միանգամայն են յոյժ գործադրելի, դիւրին 'ի նմանակցութիւն, և որուն շատերն հետևեր ու աշակերտեր են. ամէն մարդկանց ալ դիւրըմբռնելի են, ինչպէս մանկան այսպէս ալ ծերոյն, աղքատին ու հարստին, իմաստնոյն ու տղիտին, նոր սկսողին ու կատարելութեան հասողին. և կարծես թէ ամէն մարդու համար ևս եղած է: Ամէն բանի կը յարմարի, ամէն բան կը բարեկարգէ, ամէնուն կատարելութիւնն է: Եւ ո՞վ է որ չտեսնէ յայսմ զկնիքն աստուածութեան. կայ մէկը որ աս ամէն բաներս կարենայ գործել:

Վերջապէս վերջին նշան կատարելութեան Յիսուսի Քրիստոսի, նոյն իսկ գերբնական և յատուկ կա-

տարելութեանց ծայրայեղ չըլլալն է. զի մարդկանց կատարելութիւնները միշտ տարապայման են, և կարծես թէ իրենց տկարութիւնը դիտնալով, և վախնալով որ չըլլայ թէ պակսին՝ աւելի լաւ կըսեալեն յանչափս բերիլ 'ի բարին: — Օրինակի համար սուրբն Վինգենտիոս պապայեցի խոնարհ էր, բայց ինքզինքը չափէն աւելի անարգ կըճանչնար. սուրբն Կարոլոս խստակեաց էր, բայց իր խստութիւնը մեզի վախ կըբերէ. սուրբն Փրանկիսկոս ազքատ էր, բայց շատ չափազանց էր իր ազքատութիւնը, և այլն. այնպէս որ մարդկային տկարութիւնը՝ նոյն իսկ իրենց դիւցազնական առաքինութեանց մէջ կերևնար: — Իսկ 'ի Քրիստոս Յիսուս բարութիւնը ճշմարտապէս կատարեալ է, և չափազանցութիւն չունի. և աստուածային բնութեան կատարելութիւնը յայտնի է և ներքսապէս միացած կերևայ ընդ ճշմարիտ և բարեզգած մարդկային բնութեան հետ:

մարդս բովանդակ կերևայ 'ի նմա ,
և Աստուած և մարդ բոլորովին կա-
տարեալ են 'ի նմա : — Աս պատ-
ճառիս համար այս կատարելու-
լութեան գաղափարն զմեզ չվախ-
ցընէր , այլ ընդհակառակն զիրա-
մատոյց , ազնիւ և ախորժելի կե-
րենայ . ճշմարտութիւն մըն է կա-
տարեալ և հնարաւոր առաքինու-
թեան՝ որն որ մեր առջը կրդնէ
Աստուածն մարդացեալ , որ է ճշ-
մարիտ Աստուած և ճշմարիտ մարդ :
— Այս որպիսի՛ անհամեմատ սքան-
չելիք է , որպիսի՛ հրաշալիք է այս
Յիսուս Քրիստոս ըսածնիս . և ո՞վ
է որ չգոչէ « Մատն Աստուծոյ է 'ի
սմա » :

Հապա իւր վարդապետութիւնը ,
իւր բանն , որ հազար ութհարիւր
տարիէն 'ի վեր ամէն տեսակ քննու-
թեանց ու վիճմանց ու հակառա-
կութեանց տակ իյնալէն ետե , և
իմաստնոց ու թշնամեաց և խորունկ
մտածողաց ձեռքէն անցնելէն ետե ,
և ամէն տեսակ ընկերութեանց ,

ազգաց և անձանց յարմարելէն վերջը՝ մէկը չէ եղած որ անոր մէջ սխալ բան մը գտնէ : — Ինքն է միշտ լոյս աշխարհքի , և իր թշնամեաց ամէն նորանոր յարձակումներն իւր Տիրոջ խոստումնքը կը հաստատեն « Երկինք և երկիր անցցեն , և բանք իմ մի անցցեն » : — Ուր որ կըլսուի իւր ձայնը՝ հոն կը գտուի քաղաքականութիւն , իմաստութիւն , յառաջադիմութիւն մտաւոր և բարոյական կենաց . իսկ ուր չլսուիր կամ քիչ կըլսուի՝ հոն է խեղճութիւն , ծուլութիւն , բարբարոսութիւն և մահ¹ : — Յիսուսի Քրիստոսի բանն է հիմն հիմակուան մեր քաղաքական ընկերութեանը , ինքն եղաւ

1 Յիրաւի մարդ քիչ մը որ աշխարհատեսութեան ելլէ , կը տեսնէ որ քաղաքականութիւնը , գիտութիւնները , գիւտերն , և կենաց հանգստութիւնն անմիջապէս կասրակցեալ են ճշմարիտ կրօնից կամ քրիստոնէութեան հետ . և երկրի մը յառաջադիմութիւնը իր կրօնից զարգացմունքէն կը չափուի :

մարդկային մտաց լոյս տուողը . և այն զէնքն իսկ որ անհաւատ քրիստոնեայն ընդդէմ կրօնից կըբանեցընէ՝ այսինքն հանճարը՝ անոր տըւածն է .

«Ոչ որ խօսեցաւ, կըսէին հրեայք, իբրև զմարդն այն» : — Բաց աւետարանն ու տես որպիսի անլուր գօրութիւն, որպիսի իշխանութիւն, որպիսի հանդարտութիւն ու երկնային պարգութիւն կերևնայ մէջը : Յիսուս Քրիստոս կուսուցանէ ինչ որ կըտեսնէ, ինչ որ զիտէ . ոչ կը վիճի, ոչ կըջանայ հաստատել ու համոզել . իւր բանը միայն բաւական է . ինքը ձանաչէ զձշմարտոշիւնը, և աներկբայ կըհաստատէ զայն . Աստուած միայն մարդացաւ և ընդ մարդկան խօսեցաւ . այսպիսի լեզու մը միայն մարդկացեալ Աստուած մը կրնար խօսիլ մարդկանց հետ :

Եւ քան զայս առաւել ինքն իսկ Յիսուս Քրիստոս զայս կըհաստատէ . քանզի միշտ իր աստուածութիւնը կըքարոզէ : — Ինքզինքը

կըկոչէ Աստուած և որդի Աստու-
ծոյ¹, Քրիստոս, ճշմարտութիւն,
կեանք, փրկիչ և մեսիայ: — «Եթէ
դու ես Քրիստոսն, ասա մեզ» կը-
սեն հրեայք. և ինքը կըսպաստասխա-
նէ. «Մտեմ ձեզ և ոչ հաշտուայրիւն՝,
զգործակ զոր ես գործեմ յսևուրն հօր
իսոյ, և որիս իսկ վկայեն փասե իմ. Ես
և հայր իմ մի եմք: Իսկ անոնք փո-
խանակ հաւտայու կը քարկոծեն զա-
նիկայ: — «Ընդէ՞ր քարկոծեք զիս,

1 Արդեւ Աստուծոյ ըսելով ոչ Քրիստոս
և ոչ հրեայք առ որս կըխօսէր աբդաբ
Տարտ կամ Ժառայ և Բարեկամ Աստուծոյ
կըհասկընային, այլ թէ ինքը և անոնք
կըհասկընային զհինն Աստուծոյ, զերկրորդ-
անձն սրբոյ երրորդութեան. զմիածին և
զյաւիտենական որդի Աստուծոյ, հա-
մագոյ հօր և հօգւոյ. անոր համար երբ
Քրիստոս ասաց Վայիափայի թէ ինքն է
որդի Աստուծոյ, քահանայապետն և ա-
մենայն փարիսեցիք՝ աղաղակեցին հայ-
հոյեայ, և գտաապարտեցին զինքն ՚ի մահ
իբրև հայհոյիչ և իբրև զանձն աստուա-
ծացընող:

կըսէ Քրիստոս . « Վասն հայհոյութեան , կըպատասխանեն , զի դու մարդ ես և զանձն քո Աստուած առնես » :

Եւ երբ սամարացի կնիկը կըխօսի իրեն հետ թէ Քրիստոս պիտի գայ և զմարդիկ փրկէ , և ամենայն ճշմարտութիւն անոնց ուսուցանէ , կըպատասխանէ անոր « Ես եմ որ խօսիմն ընդ քեզ » :

Արիչ անգամ իրեն բոլորն առած բազմութիւնը ուսուցանելու ատեն կըսէր . « Ամէն , ամէն ասեմ ձեզ զի որպէս հայր յարուցանէ զմեռեալս և կենդանի առնէ , նոյնպէս և որդի զորս կամի կենդանի առնէ . զի սմեկեքեակն պատուեցնեն զորդի՝ որպէս պատուեն զհայր : Որ ոչ պատուէ զորդիս , ոչ պատուէ զհայր » : Եւ իմաստուն հրեայ մը ուսուցանելու ժամանակ , որ եկեր էր իրեն խորհուրդ հարցընելու , կըսէ : « Ոչ որ ել յերկինս , եթէ ոչ որ ելն յերկնից որդիս մարդոյ որ եւ յերկինս » : Աստուած այնպէս սիրեաց զնորս միեջև

զմիածին զորդին ետ, զի առեւեայն որ
հաշտտայ՝ ի ես մի մեռցի, այլ ընկալցի
զկեանս յաշիտեակաւս » : Աստուած
զորդին իշր առաքեաց յաշխարհ, զի
փրկեացի աշխարհ ետիւս » : « Որ հա-
շտտայ՝ ի ես ոչ դատասարտեացի .
իսկ որ ոչ հաշտտայ՝ ի ես արդեւ իսկ
դատասարտեայ է, զի ոչ հաշտտաց յա-
նուն միածնի որդոյն Աստուծոյ : —
Եւ ՚ի ծնէ կոյրը բժշկելէն ետե, երբ
լսեց թէ փարիսեցիք զանիկայ սի-
նակոկայէն դուրս հանեցին՝ իր բա-
րերարը մարդարէ կոչելուն համար,
երբ դտաւ զինքն հարցուց « Դու հա-
շտտան յորդին Աստուծոյ . և երբ
մարդն ըսաւ « Տեր ո՞վ է զի հաշա-
տացից » , պատասխանեաց . « Եւ
տեսեր իսկ , և որ իօսիւն ընդ քեզ ես
է . ան ատեն խեղճը գոչեց « Հաւա-
տամ տէր » և երկիր եպագ նմա :

Արդեօք այսչափս բաւական է,
թէ այլ ևս կուզէք լսել : — Աբրա-
համ հայր ձեր ետես զիս և ուրախ
եղև » , ըսաւ հրէից . և երբ անոնք
ըսին « Յիսուն ամ չև ևս է քոյ և

զԱբրահամ տեսեր¹ » . պատաս-
խանեց « Յառաջ քան զլինելն Աբ-
րահամու եմ ես » : — Եւ Ղազար-
ու քրոջը որ եկեր էր աղաչելու
զինքն որ եղբայրը յարուցանէ , ը-
սաւ Յիսուս . « Ես եմ յարոշրիւն և
կեանք . որ հաշտուայ յիս քեպետ և
մեռանի կեցցե . և որ կեայ և հաշտ-
ուայ յիս մի մեղցի յաշիտեան , հաշտ-
ումս յայամիկ . Այո տէր , ըսաւ հա-
ւատացեալն Մարթա , ես հաւատա-
ցի եթէ դու ես Քրիստոսն որդի Աս-
տուծոյ կենդանւոյ որ յաշխարհ գա-
լոց էիր » : Ետքը եկաւ Ղազարոսի
մեռած մարմնոյն մօտ , և այս աս-
տուածային խօսքերս ըսաւ . « Հայր
իմ , զոհանամ զքէն զի լուար ինձ ,
և ես զիտէի թէ յամենայն ժամ
լսես ինձ , բայց վասն ժողովրդեանս
որ շուրջ կան առնեմ , զի հաւա-
տացեն եթէ դու առաքեցեր զիս » :
— Աս ըսելով բարձր ձայնով զոչեց

¹ Աբրահամ Քրիստոսէ 2000 տարի
առաջ է :

« Ղազարէ արի եկ արտաքս » . և ել մեռեալն ոտիւք և ձեռօք կապելովք և երեսովքն վարչամակապատովք : — Այսպէս կրնանք 'ի վկայութիւն կոչել բոլոր աւետարանը . բայց բաւական ըլլայ մեզի այն վսեմ կրտակն որ վերջին ընթրիքէն առաջ խօսեցաւ իւր աշակերտաց , ինչպէս որ զրած է Յովհաննու ՃԳ ու յետագայ գլուխներուն մէջ . « Ես եմ , կրսէ , ձանապարհ և ձմարտորիւն և կեանք : Ոչ ոք գայ առ հայր եթէ ոչ ինն : Եթէ զիտէիք զիս ապա և զհայրն իմ զիտէիք : Որ ետեսն զիս ետես զհայր իմ : Զոր ինչ խնդրիցէք 'ի հօրէ յանուն իմ տացէ ձեզ . զի փառաւոր լիցի հայր յորդի : Եթէ ոք սիրէ զիս զբանն իմ պահեսցէ , և հայրն իմ սիրեսցէ զնա , և առ նա ևկեսցոռք և օրեանս առ նմա արասցոռք » : — Եոյն իսկ խաչին վրայ ևս Քրիստոս ինքզինքը Աստուած կանուանէ և Աստուծոյ պէս կըխօսի . բարի աւագակը հաւատքով լուսաւորեալ կըզոչէ ի-

րեն « Յիշեա զիս, տէր, յորժամ դայ-
ցես արքայութեամբ քով » . և Քրիս-
տոս կը պատասխանէ « Այսօր ընդ
իս իցես 'ի դրախտին » : — Ի վերջ
բանիս . թերահաւատն . թումաս կը-
տեսնէ ու կը շօշափէ զանի յետ յա-
րութեան , և անտարակուսելի բա-
ցայայտութենէ զթոցն յաղթուելով
անոր ոտքը կիյնայ ու կազանակէ
« Տէր իմ և Աստուած իմ » . իսկ Քրիս-
տոս չէ թէ միայն չարհամարհեր
զանիկայ , այլ և կը զովէ . « Այդ զի
տեսերդ և հաւատացեր , երանի ո-
րոց ոչ իցէ տեսեալ և հաւատաս-
ցեն » :

Արդ այս որպիսի լեզու է , որպի-
սի վարմունք , որպիսի ամենակա-
րող զօրութիւն . ինչպէս ինքզին-
քը Աստուած կը կոչէ , Աստուծոյ ի-
րաւունքն ալ իրեն կը սեպհականէ ,
որ են հաւատք , երկրպագութիւն ,
աղօթք , սէր և զոհ :

Արդ ասկից այս պարզ տրամա-
բանութիւնը կը հետեւի . Յիտոս Քրիս-
տոս կամ ձշմարիտ կը խօսի կամ չէ .

միջին անբայ չկայ : — Եթէ ճշմարիտ է ըսածը , ուրեմն ինչ որ իր անձին համար կըսէ ճշմարտապէս այնպէս է , այսինքն Աստուած է և յաւիտենական որդի մշտնջենաւորին Աստուծոյ , օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից . ասով դիւրաւ կ'իմացուին իւր խօսքերը , գործերը , հրաշքներն և յաղթութիւնները . որովհետեւ Աստուծոյ համար անկարելի բան չկայ : — Իսկ եթէ ճշմարիտ չէ ըսածը , ուրեմն ինքն հայհոյիչ է (կը յանդգնիմ այսպէս ըսելու՝ որովհետեւ կարգ բանիս կը պահանջէ մերժել այսպէս ըսողաց կարծիքն) , և միանգամայն յիմար կամ խաբերայ : — Յիմար է եթէ իր խօսքերուն և գործքերուն անգէտ է . — և խաբերայ եթէ զիտութեամբ այնպէս կը խօսի ու կը հաստատէ : — Արդ կը յանդգնիք զուք ըսելու , որ Քրիստոս զերագոյն իմաստութիւնը յիմար ըլլայ , և առաքինին և սրբագոյնը քան դամենայն մարդիկ ըլլայ սուտորուց ու ամբարիշտ

խարերայ : Ասբանս ըսելու համար մարդ իր խելքն ու միտքը կորսընցուցած պիտի ըլլայ :

Ապա ուրեմն Աստուած է :

Հիմա ալ Յիսուս Քրիստոս մարդուս մտաց առջև կեցած է , իբրև երբեմն առաջի Կայիապիայի յաւուր չարչարանաց իւրոց : « Երդմնեցուցանեմ զքեզ յԱստուած կենդանի զի ասասցես մեզ եթէ դո՛ւ ես Քրիստոսն որդի Աստուծոյ » . « Այո , կըսէ Քրիստոս , դո՛ւ ասես թէ ես եմ » , — Այս վկայութեան կամ պէտք է հաւտանք կամ մերժենք զանիկայ . միջին ճամբայ չկայ : — Եթէ կըհաւտաք պէտք է որ Յիսուսի Քրիստոսի երկրպագութիւն ընէք , վասն զի ինքն է ձեր Աստուածը : Իսկ եթէ չէք հաւտար , այսպիսի լեզու զործածող մարդը ձեզի կամ խեղճ յիմար մը պիտի երևնայ որ ըսածը չզիտեր , որով և արհամարհէք , և անարգելով երես պիտի դարձընէք . և կամ թէ , անօրէն խարերայ մը պիտի թուի ձեզ , որով և

հրէից հետ զանի պիտի անիծէք ,
դարովէք , հայհոյէք , խաչէք , ու
պատժէք հայհոյչաց անարգական
մահուամբը , որուն հազար անգամ
արժանի է իրեն նենգաւորութեանը
համար :

Ապա ուրեմն պէտք է մեղի կամ
բոլորովին ընդունիլ զՅիսուս Քրիս-
տոս իբրև դիւցազն աւետարանին
պատմութեանը , և կամ բոլորովին
մերժել զնա . « Որ ոչ է ընդ նմա՝
հակառակ է նմա » . և ով որ անոր
երկրպագութիւն չտար՝ չկրնար ա-
ռանց երկմիտ և յիմար ըսուելու
զանիկայ գովել , զարմանալ ու բար-
ձրացուցանել իբրև խնայողու , մեծ
ու տոչրք մարդ :

Բայց թերևս ըսեն ոմանք թէ ա-
նոր համար ինքզինքն Աստուած ա-
նուանեց , որպէս զի իր վարդապե-
տութիւնը մարդկանց հաւատացընէ :
— Բայց նոյն դժուարութիւնը կը-
մնայ . վասն զի այսպիսի վախճան
մը չկրնար արգարացընել այսպի-
սի նորասքանչ ու երկարատև խա-

բէութիւն մը . որով և չենք կրնար
չհետևցընել թէ Քրիստոսի բոլոր
կեանքը յիմարութիւն կամ հայ-
հոյութիւն մը եղած չըլլայ : — Բայց
աս պատճառաբանութիւնս ալ 'ի
բայ առեալ՝ կըսենք թէ այդ ենթա-
դրութիւնը բոլորովին անընդունե-
լի է . վասն զի նախ այսպիսի խա-
բէութիւն մը բոլոր իր գործը կա-
րէր , ու իր վարդապետութիւնը կը-
ջնջէր . Յիսուս Քրիստոս յայտնա-
պէս մէկ վախճան մը ունէր , այս-
ինքն կռապաշտութիւնը ջնջել , և
ամէն տեղ ճշմարտութեան թաղա-
ւորութիւնը հաստատել , և նորէն
երկրիս վրայ բերել զառաքինու-
թիւնը և զսրբութիւնը . և տալ Աս-
տուծոյ որ ինչ Աստուծոյ միայն կը-
պատշաճի որ է զսիրտ մարդոյ , ըզ-
հաւատս , զեռանդն և զսէր : Այս-
պիսի նպատակ ունենալէն ետև՝ մի
թէ կրնա՞ր զանուն Աստուծոյ յանձն
առնուլ եթէ ճշմարտիւ Աստուած
չըլլար . և աստուածային իրաւունքն
յափշտակել առանց իր զիտաւորու-

Թիւնը անդէն 'ի սկզբան արելու :
— Երկրորդ իր վարդապետութիւնը
հաստատելու համար բռնած ճամ-
բան նոյն իսկ անոր գէմընդդէմ
հակառակորդը կըլլար :

Մարդկօրէն խօսելով՝ Քրիստո-
սի և առաքելոց քարոզութեան գըլ-
խաւոր նպատակն էր Յիսուսի պէս
աղքատ ու խոնարհ մարդը՝ որ խա-
չին վերայ մեռեր էր՝ իբրև Սատուած
ընդունել տալ ժողովրդոց . և միթէ
այս բանս չէ մի որ մտքի հակառակ
կերևնայ քրիստոնէական կրօնքին
մէջ . միթէ այս չէ անհաւատին
դայթակղութեան քարը . և այս չէ
Քրիստոսի ընտրած միջոցը իւր
կրօնքը հաւատալի ընելու , որ վեր-
ջին ծայր յիմարութեան կըթուի .
կարթ մը որ դամէնքը սարսափե-
ցընելով կըփախցընէ :

Իսկ երբ Քրիստոսի աստուածու-
թիւնը մէյմը հաստատուի՝ այն ատեն
նոյնը կըլլայ զօրաւոր միջոց մը իւր
հաւատքը ընդունելի ընելու . և նոյն
իսկ ենթադրութիւնը հաւանելի կը-

նէ զանիկայ . բայց ի՞նչպէս առանց
աստուածային կարողութեան բա-
ցայայտ ու անդիմադարձ յայտնու-
թեանը կրնանք Աստուած խոստո-
վանիլ զՅիսուս Քրիստոս :

Ուստի կը կրկնեմ որ տեսնելով
Յիսուսի Քրիստոսի գերմարդկային
կատարելութիւններն , իր խօսքերը ,
վարդապետութիւնները , ըրածնե-
րը և իր ձեռագործը որ է քրիստո-
նէութիւնը , խելացի մարդու մը ու-
րիշ բան չմնար ընելիք՝ բայց եթէ
կնալ երկիր պաղանել անհասանե-
լի սիրոյն Աստուծոյ՝ որ այնպէս սի-
րեաց , այսինքն մինչև զորդին իւր
սիրելի ետ ՚ի փրկել զնա , և զոչել
ընդ հաւատացելոյն Թումայի « Տէր
իմ և Աստուած իմ » :

Ի

ԱՆՅԱՐՏԱՐ է բողոքական քան ուղղափառ
ըլլալը, որովհետև ան ալ նոյնպէս քրիս-
տոնեայ է, և վախճաննին գրեթէ նոյն է :

Աղէկ որ ըսիր գրերե . ինչպէս որ
սուտ ստակը գրերե աղէկ ստակին
նման է : — Դարձեալ կրօնքի նիւ-
թոց մէջ ան չփնտուռիր թէ որն է
յարմարը, այլ թէ որն է ճշմարիտը :
— Նայեցէք չըլլայ թէ մոռնաք այս
յայտնի սկզբունքը ձշմարտիև ոչ
սոռտիև մէջ միջիև ձաւրայ չկայ . ինչ
որ ճշմարիտ չէ՝ սուտ է, և ինչ որ
սուտ չէ՝ ճշմարիտ է : — Այս սկզբ-
բունքս կրօնից նիւթոց մէջ ալ ա-
ւելի հարկաւոր է քան թէ որ և ի-
ցէ նիւթոց մէջ : Ինչպէս որ տե-
սանք ճշմարիտ կրօնքը մի միայն է,
որ է Յիսուսի Քրիստոսի կրօնքը՝
որ բովանդակէ յինքեան զամենայն
ժամանակս, զամենայն ազգս, զա-
մենայն մարդիկ, որ սակս այսորիկ

կրկոչուի կարողիկէ կամ ընդհան-
րական :

Բողոքականութիւնը ոչ է այս
կաթողիկէ կրօնքը Քրիստոսի , ա-
պա ուրեմն ոչ է ճշմարիտ կրօնք .
ապա սուտ կրօնք է , մոլորութիւն
է , և քրիստոնէութեան եղծումն է :
— Այս միայն բաւական էր , բայց
առաջ տանինք մեր քննութիւնը :

Քրիստոնէութեան հիմնադիրն և
մի միայն զուլուն է Յիսուս Քրիս-
տոս , ոչ որ այս բանս կուրանայ .
ապա ուրեմն ոչ որ կրնայ զայս
կրօնքս ուսուցանել և քարոզել՝ թէ
որ Յիսուսէ Քրիստոսէ աս բանին
համար պատուէրք առած չըլլայ :
— Թէ որ ես ըսէի քեզի « Բարե-
կամք , դուք քրիստոնեայ էք . կա-
թողիկէ կրօնքը այս և այն պարտ-
քերը կըսորվեցընէ , բայց ես եկայ
զանոնք ամէնքը նորոզելու . փո-
խանակ ատոնց հաւտալու՝ ինչպէս
որ ինչուան հիմա հաւտացիք , իմ
սորվեցուցածներուս հաւտացէք .
ես զձեզ այս ամէն ձանձրացուցիչ

պարտքերէ ազատ կրնեմ, և ինչ որ
ձեր կրօնքը կարգելու՝ ես ձեզի հրա-
ման կուտամ ընելու » : — Անշուշտ
դուք պատասխան կուտայիք ինծի .
« Ո՞վ ես դու որ այդպէս կըխօսիս .
իմ կրօնքս մէկ տէր մը միայն ունի
որ է Յիսուս Քրիստոս . մի թէ ինքն
է գրեզ զրկողը . եթէ այդպէս է
երբ և ինչպէս զրկեց գրեզ , ցցուր
ինծի քու աստուածային առաքե-
լութիւնդ » :

Արդ այս հասարակաց մտաց ա-
ռարկութիւնը բաւական էր յանդի-
մանելու անդէն՝ ի սկզբան ան ամէն
քրիստոնէական կրօնից ինքնա-
սաց բարեկարգիչները , ինչպէս մեր
օրերս Շաթէլն ու իր ընկերները ,
և իրեքհարիւր տարի առաջ ելած
Լուտերը , Կալվինը , Զուինկլիտս և
Հենրիկոս Ը . և այլն : — Ինչպէս
որ յիրաւի շատ մարդիկ այս առար-
կութիւնս իրենց ըրին , որուն չկըր-
ցան պատասխանել ¹ , և աս նորա-

¹ Բայց սակայն այս բանս հաստատե-
լու համար Կալվին անգամ մը հրաշք մը

կրօնութեանց ընդունողն եզան
մարդկան գէշ կրքերը: Այլ յիրաւի
չատ ալ յարմար էր իրենց աս փո-
փոխութիւնը, որովհետեւ ինչ ծանր
պարտք որ կար վերցուցին, այսինքն
հնազանդութիւն հովուաց եկեղե-
ցւոյ, բարի գործոց, ասպաշխարու-
թեան, ծովապահութեան, ժուժ-
կալութեան, խոստովանութեան,
հաղորդութեան հարկաւորութիւնը,

ընել ուզեց. բայց աս առարկութիւնս
լուծելու համար բռնած ճամբան գրթ-
բաղդաբար չյաջողեցաւ, կամ թէ ըսենք
Աստուած զանիկայ խայտառակեց: Մար-
դու մը սատկ կերցուց որ մեռած ձեա-
նայ՝ որ ինքը գայ զանիկայ յարուցանէ.
ու երբ իր բարեկամներուն հետ մեկտեղ
հասաւ հոն տեղը, Աստուած պատուհա-
սեց անոր մեղսակիցը, ու անկողնին մէջ
յիրաւի մեռած գանուեցաւ: — Իսկ Լու-
տեր՝ երբ հարցուցին իրեն իւր առաքե-
լութեան և անոր ասպացոյցներուն վրայօք՝
այնպէս կատուեցաւ որ ածական գոյա-
կան չմնաց որ չթափէ անոնց վրայ, զի-
րենք էլ, իսկ ընդ, ու սոսքանայ կանչելով,
և այլն, և այլն:

քահանայից կուսակրօնութիւնը ,
կրօնական կատարելութիւնը , ուխ-
տը , Աստուծոյ շնորհքը կորսըն-
ցընելու վախը , ամէն բան վերցու-
ցին , և ամէն մարդու ուրիշ կանոն
չմնաց՝ բայց եթէ աստուածաշնչի
ընթերցումը , ան ալ ուղածնուն
պէս հասկընալով :

Ուրեմն անոնք միայն իրաւունք
ունին կրօնքը քարոզելու որոնք որ
'ի Քրիստոսէ առաքեցան : — Հա-
պա ինչ են այդ առաքելական քա-
րոզիչք , առաջնորդք և օրինաւոր
հովիւք քրիստոնեայ ժողովրդոցը
սուածները , ինչպէս կրնանք ճանչ-
նալ զանոնք : — Երկու պարզ նշա-
նով : — Մէյմը պարզապէս կար-
դալով աւետարանին այն կտոր-
ներն՝ ուր որ Յիսուս Քրիստոս Տէրն
մեր կրնատատե զսուրբն Պետրոս
զլիսաւոր և գերագոյն հովիւ եկե-
ղեցւոյն իւրոյ (այսինքն բոլոր քրիս-
տոնէութեան) , և ուր որ կը պա-
տուիրէ իրեն և առաքելոց ուսու-
ցանել զհաւատս իւր ամենայն աղ-

դաց : — Երկրորդն ան մեծ պատմական անցքն՝ որ այնպէս յայտնի է մինչև խոհական բողոքարկուններն ևս չեն ուրանար , այսինքն թէ Պապն արդի եպիսկոպոսն Հռովմայ և զլուխն կաթողիկէ կրօնից՝ անընդմիջական և անընդհատ յաջորդ է սրբոյն Պետրոսի առաքելապետին :

Մեր Փրկչին առ սուրբն Պետրոս ըսած խօսքերէն յայտնի բան կըրնայ ըլլալ . « Դու ևս վե՛մ , և ՚ի վերայ այդր վի՛մի շինեցից զեկեղեցի իմ , և դրոշնք դժոխոց զնա մի յադրահարեցնե . « Եւ տաց քեզ զփականս արքայնքեան ևրկնից , և զոր միտնգամ կապեցես յերկրի՝ և տիցի կապեալ յերկինս , և զոր արձակեցես յերկրի՝ և տիցի արձակեալ յերկինս » . Մատթ . ԺԶ :

Քրիստոնէութեան ամէն դարերն այսպէս իմացան այս խօսքերս թէ սուրբն Պետրոս կարգեցաւ ՚ի Քրիստոսէ զլուխ և հիմն անշարժ , վարդապետ և հովիւ եկեղեցւոյ իւրոյ և ամենայն առաքելոց իւրոց : Եւ այնպէս յայտնի են որ մեկնութեան

կարօտութիւն չկայ: — Ուրեմն մի
միայն է եկեղեցին քրիստոնէա-
կան, որովհետեւ Քրիստոս ըսաւ Ե-
կեղեցի իմ. և մի միայն է, որովհետեւ
չըսաւ Եկեղեցիս: — Արդ ՚ի մէջ այն-
չափ եկեղեցեաց որ զիրենք մի մի-
այն եկեղեցի կանուանեն՝ որն է մի
միայն ճշմարիտը: — Այն որ Պե-
տրոսի վրայ հաստատուեցաւ, Պե-
տրոսէ հովուեցաւ ու Պետրոսէ ու-
սաւ, մնալով միշտ կենդանի ՚ի յա-
ջորդս իւր: Ուրեմն այս եկեղեցին
է կաթողիկէ եկեղեցին որուն զլուխ
և քահանայապետ է պապն յա-
ջորդն սրբոյն Պետրոսի: — Ասկէց
վարդ պատճառաբանութիւն կըր-
նայ ըլլալ. և որն որ բաւական եղև
բողոքական մը դարձընելու՝ որ մէ-
կէն կաթողիկէ կրօնն անցաւ:

Մեր Փրկիչն երկինք համբառնա-
լու ատեն Պետրոսի տուած իշխա-
նութիւնը նորէն կըկրկնէ ու կըհաս-
տատէ՝ ըսելով. «Սրածեա զգա-
ռինս իմ, արածեա զոչխարս իմ» .
Յոհ. վերջին զլուխ:

Նմանապէս Քրիստոսի առ առաքեալսն ըրած խոստմունքները կը ցցընեն իրենց ներքին ստուգութիւնը «Առէք հոգի տո՛րք . որպէս առաքեաց զիս հայր և եւ առաքեալ ըզնեզ . զեւացէք այսոչնեւոն . աշակերտեցէք զամեկնայն հերականս , մկրտեցէք զեւոսա յանուն հօր և որդոյ և հոգոյն սրբոյ » . « Քարոզեցէք զանտարակն ամեկնայն արարածոց » . « Եւ ահա եւ ընդ ձեզ եւլ զամեկնայն առաքու միեջև . 'ի կատարած աշխարհի » . « Որ ձեզ յե՛կ ինձ յե՛կ , և որ զձեզ անարգէ՛ զիս անարգէ « Որ հաշարտայ և մկրտեացի՛ կեցցե՛ , և որ ոչ հաշարտայ՝ դատապարտեացի » :— Ասոնք են Փրկչին խօսքերը , հիմա արդիւնքը տեսնենք :

Պապն և եպիսկոպոսք մի միայն արդի հովիւք կաթողիկէ եկեղեցւոյ իջած են 'ի սրբոյն Պետրոսէ առաքելոց զլիսաւորէ և 'ի նոցունց առաքելոց՝ անընդմէջ յաջորդութեամբ , զոր ոչ ոք կրնայ ուրանալ . ապա ուրեմն անոնց և միայն ակնեց կը-

պատշաճին Քրիստոսի այս մեծա-
մեծ խոստումներն . իրենց և մի-
այն իրենց յանձնուած է ուսուցա-
նելու , քարոզելու և կրօնքը պահ-
պանելու պաշտօնը . իրենք և միայն
իրենք են քրիստոնեայ ժողովրդոց
օրինաւոր հովիւները , անոնց և
միայն ակոնց հետ կրմնայ Քրիստոս
մինչև 'ի կատարած աշխարհքի զի-
րենք 'ի մոլորութենէ պահելու հա-
մար յուսուցանելն և 'ի սրբագոր-
ծել զհոգիս ¹ : — Ապա ուրեմն ի-
րենց հնազանդելով և ուսանելով
իրենց վարդապետութիւնը՝ ապա-
հով կըլլամ ճանչնալու իմ քրիստո-
նէական կրօնքս և կրօնիցս պարտ-
քերը զործադրելու :

Աս տեղս պէտք է զիտենք վեհա-
պետոշրեան ² աստուածային , յայտ-

¹ Այս է անսխալութիւն եկեղեցւոյ
ըսածը՝ որ է անսխալութիւն Յիսուսի
Քրիստոսի և նոյն ինքն Աստուծոյ հա-
ղորդեալ եկեղեցւոյ :

² Ահապետութիւնը (authorité) հա-

նի և անսխալ կանոնին օգուտներն,
որն որ կաթողիկէ եկեղեցին առ-
ջննիս կրդնէ : — Ո՛րչափ դիւրին է
ուղղափառի մը անտարակոյս կեր-
պով մը ճանչնալ թէ քրիստոնեայ
ըլլալու համար ինչ բանի պիտի հաւ-
տայ և ինչ բանէ պիտի խորշի .
վասն զի իրեն ուրիշ բան չմնար ը-
նելու՝ բայց եթէ անկաճ դնել իր

կառակ է առանձին մեկնութեան կա-
նոնին՝ որ բողոքականաց հիմնական սկզբ-
բունքն է : Բողոքականը իւր կրօնքը ինքը
կրչինէ, իբր թէ ճշմարտութիւն ըսածդ
չինծու բան մը ըլլար, կամ թէ նոյն իսկ
Աստուած չըլլար ճշմարտութիւն, որ եթէ
չեմ սխալիր բոլորովին կատարելութիւն
է : — Աս պատճառիս համար բողոքա-
կանաց մէջ որչափ գլուխ կայ այնչափ
ալ կրօնք, մանաւանդ թէ ամէն մարդ
ամէն օրուան մէյմէկ նոր կրօնք կրնայ ու-
նենալ : Այս գրութեամբ մէկը կրնար
ճշմարտութիւնը՝ որ է յառաջ քան ըզ-
մարդիկ՝ ուզածին պէս շինել ու աւրել :
Ես չորս հոգևով բողոքական ընտանիք
մը կրճանչնամ, որոնց ամէն մէկը զատ
զատ կրօնք ունին :

հովուին՝ որ իւր եպիսկոպոսէն առաքեալ է, աս ալ ՚ի քահանայապետէն, քահանայապետն ալ ՚ի Քրիստոսէ իբրև իւր տեղակալը և երեսփոխանը որուն ձեռքովը կուսուցանէ, և ճոխաբար կորոշէ ինչ որ հաւտարու, գործելու և խորշելու է:

Ի՛նչ գեղեցիկ և ի՛նչ պարզ բան է այս, և յիրաւի տես թէ ի՛նչ կատարեալ միութիւն առաջ կուգայ այս վեհապետութենէս: Ամէն տեղ մի և նոյն հաւատք, մի և նոյն վարդապետութիւն թէ ՚ի Հռովմ, թէ ՚ի Փարիզ, ՚ի Չին, յԱմերիկա, յԱսիա և յԱփրիկէ. ամէն տեղ մի և նոյն կրօնական գիտութիւն՝ ինչ որ ունի փոխանորդն Յիսուսի Քրիստոսի որ է եկեղեցւոյ աներևոյթ գլուխն. ամէն տեղ մի և նոյն խորհուրդներ, և նոյն ճանապարհ սրբութեան և փրկութեան. միութիւն գերահրաշ և գերբնական. և համառօտ ասել քրիստոնէական ընկերութիւն մը որ թէպէտ ընդ բո-

վանդակ աշխարհ ամուռալ՝ բայց կա-
ռավարի 'ի միոյ զլսոյ :

Ամէն տեղ կաթողիկ կըզտուին ,
անունն իսկ զնոյն ցուցանէ , ինչ-
պէս որ կըսէր սուրբն Աւգոստի-
նոս հազար հինգհարիւր տարի ա-
ռաջ . վասն զի կարողիկէ ընդհան-
րական կընշանակէ . կաթողիկէ ե-
կեղեցին բովանդակէ յինքեան զա-
մենայն վայրս և զամենայն ազինս .
— և վերջին զատաստանն այն ա-
տենն պիտի հասնի երբ կաթողիկէ
եկեղեցին իւր կրօնքը ամենայն ազ-
գաց երկրի քարողէ , ինչպէս որ
կըսէ Քրիստոս տէրն մեր . Մատթ .
զլ . ԻԴ . 14 :

Ուր որ կաթողիկէ հաւատքը կը-
մտնէ՝ իւր քրիստոնէական սրբու-
թիւնը կըտարածէ . ու ամէն տեղ
ու միշտ իրեն վարդապետութեան
մտիկ ընողները զերագոյն կատա-
րելութեան կըհասցընէ . տասնուի-
նը դարէ 'ի վեր միշտ սուրբ ան-
ձինք հանած է , և Յիսուս Քրիս-
տոս իւր հիմնադիրն՝ իւր ծառայից
սրբութիւնը հրաշիւք հաստատեր է :

Իսկ բողոքականութիւնը ընդհա-
կառական, ինչպէս իւր անունն իսկ
կըցցընէ, աս կարգս արելու կը-
ջանայ՝ զանիկայ նորոգել պատճառ
բերելով. և ստոյգն ըսելով ուրիշ
բան չէ՝ բայց եթէ ապստամբու-
թիւն: — Հազարումէկ մանր ա-
ղանդներ բաժնուած ըլլալով միայն
հին եկեղեցին ատելու համար մէկ-
մէկու հետ կըմիանան. լուտերա-
կանք, կալվինականք, զուինկլեանք,
խորհրդականք, կրկնականութիւնք, ոտ-
նականութիւնք, աւետարանականք, անդ-
ղիականք, զուաքէրք, պաշտօնա-
կանք, մեթոտիստք, գողացողք, կը-
ռուողք, և այլն և այլն, որ երկու
հարիւրէն աւելի կրնան համրուիլ:
Վերջապէս բողոքականութիւնը
կրօնական անիշխանութիւն մի է:

Ինքն քրիստոնէութեան էութիւ-
նը և սահմանադրութիւնը փոփո-
խած է. հաւատոյ հիմնական կանոն
ևս մերժած է, որ է անսխալութիւն
վարդապետութեան և աստուածայ-
ին վեհապետութեան քահանայա-

պետին, և եպիսկոպոսաց, որ են հովիւք և միակ օրինաւոր վարդապետք. և այսպէս խօսքով հաւատքը բարձրացընելու ատեն՝ գործով հաւատքը կործաներ է, որ է ըսել սրաի և մտաց հպատակութիւնը առ վարդապետութիւնն աստուածային ջնջեր է :

Վասն զի բողոքականն աստուածային բանին այնպէս կը հաւատայ՝ ինչպէս որ ինքը կը մեկնէ. և խընդրոց ու առարկութեանց մէջ՝ փոխանակ Յիսուսի Քրիստոսի հաստատած դատաւորներուն, ինքզինքը դատաւոր կը դնէ, ինքն իր մտաց կը հաւտայ, չէ թէ Աստուծոյ խօսքին. մանաւանդ թէ հաշտոք չէ իրեն ունեցածը, այլ իրեն նման փոխական կարծիք մը. և ուրիշ բանի չհաւտար՝ բայց եթէ իր կարծեացը. և աս բանս կը սէր ինծի իմաստուն բողոքական մը՝ որ քիչ ատեն է դարձաւ ուղղափառ եղաւ :

— Ասոր համար է որ բողոքականութիւնը ամենայն հողմոց վարդա-

պետութեան կրտարութեբի, և ամէն տարի և ամէն օր իր հանգանակը կրփոփոխէ. երեկուան վարդապետածը՝ այսօր կրմերթէ. ոչ միութիւն ունի, ոչ հնութիւն, ոչ ընդհանրականութիւն և ոչ հաստատութիւն: Քաջ կըսեմ եթէ բողոքական մը ինծի կարենայ ըսել թէ ինչ է ճշմարտութիւն, և թէ ինչ բանի կրհաւտայ ինքը, և թէ քրիստոնէութեան փարախին մէջ ըլլալու համար՝ ամէն մարդ ինչ բանի պէտք է հաւտայ: — « Դու փոփոխական ես, կըսէր Տերտուղիանոս առ Մոնտանոս, վասն որոյ և՛ի մուրութեան կաս »:

Իրաւի բողոքականութեան մէջ կերեւան նաև քանի մը առաքինութիւններ ալ, որովհետև ան մեծ նաւակոծութեան մէջէն ալ քանի մը ճշմարտութիւններ ազատեցան. բայց այս առաքինութիւններս ալ ախտերու հետ խառն են. ընդհանրապէս միշտ դաղջ ու հօլարտ են փարխեցուոյ առաքինութեանցը

սէս, և իրենց զոյութիւնը հակա-
ռակ է բողոքականութեան. անոր
համար ատոնք ևս կաթողիկէ եկե-
ղեցւոյ կրօնաբերին: — Որչափ
առաւել բողոքական մը բողոքական
է, այնչափ սլակաս քրիստոնէա-
կան առաքինութիւն ունի. և որ-
չափ որ մեղի կը մօտենան, այնչափ
աւելի ստոյգ ու կենդանի է իրենց
առաքինութիւնը: Անոր համար ի-
րաւամբ ըսուեցաւ բողոքական Ան-
ղղիոյ համար, թէ «Քան զամէն ու-
րիշ աղանդներ քիչ այլանդակած
է, որովհետեւ իր փոփոխութիւնն ալ
քիչ ատեն է՝ եղած է:

1 Աւերջի քսանըհինգ կամ երսուն տա-
րուանս մէջ, բողոքականաց մէջ սրատուոյ
ու բարեպաշտ մարդիկ իրենց կրօնից
արտաքին կերպը կաթողիկէ եկեղեցւոյ
շատ նմանեցուցին. և կրնանք ըսել թէ ի-
րենց հնարած կրօնքը անուամբ միայն
բողոքական կըսուի. շատ բանի մէջ մեզի
կրնմանին, մեզի սէս կը քարոզեն և իրենց
սպաշտօնեաները առջիններուն սէս մեր
եկեղեցին չեն անդոսներ. շատերն իրենք

Բողոքականութիւնը կրօնից ամէն մխիթարութիւններն ու քաղցրութիւնները կը մերժէ . Յիսուսի Քրիստոսի սրբարար ներկայութիւնը իւր սիրոյ խորհուրդին մէջ, թողութեան ու ներողութեան ատեանը , Աստուածամօրը սէրն ու բարեխօսութիւնը , որ է մեր Փրկչին քաղցրազութ մայրը՝ որն որ մեզի մօր տեղ տուաւ իւր մեռնելու վսեմ վայրկեանին մէջ , նմանապէս սրբոց բարեխօսութիւնը որ մեր երէց եղբայրներն ու բարեկամներն են , որ իրենց հայրենիքը հասնելով , ըզմեզ ալ հօն կը հրաւիրեն :

Բողոքականք կրօնական պաշտօն ալ չունին , վասն զի ասանունս չենք կրնար տալ ան արարողութեանց զոր կը կատարեն մեծ ու դատարկ խցի մը մէջ՝ զոր իրենք

զիրենք կառուցիլ կանուանեն , շատերը զփրամայրը Բարեխօս կը բանեն ու պարագի ինչապան , և այլն , և այլն : Եւ միայն ողջամտութիւնն ու ճշմարտութիւնը հետզհետէ ազանդաւորները կը շահի :

եկեղեցի կանուանեն: — Բնաւ մը-
տեր էք հոն . առջի բերան կարծես
թէ այդ բազմութիւնը կրօնական
հոգւով լեցուած է . բայց քիչ մը
աւելի մանր քննես՝ Աստուծոյ ճշշ-
մարիտ ներկայութիւնը հոն չես
գտներ, և ՚ի վեր քան զամենայն
խոր սերն անձանօթ է հոն: Եւ կըր-
նանք ըսել թէ հին ատեն փարիսե-
ցիք իրենց տաճարին ծառայութեան
մէջ աւելի կարգաւորեալ էին քան
թէ ասոնք: — Բայց բողոքականու-
թեան մեծ ախտն հպարտութիւնն է:

Սուրբ անձինքներէ ալ բողոքո-
վին զուրկ է . չկայ իրենց մէջ քորք
գրուքեան ըսուածներուն պէս կու-
սան մը, որ է ըսել խոնարհ ու ե-
ռանդուն ծառայ մը Աստուծոյ և
իր ազքատացը: Իրեն քարոզիչ-
ներն ալ ուրիշ բան չեն, բայց եթէ
աստուածաշունչ ծախող . բազդա-
տէ մէյմը զիրենք մեր կաթողիկէ
քարոզիչներուն հետ՝ որ առաքելոց
ևռանդեանը, սիրոյն և վշտացը և
միանգամայն անոնց հաւատոցը ժա-

ռանդներն են, և որչափ տարբերութիւն կրտեսնես:

Իրենց պաշտօնեաներն յոչ ումեքէ առաքեալ՝ կը քարոզեն: — Ինչ իրաւամբ կը սորվեցընեն, եթէ իրենք զիրենք ոչ լաւագոյն դատեն քան զայլս, որովհետեւ ըստ իրենց վկայութեանը ամէն քրիստոնեայ ալ քահանայ է. և շատին ըսածին նայելով նաև ամէն քրիստոնեայ կեօկ և՛ քահանայ է: Ապա ինչ իրաւամբ դրանն Աստուծոյ կը մեկնեն իրենց եղբարցը. միթէ իրենք անսխալ են: — Իրենց ըսածին նայելով կարգուած մարդիկ ես (և երկու իրեք անգամ կարգուածները) Աստուծոյ պաշտօնեայք և եկեղեցւոյ հարստներ կրնան ըլլալ, և կրնան անձնանուէր մարդիկ սեպուիլ մեծանձնութեան, պատարագի, սիրոյ, սրբութեան և կատարելութեան:

Համառօտենք ըսածնիս. բողոքական աղանդներն Յիսուսի Քրիստոսի յայտնի բանիցը հակառակ են. հակառակ են նաև բոլոր անցեալ դա-

րերու պատմական աւանդութեան-
ցը, հակառակ են այն զաղափարացն
որ ունինք Սատուծոյ զործոց հաս-
տատութեանը, միութեանն ու կա-
տարելութեանը վրայօք: Ուրեմն
բողոքական նորահնար կրօնքը ո-
րոնցմէ ամէնէն հինը հազիւ թէ ի-
րեք հարիւր տարուան բան է, և
չատանգամ մեր աչքին առջև ու
մեր ժամանակները յաւելուածնե-
րով ու զեղջումներով փոփոխուած
է՛ չկրնար ըլլալ մի միայն ընդհան-
րական միաբանութիւն կամ եկե-
ղեցի առաքելոց Յիսուսի Քրիստո-
սի, որն որ հազար ութհարիւր տա-
րիէ՛ ի վեր հաստատուած ու սահ-
մանադրուած է աստուածային վար-
դապետին առաքելներէն:

Կրնայի ուրիշ ապացոյցներ ալ
բերել. կրնայի ցցընել թէ ինչպէս
բնաւին անհնար է սուրբ զրոյց մա-
նաւանդ աւետարանին աստուա-
ծային ներշնչմամբ զրուած ըլլալը
ցցընել՝ առանց անսխալ վեհա-
պետութեան եկեղեցւոյ, նմանա-

սէս այն այլանդակ կարծիքներն՝ որոնց կըստիպուին հաւատալ բողոքականք՝ եթէ իրենց սկզբանցը հաւատարիմ մնալ ուզենան, և իրենց բռնած ճամբուն հակառակ երևնալ չուզեն, և այլն: — Բայց ինչ որ ըսինք ինչուան հիմա բաւական է ¹:

1 Գիտելու բան է որ բարեպաշտ, անկեղծ և իր հաւատքին անդեակ կաթոլիկ մը՝ այլ լաւագոյն մարդ ըլլալու համար բողոքական եղած չէ. ուր ընդհակառակն կաթոլիկութեան դարձած բողոքականները սովորաբար շատ բարեպաշտ, լուսաւորեալ և սլատուաւոր մարդիկ կըլլան, որուն նոյն իսկ բողոքականք կըվկայեն: — Շատ անգամ, մանաւանդ աւելի մեր օրերս՝ բողոքականք իրենց մահուան ատեն կաթոլիկ կըլլան. բայց չէ եղած որ կաթոլիկ մը այն սարսափելի ժամանակը՝ ուր ճշմարտութիւնը հոգւոյն առջև կեցած է զանիկայ դատելու համար, գառնայ բողոքական ըլլայ: Այս գիտութիւնս միայն բաւական է խնդիրնիս որոշելու, և համոզելու զմեզ որ հաւատանք ճշմարտութեան միայնոյ կաթոլիկէ կրօնից:

Ուրեմն Քրիստոնեայ ըլլալ և կարողիկ ըլլալ մի և նոյն է : — Հետևապէս արտաքոյ կաթողիկէ եկեղեցւոյ չիք ճշմարիտ քրիստոնէութիւն, և ինչպէս հազար վեցհարիւր տարի առաջ վկայեց սուրբն Արարիանոս եպիսկոպոս և մարտիրոս . « Ոչ որ կարե հայր ունել զՍտառած, որ ոչև կամի ունել ՚ի մայր իշր զեկեղեցի » :

Ապա ուրեմն բողոքական մը որ ճանաչէ զճշմարիտ եկեղեցին, զկաթողիկէ եկեղեցին հռովմէական կառավարեալ և հրահանգեալ ՚ի քահանայապետէն, պարտաւորի մտանել ՚ի ծոց նորա, ապա թէ ոչ իւր հողին կորուսանէ : Քան ամէն բանէ աւելի կրօնքի մէջ պէտք է որ մարդ իր մոլորեալ ըլլալը իմանալուն պէս մէկէն իր սխալը թողնէ՝ և ճշմարտութիւնն ընդգրկէ :

Վերջապէս աւելի ճշմարիտ չէ ըսելը թէ « Ես կրնամ առանց քրիստոնէութենէ ետ կենալու՝ կաթողիկ կամ բողոքական կամ հերձուա-

ծող ըլլալ » . քան թէ ըսել « Ես
կրնամ թուրք , կամ հրեայ կամ
հեթանոս կամ քրիստոնեայ ըլլալ
առանց ճշմարիտ կրօնքէ հեռանա-
լու ¹ » :

ԻԱ.

Քողորպականներն ալ նոյն աւետարանն
ունին ինչ որ մենք :

Իրաւ է զիրն ունին՝ բայց ոչ զհո-
ղին : « Արդ զիրն սպանանէ , կըսէ
սուրբ առաքեալն Պօղոս , այլ հո-
ղին կեցուցանէ » . զիրն սուրբ զրոյ
սպանանէ զքողորպականները , ինչ-
պէս մարդարէութեանց զիրն սպան-
նեց զհրեայս . վասն զի բողոքա-
կանք ալ հրէից պէս կըմերժեն զիրը

1 Համարձակ կերպով կրնանք ուրա-
նալ նաև իբրև յայտնի ստուծիւն այն
զարմանալի դարձերն ու բողոքականու-
թեան ծաւալիլը հեռու աշխարհքներու
մէջ՝ ուր որ իրենց քարոզիչները կաշխա-
տին իրենց կրօնքը տարածելու :

մեկնելու համար Աստուծմէ զըրկուածներուն սուրբ վարդապետութիւնը: Հրեայք մերժեցին Յիսուսի Քրիստոսի և իր աշակերտաց վարդապետութիւնը՝ և կորան, բողոքականք ալ եկեղեցւոյ օրինաւոր հովուաց վարդապետութիւնը մերժելով՝ կը կորսուին:

Եկեղեցին սուրբ զրոցմէ առաջ է. եկեղեցին աստուածային սահմանադրութիւն մի է որ հիմնեալ է ՚ի Յիսուսէ Քրիստոսէ վասն պահելոյ, մեկնելոյ, քարոզելոյ, պաշտպանելոյ և ՚ի զորժ զնելոյ զքրիստոնէական յայտնութիւնը, և հետևապէս զգիրս սուրբս որ զլիսաւոր մասն է նոյն յայտնութեան: — Եկեղեցին և մինակ եկեղեցին է որ կը սորվեցընէ մեզի անսխալապէս անուամբ և իշխանութեամբ Յիսուսի Քրիստոսի սուրբ զրոց աստուածային ներշնչմունքը. ինքն է որ իշխանութեամբը կորոչէ աստուածային զրքերը անոնցմէ որ աստուածային չեն. ինքն է որ անոնց

մէջի մութ ու խնդիր վերցընելու
աստուածային գրքերը նիւթերը կը-
մեկնէ կըհաստատէ լուսաւորու-
թեամբ նոյն հոգւոյն՝ որն որ այն
գրքերը շնչեր է. վերջապէս նոյն
խիւս բողոքականք անկէց ընդունած
են իրենց գրքերը: — Առանց եկե-
ղեցւոյ աստուածաշունչն ու աւե-
տարանը մեռեալ գրքեր ու բառեր
են. անոր համար սուրբն Աւգոս-
տինոս Գ. գարու հերեափկոսնե-
րուն՝ որ սուրբ գրոց խօսքերը ծրո-
մըռկած իր առջևը կըդնէին՝ կը-
սէր. « Առանց կաթողիկէ եկեղե-
ցւոյ իշխանութեանը ես աւետարա-
նին չէի հաւտար »:

ԻՔ

Լաւ մարդ մը իր կրօնքը պէտք չէ որ փոխէ . ինչ կրօնքի մէջ որ ծնած ենք՝ պէտք է որ անոր մէջ մնանք :

Իրաւ է ըսածդ՝ եթէ ճշմարիտ կրօնքի մէջ ծնած ենք, որ է կաթողիկէ կրօնքը : — Բայց եթէ այս երջանկութիւնը ունեցած չըլլանք՝ և յետոյ ճշմարտութիւնն իմանանք, ան ատեն չէ թէ միայն անընտել է, այլ նաև բոլորովին պարտաւորուած ենք (ընդ պատժովք մահուչափ մեղաց) բողոքականութիւնը կամ որ և իցէ ազանդ՝ որուն մէջ ծնած ենք թողնել : Եւ այս բանս ուրացուցնէ չէ . քանզի ուրացուցիչնն այն է որ մէկը ճշմարիտը կը թողնէ, մոլորութեան կը հետևի : — Իսկ ճշմարտութեան հետևելու մտօք մոլորութիւնը թողնելը՝ Աստուծոյ կամքը կատարել է . և վերջի գերագոյն աստիճանի

բանաւոր , օրինաւոր և զովելի բան է : — Խղճմտանաց ազգեցութեանը հետեիլ է , և մեր պարտուց մէջէն ամէնէն սրբագոյն պարտքը կատարել է : — Եւ ևս դիւցազնական առաքիւնոչքիւն մըն ալ է . վասն զի հաւատքի եկողը արիութեամբ պիտի տանի ամէն տեսակ յանդիմանութեանց , արհամարհանաց , անարգանաց , իրեն բողոքական ընտանեաց բարեկամաց և կրօնակցաց արտասուացն ու աղաչանացը և մասնաւորապէս իր կրօնքին կղերականաց իր հաւատքը փոխելուն համար ունեցած կատաղութեանը : — Այն ատեն պէտք է յիշէ մեր Փրկչին զուրցած խօսքը . « Այլ եկի խաղաղութիւն տալ յերկրի , այլ տռչ » . « Եկի քակել զորդի 'ի հօրե , և զորստոր 'ի մօրե . և բշեամիք առն ընտանիք իւր » . « Որ սիրե զհայր կամ զմայր առաւել քան զիս , չէ ինձ արժանի » . « Եւ որ ոչ առնու զիսաչ իւր և գայ զկեկի իմ , չէ ինձ արժանի » . « Եւ եղիցիք ատեցնալք յաւնեալն ազգաց փառն անուան

իմոյ, բայց որ համբերեացէն ՚ի սպասն
նա կեցցէ . Մատթ . 24 . Ժ :

Մատամ տը Շթաէլ անուանի
բողոքական տիկինը՝ անգամ մը
կրօնքը փոխելուն վրայ խնդիր մը
բացաւ ուրիշի մը հետ, և այս երկ-
խօս առածով ինքզինքը կուղէր
սլաշտպանել, ըսելով « Թէ ես իմ
հարցս կրօնքին մէջ կուղեմ ապրիլ
ու մեռնիլ » . « Ես ալ տիկին, ըսաւ
իր հանճարեղ հակառակորդը, իմ
նախահարցս կրօնքին մէջ կոչվեմ
մեռնիլ » :

Նման սլատասխան մը տուաւ
նաև Գաղղիոյ դեսպանը՝ որ նա-
խանձաւոր ուղղափառ մըն էր անգ-
ղիացի բողոքական սլարոնի մը . ա-
սիկայ դեսպանին ծանր ու վտան-
գաւոր հիւանդութենէ մը ազատե-
լուն համար անոր աչքի լուսի եր-
թալով հարցուց իրեն թէ « Արդեօք
չատ պիտի չտրտմէ՞ր հերետիկոսաց
գերեզմանոցը թաղուելուն համար :
— « Չէ, սարտե, սլատասխանեց
դեսպանը, միայն առաջոց հրաման

կոշտայի՝ որ գերեզմանս քիչ մը աշելի
խոր փորեն, և սև ատեն ոչորափառաց
մէջը կըրդայի » : Ըստ որում ՚ի նախ-
նեաց մեռելոց ոսկորները աւելի
խորը դացած էին :

Եթէ բողոքականք քիչ մը պատ-
մութեան երկիրը բրեն՝ ամէն տեղ
անջնջելի արձանագրեր կը գտնեն
որ զանի կը դատապարտեն . վասն
զի բողոքականութիւնը քրիստոնէութե-
նէ տասներհինգ դար խորք երևան կըստ :

ԻԳ.

Կաթողիկէ եկեղեցւոյ ժամանակն
անցած է :

Գրեթէ հազար ինն հարիւր տա-
րիէն ՚ի վեր այս բանս իրեն համար
միշտ զուրցուած է : — Ամէն դա-
րու ամբարիշտ մարդիկը, և ամէն
աղանդ կամ հերետիկոսութիւն
հնարողները կարծեն թէ իրենք պի-
տի կատարեն պապականութեան,
կաթողիկէ քահանայութեան, պա-

տարազի, և եկեղեցւոյ ամէն հին դաւանանքին վրայ հողուոց պաշտօնը. և սակայն անոնցմէ մէկն ալ աս բաղդս չունեցան:

Ինչպէս քրիստոնէութեան առջի տարիներն՝ հիւպատոսին մէկը Տրայիանոս կայսեր կըզրէր. « Ազանդս այս շիջցի ընդ հուր, և ոչ ևս լուիցուք խօսել զՍատուածոյ խաչեցելոյ »: — Եւ սակայն Տրայիանոս մեռաւ, և խաչելեալն Սատուած կըթաղաւորէ յաւիտեանս՝ ի վերայ երկրի:

Մանապէս իրեք հարիւր տարի ետքը ուրացողն Յուլիանոս կըյոխորտար ըսելով թէ Գալիլեացւոյն զերեզմանը պատրաստեր է, ըսել ուզելով թէ անոր կրօնքն ու եկեղեցին բոլորովին պիտի ջնջէ. բայց Յուլիանոս ևս սատկեցաւ, և Գալիլեացին ու իր եկեղեցին զեւ կապրին:

Դարձեալ վեչտասաներորդ դարուն մէջ Ղուտեր ապստամբ միայնակեացը՝ որ հպարտութիւնն ու ա-

պըստամբութիւնը կրօնքի կարգ զը-
րաւ , պապականութեան վրայ այն-
պէս կըխօսէր իբրև թէ եղծած ու
վերջն հասած բան մը ըլլայ . « Ով
պապ , ով պապ կըսէր , կենդանու-
թեանս ատեն քեզի հարուած մի
եղայ , իսկ մեռնելէս վերջը քուկին
կործանումդ պիտի ըլլամ » : — Եւ
սակայն մեռաւ Վուտեր , և իր բողո-
քականութիւնն ամէն դիաց սկսաւ
քայքայիլ . իսկ ընդհակառակն ուղ-
ղափառութիւնն առջինէն աւելի
կենդանացաւ , ծաղկեցաւ ու պա-
տուեցաւ :

Նոյնպէս Վուլթէն որ Յիսուսի
Քրիստոսի անձնական թշնամին
էր , Վուլթէն որ իր թղթերուն տակը
այպանող Յիստուսի : Քրիստոսի կըստու-
րազրէր ինքզինքը , և կըսէր թող
կործանենք զանպիտանը , իմանալով
դՅիսուս Քրիստոս զօրհնեալն և
զնորին եկեղեցին , այն Վուլթէնը ,
կըսեմ , այսպէս կըզրէր իր մէկ բա-
րեկամին . « Չանձրացեր եմ լսե-
լէն թէ տասուերկու մարդիկ բա-

ական եղեր են կաթողիկէ կրօնքը
հաստատելու . ես կուզեմ ցը-
նել որ մէկ հողի մը բաւական է
զանիկայ ջնջելու » : Ուրիշի մը կը-
գրէր . « Քսան տարի մըն ալ անց-
նի՛ Ղալիլեացին պիտի ջնջուի : —
Յիրաւի քսան տարին անցաւ և մի և
նոյն օրը Վոլթէո կըսատկէր դա-
տապարտելոյ յուսահատութեամբ ,
ու քահանայ կանչելով՝ որն որ իր
իմաստասէր բարեկամներն արդի-
լեցին քովը մօտենալու : — Եւ ե-
կեղեցին կեայ ցյաւիտեանս , ան-
ցանելով ընդ դարս ժամանակաց ,
և իր հանդարտ քայլափոխին տա-
կը ճղմելով դամէնքն՝ որ իր ջնջիւր
կուղէին :

Նոյնը պիտի պատահի նաև մեր
օրերուն իմաստասիրական և ընկե-
րական մեծամեծ դրութեանց հաս-
տատողներուն ալ , որոնք կեղծա-
ւորական պարկեշտութեամբ մը ի-
րենք զիրենք Յիսուսի Քրիստոսի
կրօնիցը նորոգիչ , և կաթողիկէ
հաւատոց յաջորդ կանուանեն : Ո-

րոնց լեզուն թէպէտ առջիններուն
չափ սարսափելի չէ, բայց խեղճե-
րը իրենց տկարութեան չափն ալ
չեն գիտեր: Կարծեն թէ նոր բան
մը կը հնարեն, բայց ըրածնին ու-
րիշ բան չէ, բայց եթէ նորիկ տպա-
գրել Վոյթէօը, Կալվինը, Լուտե-
րը, Արիօսը, և այլն, և այլն:

Ապա ուրեմն մոռցեր են մեր
Փրկչին առ առաջին քահանայա-
պետն և առ առջի եպիսկոպոսունս
ըսած խօսքերը, « Գնացեք աշակեր-
տեցեք զամենայն հերակոտու. Եւ ա-
հաշատիկ եւ շնոյ ձեզ եւ զամենայն ա-
շուշու միևչև. 'ի կատարած աշխարհի»:

— Չեն յիշեր ինչ որ ասաց առա-
քելոց զլիսաւորին. « Դուք եւ միմ, և
'ի վրայ այդր միմի շինեցից զեկեղեցի
իմ. և դրոշնք դժոխոց զեւ մի յայդրս
հարեացնե »:

Ի՛նչ. կարծեն թէ զոր Աստուած
շինեց իրենք պիտի կարենան կոր-
ծանել:— Ոչ. կաթողիկէ եկեղեցւոյ
ժամանակն անցած չէ. իր ընթաց-
քը այն ատեն կըլմնայ՝ երբ երկ-

րիս շրջանն ալ վերջանայ: — Եկե՛
ղեցին բանէ մը վախ չունի. ինքը
կրճանաչէ իր ճշմարտութեանց և
իր կենաց աստուածային սկիզբը .
և նոյնպէս զիւրութեամբ պիտի թա՛
ղէ իւր հիմակուան հակառակորդ-
ներն՝ ինչպէս որ թաղեց անոնց նա-
խորդները :

ԻԳ

Ես իմ կողմանէս սրարդապէս աւետարա-
նի և նախնի քրիստոնէութե՛ կրհաւատմ:

Ես ալ ատկէց զատ ուրիշ բա-
նի չեմ փափաքիր. և թէ որ լա-
ուղղափառ ըլլամ, ուղածիս կրհաս-
նիմ. ուրեմն դուն ալ նոյն պայման-
ներով կրնաս ըլլալ ինչ որ կուզես:
— Թէ որ բարի ուղղափառ ես՝ աւե-
տարանին պատուէրները ճիշդ կը-
կատարես, և նոյն քրիստոնէու-
թիւնը, նոյն հաւատքը և նոյն կրօն-
քը կունենաս՝ ինչ որ նախնի քրիս-
տոնեայք ունէին:

Ժամանակը քրիստոնէութեան միայն արտաքին կերպը քիչ մը կը փոխէ . իսկ էութիւնը բոլորովին նոյն է՝ ինչ որ իր գոյութեան սկիզբէն ՚ի վեր ունեցած է : — Այս կերպարանափոխութիւններս ու դարգացումներս շատ բնական և յատուկ են ամէն բանի , և Աստուծոյ որ և իցէ զործոցը մէջ ալ կերևնայ . ուստի չարութիւն կամ անմտածութիւնէ ասպատճառաւսարդի քրիստոնէութիւնը նախկին եկեղեցւոյ հաւատքէն տարբեր բան սեպելը : — Օրինակի համար միթէ մարդս մէկ , տասը , երսուն տարուան հասակներուն մէջ տարբեր էակներ է մի : Աչ բնաւ , այլ նոյն անձն է որ կամաց կամաց կը մեծնայ ու իւր կատարելութեան կը հասնի : — Նոյն բանը կըլլայ նաև Աստուծոյ ուրիշ զործոցը մէջ ըստ գերբնական կարգի : — Աթոզիկէ եկեղեցին առաքելոց ժամանակը իւր մանկութեան մէջն էր , իւր ամէն ճոխութիւնը , զօրութիւնն ու

կենդանութիւնը դեռ յայտնուած
չէր . բայց իրեն զոյութիւնը կար ,
և պատրաստ էր ըստ ժամանակին
աճելու և զարգանալու :

Արչափ որ քրիստոնէական հնա-
խօսութիւնը քննենք՝ այնչափ աւել-
լի կիմանանք աս ըսածներնուս ճշ-
մարտութիւնը . և աս զգուշաւոր
քննութիւնը եղաւ պատճառ՝ որ
չատ իմաստուն բողոքականներ ու
անհաւատներ կաթողիկէ եկեղեցւոյ
ծոցը դարձան . վասն զի առջի ի-
րեր դարու յիշատակարաններու
մէջ շատ յայտնի ու համոզիչ նշան-
ներ ու սկզբունքներ գտան բոլոր
մեր հիմակուան կաթողիկէ սահմա-
նադրութեանցը . ՚ի մէջ այլոց՝ սըր-
բոյն Պետրոսի յաջորդին Հռովմայ
եպիսկոպոսին հոգևորական նախ-
իշխանութեանը և իր վարդապետա-
կան վեհապետութեան վրայօք , նը-
մանապէս ուրիշ առաքելոց յաջորդ
եպիսկոպոսաց իրաւասութեան վը-
րայ , աստուածային պաշտամանց
հանդէսին վրայ , պատարագի զո-

հաղործութեան վրայ, և ուրիշ շատ արարողութեանց որ ինչուան հիմա կըղործածենք, և որոնց շատը առաքելոց ատենէն իջած է մեզի. Աստուածամօր պաշտամանը, սրբոց բարեխօսութեանը, նշխարաց և պատկերաց սրբոց յարգութեանը վրայ, եօթն խորհրդոց, և առանձինն քահանայից խոստովանութիւն լսելու և արձըկելու կարողութեան վրայ, և այլն, և այլն:

Մօտերս՝ Հռովմայ գետնադամբաններուն մէջ (մանաւանդ սուրբ Ազնէս ըստածին՝ որ երկրորդ դարուն շինուած է) ամբողջ մատուռներ գտան շատ խորաններով՝ որոնց տակը թաղուած էին մարտիրոսաց ոսկորները. բաց ասկէց նաև նկարներ, տիրամօրը պատկերներ, քահանայապետական աթոռ, օրհնած ջրոյ ամաններ, խոստովանարաններ, և այլն:

Ուրեմն միամիտ ժողովուրդը խաբել է ըսելը՝ թէ ճշմարիտ ու նախնի դարուց քրիստոնէութիւնը բոլորո-

վին ուրիշ տեղ փնտրուելու է, չէ
թէ կաթողիկէ կրօնից հանդանա-
կին ու արարողութեանցը մէջ:

Ամէն ատեն քրիստոնեայ և ոչդա-
փառ բառերը համանուն սեպուած
են. և մեր օրերու բարի ուղղափառ-
ներն՝ առջի դարերուն լաւ ուղղա-
փառներէն միայն իրենց զգեստո-
վը կորուչուին. իսկ հաւատքնին,
սրտերնին, և արարողութիւննին
նոյն է:

Ամէն հերետիկոսութիւն նոյն
պատրուակն ունեցած են, որով որ
կրպարծին հիմակուան ընկերու-
թիւնն ու կրօնքը նորոգենք ըսող-
ներն. և նոյն բանը կըսեն, ինչ որ ի-
րեքհարիւր տարի առաջ իրենց նա-
խահարքը Առտեր ու Աալվին ըսին.
«Մենք եկանք քրիստոնէութիւնը
նորոգելու՝ զանիկայ իր առջի պար-
զութեանը դարձընելով. դու կաթո-
ղիկէ եկեղեցի, և դուք ուղղափառ
քահանայք ասբանխտեղեկութիւն
չունիք, դուք ճշմարիտ կրօնքն ու
Յիսուսի Քրիստոսի վարդապետու-

Թիւնը ապականեր էք, ատիկայ մեր ձեռքն է միայն, և մենք պիտի տանք աշխարհքիս: Եթէ մէյմը ամէնքը մեղի ականջ կախեն՝ այն տունը մարդկային թշուառութիւնը կըջնջուի. և ահաւասիկ նոր դարը սկսելու մօտ է»: — Թողնենք ինչ որ կուզեն՝ ըսեն, և չհաւտանք անոնց խօսքին: — Մեր խօսքէն աւելի անոնց պատասխան թող սեպուի մեր վարուց սրբութիւնը: Իրենց առարկութեանց վերջին ու զօրաւոր պատասխանը մեր ճշմարիտ քրիստոնեայ ու սուրբ ըլլալն է:

ԻՆ

Ես ալ իմ առանձին կրօնքս ունիմ. ամէն մարդ ազատ է իրեն պատշաճ երևցած կրօնքը պաշտելու. այդ իմ գիտնալու բանս է. ես ալ նոյնպէս իմ խելքիս ցըցուցածին պէս զՄատուած կըպաշտեմ:

Բայց քու կերպդ անանկ կըցըցընէ թէ ամենեին չես ուզեր անոր

ճառայել, այնպէս չէ. և անոնց
կրնամանիս որ խղճմտանքի ազատու-
րիւն ըսելով՝ ամենեկին խիղճ չունե-
նալ կիմանան: Ոչ, ամէն մարդ ա-
զատ չէ իրեն պատշաճ երեցած կեր-
պովը զՍաստուած պաշտելու. այլ
զՍաստուած պէտք է պաշտել՝ ինչ-
պէս որ ինքը կուզէ որ պաշտենք,
և ոչ ուրիշ կերպով:

Իրաւ է ըսածդ թէ ասիկայ քու
զիտնալու բանդ է, բայց կան նա
և ուրիշներն ալ որ պէտք է զիտ-
նան. ըսել կուզեմ՝ Նկեղեցին՝ ու-
րուն հրամայեց Սաստուած սորվե-
ցընելու քեզի թէ ինչպէս պէտք է
զինքը պաշտես. « Գնացէք, կրսէ
իւր եկեղեցւոյն նախնի եպիսկո-
պոսացը, աշակերտեցէք զամենայն
հեթանոսս, ուսուցէք նոցա պա-
հել զամենայն զոր ինչ պատուիրե-
ցի ձեզ » . « Որ ձեզ լսէ, ինձ լսէ » .
և այլն:

Քրիստոնէական կամ որ նոյն է
կաթողիկէ կրօնքը մի միայն ձմա-
րիտ կրօնքն է, ինչպէս որ ՃԳ, ՃԳ

ու ժեզլուխներուն մէջ տեսանք . ապա ուրեմն մի միայն ճշմարիտ և օրինաւոր սլաշտօն Աստուծոյ այն կրօնքն է :

Նախ ով որ չհաւտար այն ամենայն ճշմարտութեանց՝ ինչ որ կուսուցանէ եկեղեցին , և ինչ որ անոր ընդունած հանդանակին մէջ կրթութանդակի , և որոնք քրիստոնէական վարդապետութեանց մէջ պարզաբանուած են . — Երկրորդ ով որ բոլոր զօրութեամբ չհնազանդիր տասն սլատուիրանաց Աստուծոյ , և կարգաց ու կանոնաց հաստատելոց ՚ի հովուաց եկեղեցւոյ . — Երրորդ ով որ քրիստոնէական առաքինութիւնները չզործադրեր , ինչպէս սրբութիւնը , խոնարհութիւնը , հեղութիւնը , հնազանդութիւնը , և այլն , և ով որ ասոնց հակառակ ախտերէն չխորշիր . — Չորրորդ ով որ փրկութեան դարմանները չբանեցըներ՝ որոնք որ եկեղեցին իւր որդւոցը կըմատակարարէ , ինչպէս աղօթքն ու խորհուրդ .

ները . — Ով որ կըսեմ աս կերպով
Սատուծոյ չծառայեր՝ անիկայ ճըշ-
մարտիւ զՍատուած չպաշտեր : Ի
բաց առեալ զանոնք որ պարզմտու-
թեամբ իրենց մոլորութեան մէջ
մնալով , և սակայն բնական օրէնքը
ճիշդ պահելով , ուրիշ կրօնքի կը-
հատան , և անոր պատուէրները
կըկատարեն : Իսկ ասոնցմէ զատ
անոնք որ անանկ պաշտօն մը կը
մատուցանեն Սատուծոյ՝ որ Սատու-
ծոյ հաճոյ չէ . առ Սատուած երթա-
լու ուրիշ ճամբայ մը կըբռնեն քան
ինչ որ աս բանիս համար սահմա-
նուած է . և ունի զնմանութիւն կրօ-
նից՝ բայց ոչ զիսկութիւն նորին :

Սպա ուրեմն դու ազատ չես պատ-
շաճ սեպած կերպովդ զՍատուած
պաշտելու . ևս առաւել ազատ չես
բոլորովին չպաշտելու :

ԻԶ

Քահանայք ալ ուրիշներուն պէս մարդիկ են . ինչպէս նաև պապն ու եպիսկոպոսներն ալ . ուրեմն ինչպէս անսխալ կրնան ըլլալ : Ես Աստուծոյ կրհնազանդիմ , չէ թէ ինծի նման մարդկանց :

Ասիկայ ճիշդ անոր կրնամանի իբրև թէ զինուոր մը ըսէր « Ես թագաւորիս ամենայն սրտանց կրհնազանդիմ , բայց չեմ ուզեր անսալ իմ զօրավարիս , իմ զնդապետիս , իմ հարիւրապետիս , անոնք ալ ինծի պէս թագաւորին հպատակներն են » : — Մի թէ ասոր պատասխան տալու դժուարութիւն կը քաշէիր : Ուրեմն ինծի ալ աւելի դժուարութիւն մը չկայ պատասխանելու :

Իրաւ է որ եկեղեցին 'ի մարդկանէ բաղկացած է . և պապն և եպիսկոպոսունք և քահանայք մարդիկ են . բայց այնպիսի մարդիկ են՝ զորոնց ինքն Յիսուս Քրիստոս տուաւ

հոգևորական իշխանութիւնն հանդերձ աստուածային վեհապետութեամբ. այս պատճառաւս ոչիչնեւ լուսն և ման մարդիկ չեն տեսեր:

Յիսուս Քրիստոս իւր առաքեալներն եկեղեցւոյ առջի եպիսկոպոսները զրկելով մարդկանց՝ իբրև թէ ինքզինքը զրկեց անոնց. որով անոնց հնազանդիւր՝ մարդկանց հնազանդիւ չէ, այլ Յիսուսի Քրիստոսի. և իրենց չհնազանդիւն ու իրենց օրէնքն արհամարհելը, զՔրիստոս անարդել ու արհամարհել է. « Որ զձեզ տեսարգե՛ զիս տեսարգե. »: — Ես ոչ եթէ մարդկան կը հնազանդիմ՝ այլ Աստուծոյ, որ իր իշխանութիւնը մարդկանց ձեռքով կը բանեցընէ իմ վրաս: Ուրեմն Աստուծոյ և եկեղեցւոյ պատուիրանաց մէջ եղած մի միայն տարբերութիւնն այս է որ առաջինքն անմիջապէս Աստուծոմէ տրուած են մեզի, իսկ վերջինքը միջնորդաբար՝ ի ձեռն իւրոց հրեշտակաց. բայց միշտ հրամայողն միայն Աստուած է:

Գարձեալ յատկապէս խօսելով
'ի սլապն՝ ոչ եթէ մարդն է անսխալ,
այլ Յիսուս Քրիստոս և ինքն իսկ
Աստուած՝ որ իւր ճշմարտութեամբն
զանիկայ զգեստաւորած է՝ որ չկա-
րենայ մոլորութիւն սորվեցընել ժո-
ղովրդոց քրիստոնէից ¹ :

Կրօնական հնազանդութեանն ի-
թոց մէջ պէտք չէ նայինք պատին,
եպիսկոպոսաց և քահանայից անձ-
նական հանգամանացը, որոնք ըզ-
սուրբ խորհուրդս մեզի կըմատա-

¹ Հոս պէտք է աւելցընենք որ եկե-
ղեցին անսխալ է ըսելով կիմանանք միայն
կրօնից նիւթերուն մէջ, ինչպէս են հա-
ւատոյ մասանց բացատրութիւնը, բա-
րոյականի ուղղութիւնը, ընդհանուր բա-
րեկարգութիւնը, արարողութիւնները,
սրբացուցումը, և այլն : — Աս ամէն նիւ-
թերուս մէջ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս
իրեն մերձակայ է, և ճշմարտութեան
գէմ, կամ քրիստոնեայ ժողովրդոց հո-
գևորական օգտին գէմ բան սւտուցանե-
լէն կըսպաշտպանէ զանիկայ . և յայսոսիկ
միայն եկեղեցին կըսուի անսխալ :

կարարեն, այլ միայն իրենց օրինա-
ւոր իշխանութեանը, և իրենց քա-
հանայապետական, եպիսկոպոսա-
կան ու քահանայականն կարող ըն-
Այս պատճառաւ է որ քահանայի
մը պակասութիւններն, և նա և ախ-
տերը (որ փանօք Աստուծոյ քիչ
անգամ կերեին) մեր կրօնքի վրայ
ունեցած համարմունքնիս, հա-
ւատքնիս ու սէրերնիս պիտի չպակ-
սեցընէ: — Վասն զի աս պակասու-
թիւններս մարդոց գործքեր են, և ոչ
եթէ քահանայութեան գոր յանձին
կրբերէ: Միթէ Յուդայի յանցանքը
իր պաշտամանը արատ մը բերաւ:

Ահա այս է պատճառն որ զէչ
քահանայի մը պատարագը, արձա-
կումը և ուրիշ մատակարարած խոր-
հուրդներն՝ լաւ քահանայի մը պա-
տարագին ու արձակմանը պէս վա-
ւեր է: Ինչպէս մէկին՝ այսպէս միւ-
սին խօսքովն ևս հացն ու զինին կը
սրբազործուին. որովհետեւ այս գործ-
քերս քահանայի գործք են և ոչ մար-
դու, և քահանային մեղքը զանի

չղրկեր իր ունեցած քահանայութեան անջնջելի կնիքէն : — Օրինազանց քահանայն յանցաւոր է , բայց իւր քահանայութիւնը միշտ նոյն է . որովհետեւ Քրիստոսի քահանայութիւնն է , զոր ոչ ինչ կարէ փոփոխել կամ եղծանել :

ԻԷ

Այդ ի՞նչ կրօնական բանութիւն է ըսելը թէ Արտաքոյ եկեղեցւոյ չիք փրկութի : Եսայապիսի անգութ օրէնք չեմ ընդունիր :

Ըսել կուզես թէ ինչ խնաստով որ կըմբռնես դռն այդ խօսքդ՝ չես կըրնար ընդունիլ . այսինքն թէ ով որ կաթոլիկ չէ դատաւարտեալ է : — Տես թէ ի՞նչպէս առանց կրօնքին միտքը իմանալու՝ զանի կըդատաւարտենք , և այնպիսի խօսքեր կըդնենք անոր բերանը՝ ուսկից սուկալով կըքարշի ինքը :

Եւ արդարև այս բառերս ըստ եկեղեցւոյ սորվեցուցած իմաստին

առնելով՝ պարզ ուղիղ մտաց ընդ-
ունելի ճշմարտութիւններ են¹: «Ար-
տաքոյ եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն»
ըսելը կընշանակէ պարզաբար՝ թէ
մենք ընդ ծանր մեղաց պատժովք
պարտըկան ենք՝ հաւատալ և ընդու-
նիլ զճշմարիտ կրօնքը, որ է կաթո-
ղիկէ հաւատքը, երբ մեր անքնե
ընկր: Դարձեալ կընշանակէ՝ թէ
գու մեղք կըզործես և հետևապէս
հոգիդ կըկորսընցընես՝ թէ որ կա-
մօք քու առջիդ դրուած ճշմարտու-
թիւնը մերժես: Ասոր մէջ ինչ
կարգէ գուրս բան կայ. պատճառ
կայ բռնաւորութիւն ու անգթու-
թիւն գոչելու:

Բողոքական կամ հերձուածող մը

1 “Արտաքոյ եկեղեցւոյ չիք փրկու-
թիւն”, ըսելը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ
այս թէ ուր որ լոյս չկայ՝ խաւար է, ուր
որ ճերմկութիւն չկայ՝ սև է, ինչ որ բա-
րի չէ՝ չար է, կեանք չեղածը՝ մահ է,
ճշմարիտ չեղածը՝ մոլորութիւն է, ևն:
Ուրեմն ինչ խորհրդական բան կայ այս
խօսքիս մէջ կամ ինչ դժուարութիւն:

միայն իր հերձուածողութեան համար չդատաւարտիր . վասն զի եթէ իր մոռորուքեան մէջ անկեղծ է, այսինքն անկարող այս կամ այն պատճառաց համար ճանչնալ և ընդունել զկաթողիկէ հաւատս, կաթողիկէ եկեղեցին դանի իր որդւոց մէջ կը համարի . և եթէ իր կրօնքը Աստուծոյ ճշմարիտ օրէնքն հատալով ըստ այնմ ես իր կեանքը կուզղէ՝ երկնից երջանկութեանը կը հասնի, որպէս թէ կաթողիկ եղած ըլլար :

Փանօք Աստուծոյ, շատեր կան որ անկեղծ են . և այսպիսիներ նոյն խակ իրենց եկեղեցականաց մէջ ալ կը գտուին : Տէր Արարիչս Պոսթրնի եպիսկոպոսը՝ ասոնցմէ երկու հոգի դարձուց՝ որ շատ խելացի ու բարեպաշտ մարդիկ էին . և իրենց դարձէն ետև խոստովանեցան այն բարի եպիսկոպոսին՝ թէ իրեն հետ տեսնուելնէն յառաջ ամենևին տարակոյս մը չէին ունեցած իրենց կրօնքին ճշմարտութեանը վրայ :

Աստուծոյ ուրեմն թողնենք բողոքականաց, նա և հեթանոսաց ու վայրենեաց դատաստանը, և այլ ևս հոգ չընենք այդ բանիդ. մէկ կողմանէ գիտնալով Աստուծոյ բարութիւնը՝ որ զամենեցուն կամի գիրկութիւն, և միւս կողմանէ ևս թէ ինքն իսկ բովանդակ արդարութիւն է: — Մենք որչափ կրնանք մեր գիրկութեանը համար աշխատինք, և ուրիշներուն համար հոգ չընենք, չխռովինք:

Յ. Յ. Ռուսոյ առջինն եղաւ որ ինքզինքը կրօնական ազատութեան առաքեալ անուանեց. և այս խընդիրս, ինչպէս նաև ուրիշ շատերն՝ որոնց վրայ խօսեցաւ՝ իրեն իմաստակական ու պոռոտախօս սկըզբունքներովն այլայլեց, այնպիսի խնդիրներ որ պարզ յուզիդ մտաց հաստատեալ էին: — Աթէ փոխանակ ինքզինքը Արոս Տեղակալ սափոյացի¹ ըսած անուամբը պարտըկե-

¹ Ռուսոյի ամբարիշտ գրուածքի մը անունն է, որուն մէջ կեղծաւորեալ

լու՝ որպէս զի եկեղեցւոյ դէմ համարձակ կարենայ խօսիլ, իրեն ժողովրդասպետական տեղակային զացած ըլլար խորհուրդ հարցընելու և կաթողիկէ վարդապետութեան դէմ կռուելէն առաջ անոր վրայօք տեղեկութիւն առած ըլլար, կըտեսնէր անշուշտ որ ինքը չարաչար կերպով խարդախեր է այդ վարդապետութիւնը, կամ խիստ տղայական

պարզութեամբ, քաղցրութեամբ և բարեպաշտութեամբ մը կրօնքը կընախատէ։ — Ռուսոյ քան զՎոլթէն թերևս աւելի վտանգաւոր է, որովհետև քան ըզվերջինը քիչ կատաղի ու կրօնքի արհամարհող կերևնայ, ու աւելի քիչ չար ու անհաւատ կըթուի։ Իր ոճն ալ աւելի ճոխ ու ծանր ըլլալուն քան զՎոլթէն՝ իւր կեղծաւորութիւնն ու իմաստակութիւնն աւելի լաւ կըսպարտրկէ։ — Ռուսոյ գլուխ կըհամարուի այն սուտ ազատասիրութեան՝ որ նախապաշարմունքներէ առաջ կուգայ, և քաղցր և լուրջ իմաստասիրութեան պարզութեան պատրուակաւ՝ անցեալ դարէն ՚ի վեր կըջանայ միտքերը խաբէլու, ընկերութիւնն

Թեթևամտութեամբ դատաստան ը-
րեր է անոր վրայ : Բայց այս հը-
պարտ իմաստակին վախճանն այն
չէր , այլ իր մեծ ամբարհաւածու-
թիւնն այս էր՝ որ ինքզինքը անուա-
նի ընէ և զմարդիկ որսայ իր վրայ
խօսելու : — Ինքը երկու էականա-
պէս շատ տարբեր բաները մէկմէ-
կու հետ խառնակեց , որ են անբոյշ-
տոռոշքիւն վարդապետոշքեան , և ան-
բոյշտոռոշքիւն անձկակիւն . և այսպէս

ապականելու ու կործանելու , ամենայն
տեսակ ապականութեանց ազապո-
ւեան անուամբ համարձակութիւն տալու , և
Լոյսապո-ւեան անուամբ ամէն տեսակ հա-
լածմունք օրինաւոր սեպելու : — Ժողո-
վըրդեան արդարութիւնը սկսաւ իմա-
նալ թէ ինչ յարգութեան արժանի են
եղեր Ռուսոյ և Վոլթէն . իրենց ըրած
չարեաց և աշխարհակործան ազգեցու-
թեան հետքը դեռ բոլորովին մոռցուած
է Փրանկիոյ մէջ : Կայսրն Նափոլէոն
բոլորովին ատելով այս երկուքն ալ կը-
սէր . “ Իրենց ժամանակակիցները շատ
աղայամիտ մարդիկ են եղեր՝ որ զասոնք
մեծ մարդու տեղ են դրեր ” :

ամէն բան խառնակելէն ետև, նրա-
տաւ նոր վարդապետութիւն յօրի-
նեց, ու ինքզինքը այս անթոյլտու-
թեան վրայ դայրացած ցըրնելով
կըզոչէր . Ո՛վ անդթութիւն , ո՛վ
բարբարոսութիւն :

Եթէ եկեղեցին անոր կարծածին
պէս սորվեցընէր , յիրաւի դառն ու
անգութ կըլլար , և շատ դժուարին
կըլլար՝ անոր հաւատալ : — Բայց
ամենեկին այնպէս չէ . վասն զի ե-
կեղեցւոյ անթոյլտուութիւնը ար-
դար , ճշմարիտ ու հարկաւոր սահ-
ման մը ունի . որովհետև գրոշքեամբ
լեցուել առ սևճիւս, սևրոյշտոշքեամբ
միայն առ վարդապետոշքիւս . Աս-
տուծոյ նման է նա յայսմ որ մեղքը
կատէ , այլ մեղաշորք կըսիրէ :

Վարդապետութեան անթոյլ-
տուութիւնը էական կնիք մի է ճըշ-
մարտութեան կրօնից . և յիրաւի
այն ճշմարտութիւնը որ եկեղեցւոյ
պարտքն է սորվեցընելը , բացար-
ձակապէս ճշմարտութիւն է , և մէ-
կու մը չխոնարհիր . ով որ ունի դա-

նի՝ չմուտրիր ու վտանգի չհանդի-
պիր . և ասիկայ կամ բոլորովին պի-
տի ըլլայ ճշմարտութիւն , և կամ
ոչինչ . առանց անոր ամենայն ինչ
մուտրութիւն է :

Միայն կաթողիկէ եկեղեցին ոչ
երբէք թոյլ եղած է իր վարդապե-
տութեան մէջ . և այս բանս զող-
ցես իրեն ճշմարտութեանը , իրեն
աստուածային առաքելութեանը և
իր հովուաց Աստուծմէ զրկուած ըլ-
լալուն ամէնէն մեծ ապացոյցն է :

Ինքը մարդկային տկարութեանց
միշտ ներող եղեր է , բայց մոլորու-
րեանց՝ ոչ եղեր է , ոչ կուզէ և ոչ
պիտի ըլլայ երբէք . և իր ժողովոց
մէջ հաստատուած կանոններուն
համար կըսէ . « Եթէ որ ոչ կամես-
ցի հաւատալ՝ զոր ես ուսուցանեմ ,
նզովեալ եղիցի » . այսինքն անջա-
տեալ ՚ի քրիստոնէական միաբա-
նութենէ : — Ճշմարտութիւնը մի-
այն կրնայ խօսիլ այսօրինակ իշ-
խանութեամբ :

Եւ անոնք որ իբրև զՌուսոյ ան-

դուք կըզոչեն զեկեղեցին սակա ան-
թոյլտուութեան, թող կարդան ի-
րենց հեզ ու ազատութիւն սիրող
վարդապետին այն սրտաշարժ խօս-
քերն որ կըզրէ ընկերական դա-
շանց վրայ. « Թագաւորը, կըսէ,
կարենայ քչել իր տէրութենէն դա-
նոնք որ իրենց հայրենեաց կրօն-
քին վերաբերեալ յօղուածներուն
չեն հաւտար: Իսկ ո՞վ որ հրապա-
րակաւ այս յօղուածներն ընդունե-
լէն ետե՛ն՝ այնպէս կապրի, որպէս
թէ չհաւտար, այնպիսին թող՛ի մահ
դատապարտեն »: — Ի՛նչ զարմա-
նալի ազատութիւն:

Պէտք է ուրեմն խոստովանիւք
որ այս նիւթիս մէջ եկեղեցին ալ
աւելի իմաստնագոյն է՝ քան թէ ա-
նոնք որ իրենն հետ կուզեն հակա-
ռակիլ:

ԻԸ

Հապա սուրբ Բարթողոմէոսի ջարդին
համար ի՞նչ կըզուրցէք :

Ի՞նչ, միթէ սուրբ Բարթողոմէոսի ջարդն է արդելք՝ որ դուն բարի կեանք չանցընես : — Եւ ի՞նչ, կըվախնաս որ եթէ լաւ քրիստոնեայ ըլլաս՝ պիտի պարտաւորին ընկերներդ փողոտելու, եթէ անոնք Աստուծոյ չճառայեն : Սուրբ Բարթողոմէոսի ջարդը այն ողբալի զիպուածներէն մէկն է՝ որոնց պատճառ կըլլան քաղաքական պատերազմաց գրգռութիւնը, քաղաքագիտաց խորամանկութիւնը, քանի մը նախանձամուրբու կատաղութիւնը, և այն ատեններու բարբարոսական սովորութիւնները :

Կրօնքը ամենեւին իր անուամբը գործուած կամ իր սուրբ վերարկուաւը պարտըկած չարագործութեանց չհաւանիր : Աս ալ պէտք

է աւելցընել՝ որ կրօնքի թշնամի-
ներն այս մեծ եղեռնազոր ծովեանս
բոլորովին տարբեր կերպորանք մը
տուին , զանիկայ կրօնական գործ
մը ցցընելով , որ արդեամբ ուրիշ
բան չէր՝ բայց եթէ զարչելի կրօ-
նամուտութեան արդիւնք՝ զորն որ
կրօնքը կը դատապարտէ : Գարձեալ
այնպէս երեցուցին իբրև թէ քա-
հանայք զլուխ կեցած էին այս բա-
նիս , ուր ընդհակառակն և ոչ մէկ
քահանայ մը այս բանիս մէջ խառ-
նուեցաւ . այլ մանաւանդ եղան
չատ եկեղեցականներ՝ որոնց մէջ
եպիսկոպոսն Աեչիէօի , որ կըցած-
նուն չափ Հիւկընոտներն ազատե-
ցին , և անոնց համար Կարողոս Թին
բարեխօսութիւն ըրին , և այլն : —
Եւ ստոյգ ու անհակառակելի անցք
մը որ կայ պատմութեան մէջ այս
է՝ որ սուրբ Տարթողոմէոսի ջար-
դը էր սաուզիւ քաղաքական հա-
րուած մը պետութեան . և կրօնքն
աւելի պատրուակ եղաւ անոր քան
թէ պատճառ . և Կարողոս Թին մօ-

ըր' նենդաւորն կատարինէ տէ Մէ-
տիչի աւելի այս բանովս կուղէր
ազատիլ ծածուկ դաւաճանութենէ
մը որ օր քան դօր աւելի դօրանա-
լով՝ իր տէրութիւնը կըտկարացը-
նէր ու կըջնջէր, քան թէ Աստուծոյ
ճառայութիւն մը ընել կարծելով:

Վոլթէոի դպրոցէն ելած բան-
աստեղծ մը այնպէս կըձևացընէ
իրբև թէ Լոյենայի ծիրանաւորը
կաթոլիկներուն սուրը կօրհնէր .
բայց ստութիւնն յայտնի է որ ան
ատեն այս ծիրանաւորն Հռովմ կը-
դատէր Գրիգոր ԺԳ ընտրութեան
համար, որ յաջորդեց Պիոս Եին,
որ ան ատենները մեռեր էր: Բայց
այս պարոնայք այս ստութիւններս
բանի տեղ չեն դներ. ինչպէս Վոլ-
թէո անամօթաբար իր բարեկամ-
ներուն կըզրէր. « Պատմութեան
մէջ խառնէ սուտերը՝ խառնէ,
մէկը չէ նէ՛ մէկ քանին բանի կու-
դան¹ »:

¹ Թուղթ առ Մարգրիղն ա' Արժան:

Իրեք հարիւր տարի ռխակալ բո-
ղոքականները անոնցմէ ետքն ալ
Վոլթէռի դպրոցէն ելած սուտ ի-
մաստասէրները եկեղեցւոյ թշնա-
միք այնչափ այլայլեցին սլատմու-
թիւնն որ հիմա շատ դժուար է ճշշ-
մարիտը ստէն որոշելը : — Վասն
զի իրենց ուղածին պէս կըսպատ-
մեն , կաւելցընեն , կըսպակսեցընեն ,
և բոլորովին քովերնէն ևս կըհնա-
րեն . եկեղեցւոյ այնպիսի ոճիրներ
կընծայեն , զորս ինքն կըհերքէ , և
կրօնքի զլուխը անլուր չարախօսու-
թիւններով կըզրպարտեն : Ընդ-
հանրապէս այն սլատմական անց-
քերն՝ որուն մէջ կրօնքը ծաղրական
կամ բարբարոսական մասնակցու-
թիւն մը ունեցած կերևի , պէտք չէ
դիւրաւ հաւտանք . իսկ եթէ յիրաւի
ըլլան ալ այնպիսի անցքեր , մեղա-
դրութիւնը տկար և կամ ախտա-
ւոր և չար մարդկանց վրայ կիյնայ ,
թէ քահանայ եղեր են , թէ եպիս-
կոպոս և թէ նաև պապ . որ մոռ-
նալով իրենց արժանապատուու-

Թիւնը փոխանակ բարի գործելու
ինչպէս որ պարտքերնին էր, չար
գործեր են. բայց զիտնալու է որ
չատ անգամ այսպիսի անցքերը բո-
լորովին շինծու ալ չըլլան՝ բայց այն
աստիճան այլափոխած ու փոթոռ-
ցուցած են՝ որ իրաւամբ կրնան սը-
տութեան կարգ սեպուիլ: — Այս
կերպով եկեղեցին կծելը զիւրին է.
բայց զիտնալիքն այն է որ արդեօք
արդար, պատուաւոր ու անկեղծ
բան է:

ԻԹ

Դժոխք ըսած բանդ չկայ. անկէց մարդ
դարձած չէ որ գիտնանք:

Իրաւ է որ անկէց դարձող եղած
չէ, և թէ որ դուն ալ երթալու ըլլաս՝
ուրիշներուն պէս պիտի չկարենաս
դառնալ. անոր համար է որ ես կը
պոռամ՝ զգուշացիր որ չըլլայ թէ
հոն իյնաս. և որպէս զի չիյնաս, մի
բռներ ճամբան որ հոն կըհանէ:—

Եթէ ատեն ատեն հոնկէց ետ դաս
նալը կարելի ըլլար, կըսէի . քեզի : —
Քնա ու անձամբ փորձէ : Բայց որով
հետև չենք կրնար այս բանս փորձել,
անոր համար անմտութիւն է ինք
զինքը անանկ չարեաց մատնել՝ ո-
րուն ճար ու ճարակ չկայ, և ան-
չափ ու անվախճան է :

Գուն կըսես թէ դժոխք չկայ . բայց
վատահ ես ըսածիդ վրայ . քեզ տես-
նեմ, հաստատէ ըսածդ եթէ կըր-
նաս . կամ կրնաս այնպէս համո-
զուիլ այս ըսածիդ որուն քեզմէ ա-
ռաջ ոչ ոք կըրցաւ համոզուիլ, նաև
սաստիկ ամբարիշտ մարդիկ : —
Ռուսոյ այս հարցմանս՝ թէ դժոխք
ըսած բանդ կայ արդեօք, այսպէս
կըպատասխանէ . Ստոր վրայ շան
չեմ գիտեր » : Ա ոլթէն ալ իր բարե-
կամներէն մէկուն՝ որ կըհամարէր
թէ դժոխք չըլլալուն սպացոյցը զը-
տած ըլլայ, այսպէս կըզրէր « Գառն
չատ երջանիկ ես, ես դեռ այդ հան-
գրատուքեանդ չեմ հասած » :

Բայց ես այդ քու տարակուսա-

կան կարծեացդ հակառակ հաստատական ու անժխտելի պատճառունիմ. Յիսուս Քրիստոս որդին Աստուծոյ մարդացեալ կըսէ թէ դժոխք կայ, և այնպէս ահաւոր « Որ հոռն ոչ շիջանի ». և այս խօսքերս իրեք անգամ հետզհետէ կըկրկնէ ¹ :

Արդ հիմա որո՞ն հաւտամ. մարդո՞ւ որ կրօնք ինչ ըսել է չզիտեր, և չզիտցած կըմերժէ, և զիտցածն ալ միշտ տարակուսական է, և ոչ երբէք ստուգութեամբ, թէ անոր որ ըսաւ « Ես եմ ճշմարտութիւն » . « Երկինք և երկիր անցցեն՝ և բանք իմ ոչ անցանիցեն » :

1 Յիսուս Քրիստոս տէրն մեր իւր աւետարանին մէջ տասներհինգ տեղ կըխօսի դժոխոց կրակին վրայ. աս բանիս վերայօք տես մասնաւորապէս Մարկոս ԹՎ. 44 և 45 համարները: Ինքը կըսէ թէ այլ լաւագոյն է ամենայն ինչ կորուսանել, և ամենայն նեղութիւն քաշել քան երթալ 'ի դժոխս 'ի հուրն անշիջանելի, ուր որդն կամ խայթ խղճի ոչ երբէք մեռանի, և հուրն ոչ շիջանի. և կաւել

Աղէկ նայէ որ Յիսուս Քրիստոս
է քեզի յայտնողը թէ յաւիտենա-
կան հրոյ դժոխք մը կայ, և տասնը-
հինգ անգամ իւր աւետարանին
մէջ զայս բանս կրկրկնէ : Յիսուս
Քրիստոս որ այնպէս բարեգութ
հեղ ու ողորմած է, որ զղջացեալ
մեղաւորին ամէն յանցանացը թո-
ղութիւն կուտայ . Յիսուս Քրիս-
տոս որ մարդասիրութեամբ առանց
մէկ յանդիմանութեան մը կրնդու-
նի դմեղաւոր Մազդազենացին, զը-
նացող կնիկն, զմաքսաւորն Չա-

չընէ թէ ամենայն ոք որ հոն երթայ՝ հրով
պիտի յաղի, որ ըսել է կրակը ներսն ու
դուրսը պիտի պատէ, և միանգամայն ան-
ծափ պիտի մնայ . ինչպէս ասը որ մօին ներ-
սերը թափանցելով՝ զանի՛ ի փառութենէ
կըպահէ : — Տես նաև ՚ի Մատթ . ԻՆ գլ .
41 : “Երթայք յինէն անիծեալք ՚ի հուրն
յաւիտենական՝ որ պատրաստեալն է սա-
տանայի և հրեշտակաց նորա ” “Եւ եր-
թիցեն նոքա ՚ի տանջանս յաւիտենականս
և արգարքն ՚ի կեանս յաւիտենականս ” :
— Տես ևս ՚ի Յովհ . գլ . ԺԵ :

քէոս, և զաջակողմեան աւազակը: — Միթէ զթութեան ու բարութեան վրայօք Յիսուսէ Քրիստոսէ աւելի բան զիտնալ կը համարիս:

Չես տեսներ որ ուրիշ նիւթերէն աւելի այս նիւթիս մէջ չարագործ մարդուն սիրտն է խօսողը քան թէ միտքը, և յանցաւոր կիրքը Աստուծոյ արդարութենէն սարսափած՝ կը պողայ կը կանչուրուտէ, ըսելով «Չկայ արդարութիւն Աստուծոյ, չկայ զժոխք», որպէս զի խղճին ձայնը խափանէ:

Բայց միթէ այս կիրքերն ու կանչուրուտելներն՝ ստուգութիւնը կաղարտեն մի. միթէ կոյր մարդու լոյս չկայ ըսելով ուրանալը՝ լուսոյ ծագումը կը խափանէ՞ մի: Ամբարիչտ մարդը ուղէ ուրանայ ուղէ հաւանի՝ ախտից պատժական դժոխք մը միշտ կայ, և այն յաւիտենական:

Եւ այս է բոլոր մարդկութեան ձայնը. զժոխոց ստուգութիւնը այնպէս անջնջելի կերպով տպաւորած

է մարդուս խղճին վրայ, որ գրեթէ ամենայն ազգաց թէ հնոց և թէ արդեաց հաւատքին մէկ յօդուածը դարձած է, թէ կռայաշտից, թէ վայրենեաց և թէ քաղաքականացեալ քրիստոնէից: Եւ մանաւանդ քրիստոնէական կրօնից մէջ այնպէս խոր արմատացած է այս ճշմարտութիւնս, որ կրօնից ճշմարտութիւններն ուրացող հերետիկոսաց մէջէն մէկնեղած չէ՝ որ այս քանս ուրանայ. և այսչափ աւերածոց մէջ՝ դժոխոց գոյութեան հաւատքը միայն անշարժ մնացած է. և բողոքականները շատ աւելի սարսափելի կրնկարագրեն զասիկայ քան թէ Եկեղեցին:

Մեծամեծ իմաստասէրներ, զօրաւոր հանճարներ դժոխքին գոյութեանն հաւտացին, չէ թէ միայն բոլոր քրիստոնեայք որ անտարակոյս է, այլ նաև հեթանոսաց մէջէն Վիրգիլիոս, Ովիդիոս, Որատիոս, Պղատոն, Սոկրատ, և նոյն իսկ ամբարիշտն Կելսոս՝ որ երրորդ

գարուն վաթիւ կը համարուի :
Արդ ո՞վ ինքզինքը աւելի զժուարա-
հաւատ կրնայ համարիլ քան զայս
մարդիկը :

Բայց ուրիշ կողմանէ ալ եկե-
ղեցոյ սորվեցուցածին համեմատ՝
յաւիտենական պատժոց վարդա-
պետութիւնը՝ յաւիտենական եր-
ջանկութեան վարդապետութեամ-
բը կը զուգակշռի . անոնցմէ մէկը
կըցցընէ մեզի Աստուծոյ տիրա-
կան ու անասնման արդարոշիւնը,
և միւսն իւր տիրական և անասն-
ման բարոշիւնը : Միթէ արդա-
բութիւնն ալ Աստուծոյ ուրիշ ստո-
րոգելեացը հաւասար երկրպագելի
չէ՞ մի : — Բայց նորէն կը կրկնեմ .
այն մարդիկ միայն կուրանան զար-
գարութիւնն Աստուծոյ՝ որոնք որ
անկէց վախ ունին :

Կրնայի շատ խորհրդածութիւն-
ներ ալ աւելցընել զժոխքի պատ-
ժոց յաւիտենական ըլլալու վարդա-
պետութեանը օգտակարութեան-
ցը և նաև հարկաւորութեանը վը-

րայ : Արնայի ցցընել եթէ իւր յա-
ւիտենականութիւնն է՝ որ զանի
այնպէս օգտակար ու հարկաւոր
կընէ . վասն զի այս և այս միայն
է որ մեղաւորներ կը վախցընէ , և
ինքը միայն է որ անոնց մեղաց ճամ-
բան կը կտորէ : Մարդս ինք իր յաւի-
տենական ըլլալը գիտէ . անոր հա-
մար երբ այս աշխարհքիս ամէն բա-
ներն իր առջևէն հեռանան , յաւի-
տենական յուսոյ և երկիւղի կարօ-
տութիւն ունի իր բնութեանն հա-
մեմատ :

Եթէ կարենայինք գիտնալ թէ
յաւիտենականութեան վախը՝ որ-
չափ ոճրագործութեանց առջևն ա-
ռեր արդիւեր է , պիտի զարմանայ-
ինք այս վարդապետութեան հար-
կաւորութեանը վրայ . և որովհետև
Սասունած ինչ որ հարկաւոր է՝ աը-
ւեր է մարդուս , յաւիտենական
պատժոց հարկաւորութիւնը տես-
նելով՝ անոր ստոյգ ըլլալուն հա-
մար ալ զոհ պիտի ըլլայինք :

Արնայի նաև ցցընել ձեզի թէ զը-

ժողովի մէջ ապաշխարութիւն ան-
կարելի է . և թէ դժոխքը մեզի ան-
ըմբռնելի կերևայ՝ միայն այս բա-
նիս համար որ չենք կրնար ոչ մե-
զաց մեծութիւնն ըմբռնել՝ որուն
արդար պատիժն է դժոխքը , և ոչ
այն դիւրութիւնը՝ որով կրնանք ան-
կէց խուսափել : Բայց ձեր ամէն
տարակոյսներնուդ սրատասխան՝
առջկնիդ կրդնեմ ան երկու մեծ վը-
կայութիւններն , այսինքն վկայու-
թիւն Յիսուսի Քրիստոսի և վկայու-
թիւն՝ մարդկոչրեան առ հասարակ :

Արեմն հաւատանք բոլորով սըր-
տիւ խորհրդոց քրիստոնէական
կրօնից , և ապրինք մեր հաւատոցը
համեմատ . սիրենք զԱստուած ,
ծառայենք նմա , նմանող ըլլանք
Յիսուսի Քրիստոսի . ըլլանք բարի-
քրիստոնեայք , և այն ատեն ալ
պատճառ չենք ունենար դժոխքէն
վախնալու :

Լ

Աստուծոյ բարութեան ձեռք չտար որ
զիս դատապարտէ :

Իրաւ է որ Աստուած չէ գքեզ
դատապարտողը, այլ դու ինքնդ. Աս-
տուած ինչպէս որ մեղաց պատ-
ճառ չէ՝ այսպէս ևս դժոխոց պատ-
ճառ չկրնար ըլլալ : — Ապա ուրեմն
ինչո՞ւ կըթողու որ մեզք գործուին՝
որ զմարդ դժոխք կըտանի :

Վասն զի Աստուած տալով քե-
զի իր պարզեաց ամենէն մեծագոյ-
նը՝ որ է իմացականօրիշնը, որով
իրեն նման ըրած է գքեզ, և քեզի
համար յաւիտենական երջանկու-
թիւն մը պատրաստած ըլլալով, ի-
րեն անարժան բան ըրած կըլլար՝
թէ որ քեզի հետ անասնոյ պէս վա-
րուէր, որ իմացականութիւն չու-
նի, և միայն այս աշխարհքիս համար
ստեղծուած է : — Պատշաճ բան չէր
ըլլար դարձեալ եթէ դուն քոնադա-

տուէիր Աստուծոյ սլարդններն ընդ-
ունելու : Ուրեմն հարկաւոր էր որ
դունքու իմացականութիւնդ բանե-
ցընէիր՝ քուկին կամօքդ և հաճու-
թեամբդ ընդունելու և քեզի համար
վաստրկելու զդանձն յաւիտենա-
կան երանութեան :

Աստի կըտեսնես թէ ինչու Աս-
տուած իմացականութեան հետմէկ-
տեղ տուեր է մեզի նաև ազատ կամք,
այսինքն զկարողութիւն ընտրելոյ
ըստ հաճոյից մերոց զբարին կամ
զչար, կամք լսելու կամ չլսելու
զձայն բարեգութ հօր մերոյ որ կո-
չէ զմեզ առ ինքն : — Այս ազա-
տութիւնը մեր Աստուծմէ ընդու-
նել կրցած պատուոյն և սիրոյն մե-
ծագոյն նշանն է : Եթէ դասիկայ
զէշ կերպով գործածենք՝ յանցանքը
մերն է, չէ թէ Աստուծոյ : — Եթէ
ես քեզի զէնք մը տամ՝ կեանքդ
պաշտպանելու համար, այս բանս
իմ կողմանէս սիրոյ նշան մը չէ՞
մի : Իսկ թէ որ իմ փափաքանացս
և տուած խրատներուս և զգուշու-

Թիւններու հակառակ՝ որ լաւ դոր-
ծածես զանի, դու նոյն զէնքը քեզի
դէմ դարձընես, միթէ վիրաւորուե-
լուդ պատճառ ես կըլլամ. միթէ
ինքզինքդ միայն պէտք չէ՞ մի մե-
զադրես:

Այսպէս կընէ նաև ամենակալն
Աստուած մեզի: Կըթողու մեզի
զընտրութիւն առնելոյ զբարին կամ
զչար, բայց ամենայն ինչ ՚ի գործ
կըզնէ յորդորելու զմեզ յընտրու-
թիւն լաւին բարեյորդոր խրա-
տուք, ազդարարութեամբք, յոր-
դորմամբ սիրոյ, նաև վշտազին
տրամութեամբ, վերջապէս բան մը
զանց չառներ. լնու ես զմեզ շնոր-
հօք, կընկերէ մեզ օգնականութեամբ
բայց ոչ բնաւ կըբռնադատե զմեզ.
ապա թէ ոչ իւր գործն աւրած կըլ-
լար. և կըպատուէ ՚ի մեզ շնորհս զոր
տուեալ էր մեզ յառաջագոյն:

Ապա ուրեմն անարդեալն ան-
ձաւք զանձն կըդատուարտե կեղծա-
նե. ոչ եթէ Աստուած է որ զանի
կըդատի՝ այլ անձաւք զանձն կըդա-

տապարտե : Իսկ Աստուած տայ մի-
այն իւրաքանչիւրին՝ ինչ որ իւր ա-
զատ կամօքն ընտրեց , կեանս կամ
մահ , արքայութիւն՝ որ է պտուղ
առաքինութեան , կամ դժոխս՝ որ
է արդիւնք ախտից :

« Աստուծոյ բարութեան ձեռք
չտար զիս դատապարտել » ըսելը
անոր կընմանի , որ մէկը օր մը Փա-
րիզ ձեւընթացներու կայանն եր-
թայ , և ըսէ թէ ինքը կուզէ Ղիլ
քաղաքն երթալ՝ (որ Փրանկիոյ
հիւսիսային կողմը կիյնայ) . և եր-
բոր ցըրնեն իրեն Ղիլ երթալու
կառքը , ինքը անդին անոր նման
կառք մը տեսնելով , ու աւելի հան-
զիստ երենալով իրեն՝ անոր մէջ
մտնէ : Բայց եկո տես որ ատիկայ
թուլուղ երթալու կառք է եղեր (որ
Ղիլի հակառակ ուղղութեամբ հա-
րաւային կողմի քաղաք մի է) : Կայ-
անին պահապանը տեսնելով այն
մարդուն սխալմունքը՝ կը մօտենայ
դանի իմացընելու : — « Կարծեմ
կառքը շփոթեցիք , Պարոն , կըսէ .

Լիլ երթալու չէք մի հրամանքնիդ » :
— « Հապա , այնպէս է » : — « Լա
է , Պարոն , բայց ասիկայ Լիլ եր-
թալու կառքը չէ , ասի զհրամանքդ
Թուլուզ կըտանի » : — « Իրաւ ,
բայց ասով ալ Լիլ չեմ կրնար եր-
թալ » : — « Ի՞նչպէս Լիլ . եթէ
Թուլուզի ճամբան բռնէք՝ Թուլուզ
կըզտնէք ինքզինքնիդ » : — « Թող
երթանք , կըպատասխանէ ճամ-
բորդը , ես այսպիսի բաներ չեմ
հասկընար : Ս,յս կառքը մէկալին
նման է , և անկէց աւելի հանգիստ
է . բաց անկէց կայանքին տէրերը
պատուաւոր մարդիկ են , ՚ի հարկէ
ուզած տեղս զիս կըտանին . անոր
համար ես կուզեմ այս կառքիս մէջ
կենալ որ շատ զուարճալի է , ու ա-
զէկ ընկերութիւն ալ ունինք . և դուն
կըտեսնես որ վաղը իրիկուն Լիլ
կըհասնինք » : — Ս,յս ըսելուն՝ ճամ-
բայ ելլելու դանգակը կըզարնուի ,
կառքը կըբաժնուի և երրորդ օրն
մարդը կըհասնի Թուլուզ , ամենևին
մտքէն չանցած տեղը : Եւ սակայն

ուրիշ կերպ չէր կրնար ըստ, ըլլալիքն այն էր:

Նոյն բանը կը պատահի նաև մեր կենաց ճամբորդութեան մէջ. — երկու ճամբայ կան մէկն առաքինութեան միւսն ախտից, վերջինը երբեմն շատ հանգիստ ու սիրտ քաշող է քան զառջինը, մանաւանդ առջի բերան. բայց մէկը դժոխք կը տանի, ուր հանգիստը կը փոխարկի 'ի տանջանս. իսկ միւսն յարքայութիւն, ուր աշխատանքը կը դառնայ 'ի հանգիստ անպատում: — Եթէ կուզես արքայութիւն երթալ՝ արքայութեան ճամբան պէտք է բռնես: — Իսկ եթէ դժոխոց ճամբան երթաս, անտարակոյս եղիւր որ հոն կը հասնիս. ինչպէս այն խելառ ճամբորդը՝ որ ինքզինքը Թուլուզ գտաւ: — Իսկ կաթուղիկ քահանայն է ան բարեսիրտ պահապանը՝ որ սխալմունքդ քեզի կիմացընէ: Որչափ մարդիկ կան որ անոր մտիկ չեն ըներ, ինչպէս այն ճամբորդը կառաց կայանի պահապանին. և քա-

նինքն չեն կորսուած անոր մտիկ
չընելուն համար :

ԼՍ.

Ատուած 'ի յաւիտենից գիտէ թէ ար-
դեօք պիտի փրկուիմ թէ դատապար-
տուիմ. պարապ բան է աշխատիլս, ճակ-
տիս գիրը չեմ կրնար փոխել :

Թէ որ կնիկդ դար քեզ ըսէր, բա-
րեկամ Ատուած 'ի հարկէ 'ի յա-
ւիտենից գիտէ թէ արդեօք դուն այ-
սօր կերակուր պիտի ուտես թէ չէ .
պարապ տեղը չաշխատիմ, ինչ որ
Ատուած սահմաններ է ան պիտի
ըլլայ . ուստի ես պտըտելու պիտի
ելլեմ, իսկ կերակուրդ թող ինքնի-
րեն սպտրաստուի » : — Կամ թէ
գաւակդ դայ ըսէ . « Հայրիկ, Ատ-
տուած 'ի յաւիտենից սահմաններ է
թէ արդեօք ես պիտի աշխատիմ թէ
վարպետէն պիտի փախչիմ . պա-
րապ է աշխատիլս, իմ ճակատա-
գիրս չեմ կրնար փոխել . ուստի

կարդալու տեղը երթամ պիտի աս-
դիս անդին պիտի դուարճանամ » .
կարծեմ թէ դուն շատ դժուարու-
թիւն մը չէիր քաշեր անոնց պա-
տասխան տալու և իրենց խելքը
զուխը բերելու : Արդ ինչ որ դուն
կնկանդ կամ զաւկիդ կրնայիր ը-
սել , ես հիմա քեզի ըսեմ :

Աստուծոյ յառաջգիտութիւնը
մեր ազատութիւնը չվերցըներ , և
թէպէտ մեր տկար խելքը չկրնար
այս մեծ խորհրդիս խելք հասցընել ,
բայց ճշմարիտ ըլլալուն վրայ վըս-
տահ ըլլալու չափ բան դիտենք : —
Նախ որչափ որ մարդիկ բարակ
պատճառներով մեր միտքը համո-
զել ուզեն՝ մենք ներքին զգածմամբ
դիտենք որ մեր խորհրդոցը և ընտ-
րութեանցը մէջ ազատ ենք , աս
տողերս զրելուս ատեն կիմանամ
որ իմ կամքէս կրկախուի մէկ բա-
ռին տեղ ուրիշ մը դնել , իմ աչ-
խատութիւնս առաջ տանիլ կամ
զազրեցընել և այլն , դուք ալ որ
կրկարդաք՝ կիմանամ որ ազատ էք

կարդալու կամ զոցելու այս զիրքս,
երգելու կամ լռելու, ոտք ելլելու
կամ նստած տեղերնիդ մնալու և
այլն, և մէկը չկայ որ դձեզ հակա-
ռակին համոզէ. ապա ուրեմն դուք
ալ ես ալ ազատ ենք: Երկրորդ ար-
դեօք յիրաւի այնչափ դժուար բան
է մեր բարոյական ազատութիւնը
Աստուծոյ նախազիտութեանը հետ
միացընելը ինչպէս որ դրսուանց
կերևնայ. ես չեմ հաւտար, և ինծի
կերևնայ թէ միայն բառերու վրայ
է խնդիրը: Մենք հոս զԱստուած
մեր կանգունովը կը շարժենք, և իր
վրայ այնպէս կը խօսինք՝ իբրև թէ
մեզմէ մէկն ըլլար. մեր պակասու-
թիւնները իրեն կուտանք և անով
մեր միտքն ալ կը շարժենք ու տա-
րակոյսներ կը հանենք:

Ճամարտապէս խօսելով Աստուած
նախատեսութիւն չունի. վասն զի
նախատեսութիւն ըսելով կիմա-
նանք յառաջուց տեսնել, ըլլալիբը
իմանալ. նախատեսութիւն կըսենք
նէ հարկաւ ապագայ դեռ չեղած

բան մը կիմանանք . արդ Աստուծոյ
համար ապագայ բան կամ ժամա-
նակի յաջորդութիւն չկայ , այլ ան-
փոփոխ և յաւիտենական ներկայ
մը . անցեալն ու ապագան մեզի
պէս սահմանաւոր և փոփոխական
արարածոց համար է . մեր բնու-
թեան անկատարութեանը համար
է որ մենք կընախատեսենք . իսկ
Աստուած որ անթերի և կատարեալ
էակ է՝ կըտեսնէ և ոչ թէ կընախա-
տեսէ : — Կըտեսնէ որ կըգործենք .
արդ միտքս չկար որ մէկը զուրցած
ըլլայ՝ որ Աստուծոյ հիմակ մեր ը-
րածը զիտնալը մեր ազատութեանը
կապ մը ըլլայ . արդ Աստուծոյ ծա-
նօթութիւնն ալ ահա այսպէս է :

Այս բանս ինձի շատ պարզ և զիւր-
ըմբռնելի կերևնայ . հիմա ուրիշ
բան չմտար բայց եթէ Աստուծոյ յա-
ւիտենականութեան ու անփոփո-
թեան կամ թէ աւելի լաւ ըսենք
Աստուծոյ դոյութեան խորհուրդը :
Բայց կընայ մէկը այն աստիճան
յիմարիչ որ ըսէ թէ ես Աստուծոյ

չեմ հաւտար, վասն զի անհուն բան
չեմ ըմբռներ:— Ապա ուրեմն նայ-
եցէք որ Աստուծոյ աչքին առջևը
ձեր ազատութիւնը աղէկի դործա-
ծէք, որն որ ամէնուն իրենց գոր-
ծոցը համեմատ պիտի տայ:

ԼԲ

Արտաքուստ 'ի ներքս մտած բանը հո-
գինիս չարծեր. պատառ մը մտի համար
Աստուած զմեզ չդատապարտեր. ինչ-
պէս ուրիշ օրեր՝ այսպէս չորեքշաբթի
և ուրբաթ միսը ինքնիրեն գէշ բան մը չէ:

Բոլորովին ճշմարիտ է ըսածդ.
ոչ եթէ միսն է զմեզ դատապար-
տողը, միսն ինքնիրեն չար չէ, ինչ-
պէս այս օրս, նմանապէս ուրիշ օ-
րեր. այլ զքեզ դատապարտողը քու
անհնազանդութիւնդ է, որ քեզի
արդելած օր միս ուտել կուտայ: —
Չորեքշաբթի և ուրբաթ օրինաց
դանցառութիւնն է չար, այն օրի-
նաց՝ որ ուրիշ օր զմեզ չպարտաւո-

րեր . չարը հովուաց օրինաւոր իշխանութեան դէմ՝ ապստամբիլն է , որոնց հնազանդելու այնպէս պարտաւոր ենք , ինչպէս զանոնք առաքողին . « Գնացէք , ըսաւ , ահա ես առաքեմ զձեզ » . « Որ ձեզ լսէ՝ ինձ լսէ , և որ զձեզ անարդէ՝ զիս անարդէ » : Ուրեմն խնդիրը մնի , օրուան և ստամոքսի վրայ չէ , այլ սրտի , որն որ կըմեղանչէ՝ ի հրաժարելն ՚ի հնազանդել պարտաւորիչ և զիւրակատար հրամանաց :

Բաց ՚ի այս մեծ և ընդհանուր պատճառէ հնազանդելոյ օրինաց եկեղեցւոյ , այս ալ պէտք է աւելցընենք՝ որ այս օրէնքները զիպուածով կամ ըստ հաճոյից դրուած չեն , հապա շատ խոհական և հարկաւոր պատճառներով հաստատուած են :

— Սյապէս պահեցողութեան օրէնքը՝ որն որ շատ անգամ կըպատուիրէ եկեղեցին , սահմանուած է միշտ քրիստոնէից յիշատակելու իրենց Փրկչին չարչարանքը , վիշտերն ու մահն , ինչպէս նաև հարկա-

ւոր ասպաշխարանաց համար, վասն
զի ասիկայ քրիստոնէից մէջ հրա-
տարակական ասպաշխարանք մը կը-
սեպուի :

Միայն թեթևամիտ և տղէտ մարդ
մը անօգուտ կրնայ համարիլ այս
սահմանադրութիւնս . դործնական
կերպով չենք կարող ըմբռնել թէ
ինչպէս սրարդապէս չորեքշաբթի և
ուրբաթ սրահք սրահելը կրօնական
դժացմունքը վառ կըսլահէ սրտեր-
նուս մէջը :

Եկեղեցւոյ օրէնքը թէպէտ և ընդ
մեզօք կըսլարտաւորէ, բայց ոչ է
խիստ և բռնաւորական . վասն զի
եկեղեցին մայր զթաժ է և ոչ եթէ
տիկին անողոր : Պահքէ ազատ ըլ-
լալու համար բաւական է որ նի-
թական պատճառ մը ունենաս ան-
կարողութեան . ինչպէս հիւանդու-
թիւն, տկար կաղմուածք, յոգնե-
ցուցիչ աշխատանք, աղքատու-
թիւն, կամ մեծ դժուարութիւն
պահոց կերակուր ճարելու . ասոնք
այնպիսի պատճառներ են՝ որ զքեզ

պահեցողութեան պարտքէն ազատ
կրնեն : — Բայց որպէս զի այս բա-
նիս մէջ չմոլորիս՝ աղէկ կըլլայ որ
քահանայի մը կամ խոստովանա-
հօրդ խորհուրդ հարցընես , որն որ
օրինաց մեկնիչ է :

Այս նշանս՝ որ եկեղեցւոյ ամէն
օրինաց վրայ ալ կերևնայ , կըցցը-
նէ թէ ինչպէս խոհական և մեղմ
է եղեր այն իշխանութիւնն որ այս
օրէնքներս սահմաներ է : Պատուենք
ուրեմն զանի՛ ի խորոց սրտէ , և թող-
նենք որ այս բանիս վրայ ծանօ-
թութիւն չունեցողները թող ծիծա-
ղին . իսկ մենք առանց տրտնջելու
հնազանդինք այսպիսի սլարդ , ի-
մասատուն , փրկարար և բարերար
պատուիրանաց :

ԼԳ

Աստուած մեր աղօթից կարօտ չէ . առանց մեր ուզելուն ալ ինքը մեր խընդիրքը գիտէ :

Շիտակ է ըսածդ , բայց շատ ծուռ կըլլայ եթէ անկէց հետեանք հանես թէ ուրեմն պարտըկան չես աղօթելու : Ամենակալը քու աղօթիցդ կարօտութիւն չունի . իրաւ է որ քու աղօթքդ և յարգութիւնդ իւր անփոփոխելի երանութեան վրայ բան մը չաւելցըներ . բայց ինքը կըսակահանջէ քեզմէ այս յարգութիւնն , այս ջերմեռանդութիւնը , շնորհակալութիւնն և աղօթքը . վասն զի դուն իւր արարածն և որդին ես . և դուն իրեն պարտըկան ես :

Ինքը քու խորհրդոցդ վրայ իրաւունք ունի , վասն զի անոնց ըստեղծիչն է , և կուզէ որ զանոնք առ ինքն ուղղես . և այն սիրտն որ տուեր է քեզի , նմանապէս իրա-

ունք ունի անոր սիրոյն վրայ . և կըփափաքի որ մենք ազատութեամբ զանի իրեն դարձընենք՝ զինքը սիրելով :

Աստուած քու ամէն կարօտութիւնդ զիտէ . այս ալ շատ իրաւ է . բայց ինքն որ կըփափաքի որ քու կարօտութիւնդ իր առջին դնես՝ անոր համար չէ որ ինքը կարենայ իմանալ զանոնք , այլ որպէս զի քու տկարութիւնդ չմոռնաս . և իւր օգնութիւնը դադրեցընելն ալ՝ քու կին հպատակութեան վիճակդ միշտ քեզի յիշեցընելու համար է :

Աղօթքը քեզի համար սահմանուած է , և ոչ թէ իրեն համար . ինքը կուզէ որ աղօթես . նախ վասն զի իրաւացի է որ քու Աստուածդ պաշտես , և իրեն վրայօք մտածես , ինչպէս որ ինքը միշտ քու վրայ կըմտածէ . վասն զի ինքն է զերագոյն բարին և քու մեծագոյն բարերարդ . և երկրորդ վասն զի քեզի համար ալ լաւ , օգտակար և նաև հարկաւոր բան է աղօթելը : — Ա-

դօթքէն աւելի վսեմագոյն, զուար-
ճալի, պարզ և զխրագոյն ինչ բան
կրնայ ըլլալ: — Այս աշխարհքիս
վրայ ամէն մարդու ազնուական
զբաղմունքն է, ինքն է որ մեր ա-
մէն ուրիշ զբաղմունքները կազ-
նուացընէ, կըբարձրացընէ, և զա-
նոնք բանաւոր արարածոյ արժա-
նաւոր կընէ: — Մարդուս մտքին
ալ Աստուծմէ զատ ինչ արժանա-
ւոր առարկայ կրնայ ըլլալ խորհե-
լու. սրտին համար ալ ինչ մեծ փառք
է միանալ ընդ Աստուծոյ որ ան-
սահման բարութիւնն է, անսահ-
ման կատարելութիւն, անսահման
սէր, և որ միայն կրնայ զանի լցու-
ցանել և յազեցուցանել: — Որդի
մի է որ իր սիրելի հօրը հետ կըխօ-
սի. բարեկամ մը որ մտերմաբար
իր բարեկամին հետ կըզրուցատրէ:
ներումն դտած յանցաւոր մի է՝ որ
չնորհակալութեամբ իր Փրկչէն կը-
զոհանայ. տկար ու հիւանդոտ մե-
ղաւոր մի է՝ որ թողութիւն կըխընդ-
րէ այն Աստուծմէն՝ որ ըսաւ « Եւ
որ զայ առ իս՝ ոչ հանից արտաքս »:

Աղօթքը մեր ամէն վշտաց մխիթարութիւնն է, մեր ներքին երջանկութեան զանձն է, զոր ոչ ոք կըրնայ մեղմէ զողանալ. վասն զի աղօթքն 'ի ներքս 'ի մեզ է, և մեր անձին մէկ մասն է. և 'ի մեզ եղած Աստուծոյ մտածմունքն ու սէրն է. ինչ սրտով որ կաղօթենք՝ նոյն սրտով զԱստուած կըսիրենք:— Այնպէս ալ զուարթարար է, որ ամենակալն աղօթքի պարտքը մեր վրայ դնելով՝ զողցես հրամայեց մեզի երջանիկ ըլլալ:

Նոյն ինքն տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս որ եկն յաշխարհ զմեզ երջանիկ ու բարի ընելու համար՝ ուրիշ բան այնպէս ստիպմամբ չէր ապըսպըրէր՝ ինչպէս աղօթքը. «Անդադար աղօթքս արարէք կըսէ, զի մի անկանիցիք». այսինքն ձեր հոգին վարժեցուցէք միշտ զԱստուած խոկալ և զինքը սիրել 'ի վեր քան զամենայն ինչ: Աղօթքը քրիստոնէին կենացը հիմն է:

Ապա ուրեմն աղօթեցէք և այն

եռանդեամբ, ոչ չըթամբք միայն՝ այլ
և ՚ի խորոց սրտից : Օրուան սկիզբն
և վերջը ձեր որդիական մեծարանքը
ճշդիւ մատուցէք Աստուծոյ¹ : Աղօ-
թեցէք տրտմութեան ժամանակ,
աղօթեցէք վտանգաց և փորձու-
թեանց մէջ, աղօթեցէք ձեր մեղա-
ցը համար՝ որ թողութիւն գտնէք,
աղօթեցէք ձեր կենաց գլխաւոր դի-
պուածներուն ժամանակ, աղօթքը
միացուցէք ձեր ամէն օրուան գործ-
քերնուդ հետ. ինչ որ անոր հետ
միացած է, Աստուծոյ առջև պարապ
բան չսեպուիր. անոր հետ ամենայն
ինչ արթայութիւն վաստըկելու գին
է. թէ աղօթից վարժիք, անարատ
և բարի կըլլաք, և ձեր սիրտը միշտ
խաղաղ կըլլայ : Այս կենաց խեղ-
ճութեանց մէջ ներքին ուրախու-
թիւն կիմանաք որ անոր դառնու-

1 “ Աղէկ բան մը մի՛ յուսար այն մար-
դէն որ իր առաւօտեան ու երեկոյեան
աղօթիցը անհոգ է, ” կըսէր սուրբն Աին-
գենախոս պաւլայեցի :

Թիւնը կը քաղցրացընէ . և երբ փոր-
ձութեան ժամանակն անցնի՝ ձեր
հաւատարմութեան պտուղը կը քա-
ղէք : — « Ծառայ բարի և հաւատա-
րիմ, պիտի ըսէ ձեզի Յիսուս Քրիս-
տոս, որովհետև 'ի սակաւուղ հաւա-
տարիմ եղեր, 'ի վերայ բազմաց
կացուցից զքեզ . մտտ յոչրախոչրիսն
տեսան քոյ » . Մատթ . զԼ . ԻԵ :

ԼԳ

Աղօթք կընեմ ուղածս չեմ ընդունիր,
պարապ տեղը ժամանակս կըկորսընցընէ :

Միթէ սրբոյն Աւգոստինոսի մայրը
սրբուհին Մոնիկէ ժամանակը կոր-
սընցուցած սեպեց, իբր տասնուվեց
տարի աղօթքով արցունքով խնդրեց
Աստուծմէ իր զակին դարձը, և
ընդունեցաւ : Սուրբն Փրանկիսկոս
սալեզայի պարամպ ատեն կորսըն-
ցուց երբ քսանուերկու տարի աչ-
խատեցաւ հեղութեան առաքինու-
թիւնը ձեռք բերելու . — Հանա-

սրագորդորոշիւնը աղօթքին զլխաւոր
յատկութիւններէն մէկն է : Աղօթք
ընելէն չձանձրանանք . Աստուած
երբեմն սուտ խուլ կըլլայ որպէս զի
աւելի բարձր ու ստէպ կանչենք .
ինքզինքը ծածկած կերեցընէ որ-
պէս զի աւելի կարօտ քաշենք իրեն
և իր ներկայութեան քաղցրութիւ-
նը աւելի յարգենք : — Յիշենք մեր
տիրոջը խոստամունքը : « Խնդրեցէք
և դռնիք » . և ապահով ըլլանք որ
պիտի դռնենք . բայց մէկէնիմէկ
դռնելու յոյս չունենանք . սրբու-
հին Մոնիկէի նման հաւատաւոր ու
ջերմեռանդ կնիկը տասներհինգ տա-
րիէն ետև իր ուղածը դտաւ , և իր
անխախտ հաստատութիւնն էր որ
զինքը սուրբ ըրաւ . աւետարանին
մէջի քանոնացի կնիկը իրեք ան-
գամ խնդրելէն ետև իր որդւոյն
կեանքը շահեցաւ , և այնչափ ատեն
ուշանալն որ իր մայրական սրտին
խիստ ծանր եկաւ՝ իր հաւատքին
ցոյց և յողթանակ եղաւ : — Արեմն
չձանձրանանք . թերևս ան ատեն

որ մենք թուլնանք, ան ժամանակն
ըլլայ Աստուած մեզի համար պատ-
րաստած ժամանակը :

ԼԵ

Ես ի՞նչ ըրեր եմ Աստուծոյ որ ինձ ի այս
չափ նեղութիւն կրխաւրէ :

Ով մարդ սակաւահաւատ որ Աս-
տուծոյ խորհուրդները չես հասկը-
նար. հաւտա ինձի չըլլայ որ քեզի
նեղութիւն զրկած ատենը այս սար-
սափելի հարցմունքն ընես, ի՞նչ ը-
րեր եմ ես որ այսչափ նեղութիւն
կրքաչեմ : — Վասն զի զրեթէ միշտ
կրնայ զձեզ պապանձեցընել աչ-
քիդ առջեր բանալով մէկ երկայն
ու սարսափելի շարք մը յանցանք-
ներու որոնք որ դուն չես տեսներ
քու կրօնական նիւթոց մէջ ունե-
ցած անտարբերութեանդ ու պա-
ղութեանդ սլատճառաւ . և զժոխքի
յաւիտենական ցաւերն որոնց որ
հազար անգամ արժանի եղեր ես

այս յանցանքներուդ համար : —
 Միշտ կրնայ քեզի պատասխանել
 յիշեցընելով քաւարանին սաստիկ
 կրակները թէ մարդ չկայ որ իր առ-
 ջև սուրբ ըլլայ, եթէ այս կեանքիս
 մէջ եղած թեթև տանջանքները
 հանդերձեալ կենաց մէջ քաշելիք-
 ներուդ քովը ոչ ինչ բաներ են : —
 Վերջապէս միշտ կրնայ քեզի պա-
 տասխանել ցցընելով քեզի իր
 արքայութիւնը, իր մտուրն ու խա-
 չը, թէ քու կեանքդ աս աշխարհ-
 քիս մէջ մէկ անցաւոր փորձ մի է,
 և թէ ինքը առաջ քեզի տուեր է
 համբերութեան ու խաչ քաշելու
 օրինակը. և վերջապէս ցցընելով
 որ խաչը լաւ կերպով քաշելովդ պի-
 տի մաքրի քու հոգիդ և յաւիտենա-
 կանութեան համար շատ փառք պի-
 տի վաստըկիս : — Եւ այս բաներուս
 համար պիտի կրկնէր ինչ որ ատեն
 մը իր աստուածային բերնովն ըսեր
 էր, « Ս, մէն ամէն ասեմ զի լացջիք և
 ողբասջիք դուք և աշխարհ խնդաս-
 ցէ. դուք տրտմեսջիք, այլ տրտմու-

Թիւն ձեր ուրախութիւն եղիցի . կին յորժամ ծնանիցի տրամութիւն է նմա , զի հասեալ է ժամ նորա . այլ յորժամ ծնանիցի , ոչ ևս յիշէ ըզտրամութիւնն վասն խնդութեանն զի ծնաւ մարդ յաշխարհ : Եւ դուք այժմ տրամութիւն ունիք . այլ դարձեալ եկից և ուրախ լիցին սիրտք ձեր , և զուրախութիւն ձեր ոչ որ հանիցէ 'ի ձէնջ » :

Արդ ով որ ես՝ արդար կամ մեղաւոր միտք առ ցաւոց ու խաչի երկրպագելի խորհուրդը , ասիկայ Աստուծոյ ամէնէն սիրելի այցելութիւնն է , և իր գթութեանը ամէնէն թանկագին սպարգեն է , և իր սիրոյն վերջին ճիգն է . Աստուած իրեն միածին որդւոյն Յիսուսի , և իրեն հարսին ու մօրը և ամէնէն աւելի սիրելի ստեղծուածին , և սուրբերուն և մարտիրոսներուն և ամէն իր բարեկամացը խաչէն աւելի գերազանց բան մը չգտաւ տալու : Թէ որ Յիսուսի Քրիստոսի հետ խաչ քաշէք , անոր հետ ալ կըստակուիք . խաչով միայն փառքի կրնանք հասնիլ :

12

Աստուածամօր ու սրբոց աղօթելն ի՞նչ
բանի կուգայ . ի՞նչպէս կրնան անոնք մեր
աղօթքը լսել :

Հապաղու ի՞նչպէս կը լսես ըսածս :
— Ատ ալ ըսելու բան է . 'ի հար-
կէ ականջովս : — Քիտեմ , բայց
իմ հարցուցածս այդ չէ . հապա թէ
ի՞նչպէս կրնաս ականջովդ լսել : Ը-
սենք թէ ես շրթունքս շարժելով՝ օ-
ղին ցնցում մը կուտամ , այս օղը
քու ականջդ կը մտնէ , և մաշկով
պատած սղտի ոսկրի մը առջև դա-
լով՝ որ քմբռչ կըսուի , կը կենայ .
և անով ինչ որ ես կըսեմ՝ դուն կը-
լսես : Եթէ ամէն օր այս բանս
չտեսնէինք՝ չէինք հաւտար . բայց
սակայն յայտնի է թէ այնպէս է :
— Հիմա դուն թէ որ կարենաս բա-
ցատրել թէ ի՞նչպէս դուն երկու քայլ
ինձմէ հեռու կենալով կրնաս ինձի
լսել , և քեզի խօսած ատենս իմ մը-

տացս հաղորդակից ըլլալ, ան ա-
տեն ես ալ կրնամ ըսել քեզի թէ
ինչպէս երանելի կոյսն և սուրբերը
որ յերկինս են՝ կրնան իմ աղօթիցս
լսել, և անոնց պատասխանել : —
Նոյն Աստուածը որ քեզի կուտայ
կարողութիւն լսելու ինծի, նոյն Աս-
տուածը զանոնք ալ կըկարողացընէ
ինծի լսելու երբոր ես խնդրելու ըլ-
լամ՝ որ ինծի համար իրեն բարե-
խօսեն :

Բայց թէ Աստուած ինչպէս հոգ
կըտանի այս բանիս, ատիկայ զիտ-
նալն ինծի չիյնար. այսչափ զիտեմ
որ այս այսպէս է, այսինքն թէ Աս-
տուած կըծանուցանէ երանելոյ
կուսին, թագուհւոյն հրեշտակաց և
մարդկան՝ իր մայրական պաշտպա-
նութեանն ապաւինած որդւոց ա-
ղօթքն և կարօտութիւնը. երանե-
լոյ կուսին կըսեմ, զորն որ ՚ի միջոյ
ամենայն արարածոց բարձրացոյց
՚ի հրաշալի պատիւ աստուածամայ-
րութեան, երանելոյ կուսին՝ զորն
որ իր խաչին վրայ մեռնելու ատե-

նր մեզի մայր և ապաւէն և պաշտպան թողուց, և զորն որ իր գործոց ձեռաց մէջէն քան զամէնն աւելի սիրելուն՝ միշտ կրլսէ անոր աղաչանքին, և որով որ նաև այժմ կուզայ մեզի հետ կըհաղորդուի՝ ինչպէս որ յառաջ եկաւ մարդեղութեան օրն. որովհետև Յիսուսի Քրիստոսի հասնելու ապահով ճամբան է կոյսն Մարիամ՝ որ զմեզ իւր որդւոյն տեսուն մերոյ կըմերձեցընէ, իւրով պաշտպանութեամբը պարտըկելով մեր անարժանութիւնն ու մեր անկատար պատրաստութիւնը :

Գիտցածս այս է որ աստուածամօր սէրէն, մեր ամէն տրտմութիւնն անոր բանալէն, և մեր սիրտը անոր ընծայելէն աւելի հաճոյական, քաղցր ու մխիթարական բան չկրնար ըլլալ: Իւր մեծարանքն ըզմեզ կըլաւացընէ. սուրբ, մաքուր, հեզ ու խոնարհ կընէ. աղօթքը սիրելի կընէ մեզի, և հոգւոյ ցնծութիւն ու խաղաղութիւն կուտայ: —

Գիտցածս այս է որ կոյս Մարիամը սիրելով և ծառայելով՝ նմանող կըլլամ իմ Փրկչիս, ափսոս որ անկատար կերպով:— Ինքն՝ի սկզբանէ սիրեց զիւր մայրը առաւել քան զամենայն արարածս, իւր մայրն որ այնպէս բարի ու սուրբ է: Ինքը իւր ձեռօք ծառայեց նմա, և մատոյց նմա զամենայն պատիւ, զպարտս և զհնազանդութիւն. և ինչպէս որ իր մահուան նախընթաց զիշերն ասաց թէ «Օրինակ մի ետու ձեզ զի որպէս ես արարի և դուք առնիջիք», այսպէս և ես կըջանամ ամենայն դօրութեամբ սիրել զկոյսն Մարիամ, զոր ինքն այնպէս կատարելապէս սիրեց, և միայն կըցաւ իմ որ չունիմ զսիրտն Յիսուսի՝ առ ՚ի սիրել զնա այնպէս՝ որպէս ինքն արժանի է սիրելոյ:

Ինչ որ ասացինք երանեալ կուսին համար, համեմատութեամբ իմանալու է նաև միւս սրբոց համար:— Իրաւ սուրբերն աստուածամօր հասար չեն, բայց Աստուծոյ հաւա-

տարիմ բարեկամներն են, և իւր
ամենասիրելի որդիքն. ինքն ևս սի-
րէ զնոսա՝ որպէս և արժանի իսկ
են սիրոյ յոյժ առաւել քան զմեզ
որ անոնց պէս մեծ արդիւնք մը
չունինք :

Ուրեմն աս երջանիկ և սուրբ եղ-
բայրներնուս աղօթքը խնդրելնիս
չատ բնական բան է. վասն զի ա-
սով կրնամանինք այն անհնազանդ
որդւոյն՝ որ կաղաչէ իր բարեկարգ
եղբայրը որ իրենց հօրմէն շնորհք
կամ ներումն խնդրէ իրեն համար .
ասով ինչ որ առջինին պիտի զլա-
նան՝ երկրորդին կը շնորհուի :

Իմ միտքս հոս տեղս աստուա-
ծամօր և սրբոց յարգութեան վրայ
ճառ գրել չէ. բայց տեղը զալուն
կըսեմ որ այս յարգութեանս դի-
մադրութիւնը ամէն ատեն հերե-
տիկոսութեանց և կրօնական ապրս-
տամբութեանց կնիք ու նշան եղած
է. և թէ մարդիկ չեն կարող մոռա-
նալ զկոյսն Մարիամ առանց թող-
նելու նաև զՅիսուս Քրիստոս. և

լաւագոյն մարդիկ ըլլալու համար՝
պէտք է ամենեին ձեռքէ թողնել
այս յարգութիւնը :

Պէտք է դարձեալ խոստովանինք
որ խղճալու է բողոքականաց վը-
րայ՝ որ իրենց մայրը չեն ճանչնար
ու չեն սիրեր, ու չեն գորովիր ա-
նոր փափաքովը զորն որ Քրիստոս
ընտրեց 'ի մէջ ամենայն արարա-
ծոց անբաժանելի ընկեր ըլլալու իր
մարդեղութեան, ծննդեան, ման-
կութեան խորհրդոցը, իւր սուրբ
կենացը, և արտաքին վարմունքին,
իր չարչարանաց և փրկագործու-
թեան խորհրդոցը, և զորն որ յեր-
կինս միաւորեց իր փառաց և ար-
քայութեան երկրպագելի խոր-
հրդոցը :

Պէտք է որ զարհուրին իրենք՝
երբ աչուրնին դարձընեն քրիստո-
նէութեան բոլոր անցած դարերուն
վրայ, որոնց մէջ մէկը չեն տես-
ներ որ իրենց լուծիւնը չգատա-
պարտէ, և չստուգէ այն նախա-
դուշակութիւնը երանելոյ կուսին

որ իր վրայ զրուցեց « Յայսմհետէ
երանեսցեն ինձ ամենայն ազգք » :
— Զի այն որպիսի կրօնական բա-
րի նախանձ է պատուելոյ և մեծա-
րելոյ զկոյսն Մարիամ, 'ի մէջ ա-
մենայն ազգաց որք ճանաչեն ու եր-
կիր սլաղանեն որդւոյ նորա : Պատ-
մութեան մէջ ոչ ուրեք կըզտնենք
որ Քրիստոս 'ի տեսեան խօսած
ըլլայ Լուսերի, Կալվինի և ուրիշ-
ներու : Բայց Քրիստոս ինչպէս որ
յայտնեց ինքզինքը մարգարէից, և
ինչպէս որ կըցցընէ ինքզինքը յա-
ւետարանի որդի կուսին, յօրի-
նեալ 'ի մարմնոյ նորա և յարենէ,
կրեալ ընդերկայն ժամանակս յար-
զանդի նորա և 'ի բազուկս, կատա-
րելով զամս երեսուն զամենայն որ-
դիական պարտս առ մայր իւր ա-
մենայն հաւատարմութեամբ, և մե-
ռանելով առաջի աչաց նորա, և յա-
ռաջ քան 'ի խաչէն զերեզմանը
զրուիլը՝ միւսանգամ հանգչելով 'ի
մէջ բազկաց նորա :

Թող քննեն բոլոր քրիստոնէու-
թեան դարերն՝ այդ որդիքն որ ի-

րենց մայրը կուրանան, այդ որդիքն
որ իրենց մայրը չեն սիրեր ու ըզ-
կոյսն Մարիամ կանարդեն, բոլոր
քրիստոնէութեան մէջ սրբոյն Պե-
տրոսի առջի յաջորդէն ինչուան
Պիոս Թ, Իգնատիոս, Երանոս, Ե-
պիփան, Կիւրեղ, Քրիզոստ Լուսա-
ւորիչ, Ամբրոսիոս հայրապետնե-
րէն՝ ինչուան Պոսիւէ և Ֆենելոն,
և Մխիթար արքայ մէկը չեն զրտ-
ներ որ աստուածամօրը երգ մը, շա-
րական մը շինած չըլլան: Նմանա-
պէս զիտութեանց, զրականութեան
և զեղարուեստից մէջ մեծահան-
ճար մարդ մը չեն գտներ՝ որ իրեն
մէկքանի հրաշակերտ զործուածքն
անոր ընծայած չըլլայ:

Խեղճ բողոքականներն որ այս
սէրը չեն ճանչնար, և զկոյսն Մա-
րիամ կուրանան, ինչպէս չեն ու-
զեր աչքերնին բանալ, և իրենք ի-
րենց հարցընել, թէ արդեօք ճշմա-
րիտ ընտանիք և ճշմարիտ եկեղեցի
Քրիստոսի այն չէ՞ ուր որ իւր սուրբ
մայրը բոլոր սրտանց կը պատուի
ու կը մեծարի:

ԼԷ

Ինչո՞ւ հիմա ևս հրաշք մը չըլլար :

Հրաշք կամ Սքանչելիք ըսածդ զգալի իր մի է որ յայտնապէս 'ի վեր է քան զբնական կարողութիւնըս : — Եւ ասիկայ միայն Աստուծոյ գործն է՝ որ կարգէ դուրս եղանակաւ մը կը յայտնէ անոր ներկայութիւնն՝ աշխարհքիս վրայ պատահած անցքերուն մէջ :

Դուն հիմա կը հարցընես թէ ինչո՞ւ հիմա ալ չեն ըլլար : — Այս բանիս երկու պատասխան կայ , մէյմը թէ հիմա ևս շատ հրաշքներ կը լլան . և երկրորդ թէ շատ բնական է որ հիմա աւելի քիչ ըլլան հրաշագործութիւնք՝ քան թէ յառաջին ժամանակս քրիստոնէութեան :

Ըսի թէ հիմա ևս հրաշքներ կը լլան . և ես ալ այս փոքրիկ զրքուկիս մէջ ևս կընայի ըսել քեզի թէ շատ հը-

բաշքներ տեսեր եմ, և շատ ան-
ձինք ալ կըճանչնամ որոնց վրայ
տառազայես հրաշքներ գործուեր են,
զոր օրինակ անհամար հիւանդաց
յանկարծական բժշկութիւններ: —
Քայց մէկ բան մը միայն կուզեմ
պատմել՝ որ շատ համբաւաւոր է:

Բենեդիկտոս ԺՂի ժամանակ Հը-
ռովմ անգղիացի բողոքական մը կը
գտնուէր. ասիկայ օր մը ծիրանա-
ւորի մը հետ կաթողիկէ կրօնքի վը-
րայ խօսելու ժամանակ՝ զանիկայ
սաստիկ վար կըզարնէր, և մաս-
նաւորապէս կըմերժէր իբրև սուտ
այն հրաշքներն որ բարեխօսու-
թեամբ սրբոց եղած կըսեպուէին:
— Քիչ ատենէն ետև նոյն ծիրա-
նաւորին տրուեցաւ սրբակաց մար-
դու մը վարքը՝ զորն որ կուզէին սըր-
բացընել, որպէս զի քննէ: Այս
գատս ծիրանաւորը այն բողոքակա-
նին տուաւ խնդրելով որ զանի զգու-
շութեամբ քննէ, և իւր կարծիքը
ըսէ թէ ինչ աստիճան հաւատա-
լիութիւն կըզտնէ ան պատմուած

ներուն ստուգութեան վրայօք : —
Քանի մը օրէն ետև՝ երբոր անգղիացին
ետ բերաւ դանոնք , « Տեսնենք
պարոն , ըսաւ ծիրանաւորը , ինչ
ազդեցութիւն ըրին ձեր վրայ այս
թղթերս » : — « Հաւատա , տէր իմ ,
ըսաւ անգղիացին , կըխոստովա-
նիմ որ ասոր բան մըն ալ ըսելիք
չունիմ . և թէ որ ձեր եկեղեցւոյն
սրբացուցած ամէն սուրբերուն հը-
րաչքներն ասոնց պէս ըլլային՝
պէտք էի խոստովանիլ թէ Աս-
տուած միայն կարող է այս բաներս
դործել , և կըստիարուէինք ճանչնա-
լու թէ Աստուած ընդ ձեզ է » : —
« Յիրաւի , պատասխանեց ծիրա-
նաւորը , բայց մենք Հռովմ շատ ա-
ւելի դժուարաւ կըհամոզուինք՝ բան
թէ դուք , վասն զի կըտեսնենք
որ այդ հաստատութիւններդ բաւա-
կան համոզողական չեն . ուստի
այդ դատն ալ մէկդի ձգուեցաւ » :
— Անգղիացին այս անցքին վրայ
այնպէս դարմացաւ որ կաթողիկէ
հաւատքը աւելի խորունկ կերպով

քննելով Հոովմէն ելլելէն առաջ
բողոքականութիւնը թողուց :

Եւ սակայն այս խստութիւնս կը
բանեցուի ինչուան հիմա սրբացուց-
ման ժամանակ . և մեր ատենն ալ
ինչպէս ամէն ատեն սուրբեր կե-
րանացուցանեն . ուրիշ կողմանէ
ալբաց 'ի սաստիկ քննութենէ՝ հինգ
հատ ստուգեալ հրաշք ալ հարկա-
ւոր է որ դորձուած պիտի ըլլան՝ բա-
րեխօսութեամբ նոյն սրբոյն , ա-
ռանց որոյ երանացուցումն առաջ
չերթար : Ստոի ապա ստուգիւ կը
հաստատենք եթէ հրաշք ինչուան
հիմա ևս կըլլան :

Երկրորդ պատասխանս այս էր
որ հիմա աւելի քիչ են հրաշքները՝
քան թէ 'ի սկզբան անդ քրիստո-
նէութեան . և այս իրեք պատճառի
համար .

Մ. Որ քրիստոնէական կրօնից
աստուածային ըլլալուն նշան հար-
կաւոր էին մեծամեծ հրաշքներ , և
առանց սքանչելեաց կարելի բան
չէր այս վախճանիս հասնիլ , բայց
հիմա արդէն հասած է :

Բ. Հարկաւոր էր առաքելոց և անոնց յաջորդացը աստուածային առաքելութիւնը հաստատելու համար. բայց հիմա դրեթէ բոլոր աշխարհքիս քրիստոնեայ դառնալը՝ հրաշքներուն ամէնէն զարմանալին և անհասանելին կըսեսպուի :

Գ. Այսօրուան օրս մեր հաւատքին աստուածային ըլլալուն վրայ անանկ համոզողական ասպայոյցներունինք առջևնիս, ինչպէս հրաշքներն առջի քրիստոնէից ժամանակ, ըսել կուզեմ՝ աւետարանին մարդարէութիւններն և անոնց կատարումը :

Քրիստոնէութեան աստուածային ըլլալը՝ երկու գերբնական անցքերով կը հաստատուի . Ա. Յիսուսի Քրիստոսի և իւր առաքելոց հրաշքներովը . Բ. Աւետարանի մէջ եղած մարդարէութեանց կատարուելովը : Առջի քրիստոնեայք հրաշքները տեսան, բայց իրենց տիրոջը ըրած մարդարէութեանց կատարումը չտեսան. բայց սակայն

պարտական էին այս վերջիններուս
ալ հաւտալու¹, և հրաշքներուն ա-
կանատես ըլլալնէն ետև՝ ասոնց ալ
հաւտալը դիւրին էր:

Իսկ մենք մեր հարց տեսած հը-
րաշքները ոչ ևս կը տեսնենք, բայց
աւետարանի մարգարէութեանց կա-
տարումը կը տեսնենք². և այս տե-
սածնիս՝ հաւատալի կընէ մեզի նաև
հրաշքները՝ զորոնք չենք տեսած:
— Յայտնի տեսած հրաշքներնէն՝
առջի քրիստոնեայք մարգարէու-
թեանց կատարմանը կամակար կը
հաւատային ալ. մենք ալ մարգա-
րէութեանց յայտնի կատարմանէն՝

¹ Հաւատալ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ
ուրիշի մը վկայութեան վրայ բանի մը
ճշմարտութեանը համոզուիլ:

² Օրինակի համար Երուսաղէմի կոր-
ծանման, հրէից ազգին ցրուելուն բայց
միանգամայն ընդ ամենայն ազգս պա-
հուելուն մարգարէութիւնները, եկե-
ղեցւոյ հալածանքները, Պետրոսի և իրեն
յաջորդաց վէհագոյն քահանայապե-
տութեան մշտնջենաւորութիւնը, ևն:

կըստիպուինք հաւատալու հրաշից ստուգութեանը :

Հրաշքներն առջի քրիստոնէից ապացոյցներն էին, ընդհակառակն մարդարէութիւններն իրենց յայտնի կատարմամբը՝ մեր ապացոյցներն են : Պէտք է այս ալ ըսենք՝ որ այս 'ի մարդարէութեանց առաջ եկած ապացոյցը՝ թերեւ աւելի համոզողական է, քան թէ 'ի հրաշից առաջ եկածը, որովհետեւ անոր դօրութիւնը օր քան դօր ժամանակաւ աւելի կը դօրանայ : Օրինակի համար սուրբ Պետրոսի աթոռոյն հաստատութիւնը, հրէից ազգին աշխարհքիս երեսը ցրուած մնալը և միանգամայն պահուիլը՝ հազար ութ հարիւր տարի անցնելէն ետեւ աւելի դօրաւոր ապացոյց մը եղած է՝ քան եթէ իրեք չորս հարիւր տարի միայն անցած ըլլար . և թէ որ աշխարհքս քանի մը հազար տարի ևս դիմանայ՝ մեր կրօնքին աստուածայնութեան այս ապացոյցը շատ աւելի դօրաւոր կըլլայ իրեք չորս հա-

զար տարիէն ետև, քան ինչ որ է մեր օրերս :

Ապա ուրեմն զարմանալի բան մը չէ՝ թէ որ մեր օրերս հրաշքներն այնչափ ստէպ չըլլան՝ ինչպէս որ էին քրիստոնէութեան առջի դարերուն մէջ :

ԼԸ

Ինչու լատիներէն (գրաբառ) լեզուով կաղօթէք որ մարդ բան չհասկընար ¹ :

Բողոքականներն որ նորոգութիւնը ամէն կրօնական նիւթերու մէջ խօթեցին՝ առջինն եղան լատին լեզուի դէմ կռուող . մոռնալով որ քարոզն որ միայն սլահեր էին

¹ Այս գլուխս թէպէտ և արևելեան քրիստոնէից չյարմարիր՝ որոնք իրենց հին լեզուովը աղօթելու սովորութիւն ունին . բայց որովհետև օտար ազգաց հետ ալ խօսելու ու պատասխանելու առիթ կըլլայ՝ անոր համար զանց չառինք . ինչպէս նաև ասկէց առաջ ԻԸ գլուխը :

իրենք աստուածային պաշտամանց մէջէն, լատինացիք ևս աշխարհաբառ լեզուով կուտան. և այսպէս ինչ որ բողոքականներն ունին՝ լատինացիք ալ նոյն բանն ունեցած կըլլան :

Իսկ պատարագի խորհուրդը՝ որ է ճշմարիտ պաշտօն, և զոր բողոքականք կըմերժեն, ժողովրդեան հասկընալու համար էական բան մը չէ, ուզեր են ցած ձայնով ըսեր են, ուզեր են փրանկերէն կամ գերմաներէն, լատիներէն կամ եբրայեցերէն: — Եւ բաց անկէց որ շատը լատիներէնը կըհասկընան, շատն ալ եկեղեցւոյ բոլոր աղօթքներուն թարգմանութիւնը ձեռուրնին ունին. և այս գրքերս որ անթիւ ու անհամար են՝ ամէն հասակի, ամէն հասկըցողութեան ու ամէն բնութեան յարմարցուցած են: — Եւ թէ որ մէկը լեզուին տեղեակ ալ չըլլայ, բայց արարողութիւնները, շարժմունքներն և ծանօթ ձայները պատարագին մէջ եղածն

ու ըստուածը իրեն կիմացընեն . որով
կրնայ քահանային հետ մէկտեղ
պատարագին խորհրդին հետեիլ՝
թէ որ միտքը ցրուած չըլլայ . վասն
դի ան ատեն իրն է յանցանքը :

Իսկ ուրիշ կողմանէ վսեմ բան
չէ մի որ ընդհանուր եկեղեցին՝ ընդ-
հանրական լեզու մըն ալ ունենայ .
աշխարհքիս մէկ ծայրէն մէկալը
լատինաձէս ուղղափառ մը իր կրօն-
քին եկեղեցին մտածին ալէս ինք-
զինքը իւր հայրենիքը կըկարծէ , և
իրեն համար նոր բան մը չէ . բոլոր
կենացը մէջ լսածը կըլսէ , և իւր
եղբարցը կրնայ ճայնակից ըլլալ :
Հասարակաց լեզուէ մը առաջ ե-
կած եղբայրութիւնը խորհրդաւոր
ու զօրաւոր կապ մըն է :

Ո՞ր թողունք որ լատին լեզուն
ալ ինքնիրեն անհամեմատ վսեմու-
թիւն մը , մեծվայելչութիւն մը ու
ղեղեցկութիւն մը ունի , և հռովմայե-
ցոց ալէս տիեզերքս տիրապետո-
ղաց լեզուն է . ուրիշ կողմանէ ալ
քաղաքականութեան և ուսումնա-

կանութեան լեզու սեպուած է . և
ըլլալով թաղուհի արևմտեան լե-
զուաց՝ արժանի է կրօնքի լեզու սե-
պուելու պատիւն ունենալու :

Վերջապէս փոփոխական լեզու-
ներն՝ ինչպէս են հիմակուանները ,
կարծես թէ յարմար չեն անփոփոխ
կրօնքի մը : — Օրինակի համար հի-
մակուան փրանկերէնն ու անգղիա-
րէնը բոլորովին տարբեր են երկու
հարիւր՝ երկու հարիւր յիսուն տա-
րի առաջ խօսուածներէն , ու ևս ա-
ռաւել չորս հինգ հարիւր տարի ա-
ռաջ խօսուածներէն :

Բաց ՚ի այս մեծ այլայլութիւննե-
րէս որ հիմակուան լեզուաց բնու-
թիւնը կը փոփոխեն , կան նաև մանր
փոփոխութիւններ որ հետեանք ու-
նեցող բան չեն երևնար՝ բայց կա-
րևոր են . օրինակի համար սովո-
րութեամբ ամէն օր բառերու նշա-
նակութիւնները կը փոփոխին , և
չատ անգամ ծուռ նշանակութիւն
մը կը տրուի անոնց . արդ եթէ եկե-
ղեցին ևս նոյն լեզուն բանեցընէր՝

անպատկառ իմաստականները կրնային խորհրդատետրին շատ սուրբ բառերուն ծաղրական ու անվայել իմաստներ տալ : — Ուստի որ և իցէ կարելի պարագայից համար լաւ է որ կրօնից լեզուն մարդկային նանրասիրութենէ ու փոփոխականութենէն ազատ ըլլայ :

Այս է ահա պատճառն որ լատինաձէս կաթողիկէ եկեղեցին լատին լեզուով կրկատարէ իւր պաշտամունքը :

ԼԹ.

Ինչո՞ւ քահանայք իրենց կատարած պաշտամանց համար վճարք կ'առնեն . սրբազան բաները ծախել կըլլայ մի :

Իրաւ է . և դուն շատ կըխաբուիս թէ որ կարծես թէ քահանայք սուրբ պաշտամունքը , խորհուրդներն ու պատարագը , և այլն կըծախեն , երբ անոնց քեզի համար կատարած պաշտամանը համար վարձք տալ հարկ

ըլլայ : Աս սովորութիւնս որ առջի բերան կարգէ դուրս բան մը կերենայ, շատ իրաւացի պատճառէ առաջ կուգայ . ինչպէս որ հիմա քիչ խօսքով պիտի ցըրնեմ :

Քահանան իրեն համար քահանայ եղած չէ, այլ Աստուծոյ և իւր եղբարցը համար . ինքն է մարդ Աստուծոյ և մարդ ամենեցուն . իր եղբարցը հոգւոյն յաւիտենական փրկութիւնը իր վրայ առած է, առաջ նորդելով անոնց 'ի ծանօթութիւն, 'ի սէր և 'ի ծառայութիւն Աստուծոյ : — Եւ ինքզինքը բոլորովին այսպիսի գերագոյն վախճանի մը նուիրած ըլլալով՝ ամէն բանէ կը հրաժարի, տնական երջանկութենէ, ամուսնական օգտութենէ և ընտանեաց գուարճութենէ, և ամէն տեսակ կենսապահիկ առուտուրէ, ինչպէս է վաճառականութիւն, ձեռնարուեստ ու որ և իցէ ճարտարութեան հնարք : — Այսպէսով ինքզինքը բոլորովին իր եղբարցը առած ըլլալուն՝ շատ պատշաճ է որ

այս իրեն բուրական զոհը մէկ կերպով մը վարձաարուի, և փոխանակ հոգւոյ կենաց զոր ինքն կուտայ անոնց, հաւատացեալք ալ ձեռնառու ըլլան՝ առօրեայ կենաց պիտոյքը մատակարարելով իրեն, վասն զի քահանան ալ մարդ է :

Յիսուսի Քրիստոսի ժամանակէն ՚ի վեր ամէն ատեն՝ հաւատացեալք քահանայից հարկաւոր պիտոյքը միշտ կուտային. այս բանիս արտաքին կերպն ալ փոխուած ըլլայ՝ բայց էութիւնը միշտ նոյն մնացած է : — Փրանկիոյ մէջ խռովութեան ժամանակէն ՚ի վեր սովորութիւն եղաւ որ տէրութիւնը ժողովրդէն առած տուրքէն՝ թոշակ մը կուտայ քահանայից . բայց որովհետեւ այս թոշակը բաւական չէր (որովհետեւ ոստիկանութեան ստորին պաշտօնէի մը վարձքէն աւելի նուազ էր) կառավարութիւնը համաձայնութեամբ քահանայապետին որոշեց՝ որ քահանայք արտաքոյ կարգի թոշակ մըն ալ ընդունին Պատահակոն ը-

սուած , այն հաւատացեալներէն որ քահանայից պաշտօն մը կատարել կուտան . ասով հաստատուեցաւ որ կրօնքի պաշտօնեայն որոշեալ հաս մի տունէ պսակի , թաղման , պատարագի և ուրիշ մէկ երկու պաշտամանց կատարմանը համար :

Բայց այս բանէս այնպէս պէտք չէ կարծենք՝ իբրև թէ եկեղեցւոյ ամէն հասը քահանայից գործածութեանը համար է . հապա այն փառաւոր հարսնիքներու և մեծահանդէս յուղարկաւորութիւններու համար եկեղեցւոյ վճարուած ստակին մեծ մասը՝ որոնց համար շատ մեծ ծախք է , նոյն իսկ եկեղեցւոյ դանձատունը կը դրուի , որուն մատակարարութիւնը պատուաւոր ու արդար աշխարհականաց ձեռքն է . և այս ստակէն կը վճարուի եկեղեցւոյ նորոգութեան , և պաշտամանց հարկաւոր ծախքերը , երաժիշտները , երգիչները , և այլն : — Կան ումանք որ կարծեն թէ քահանայք քսակ

նին կրլեցընեն, և լաւ կըշահին .
բայց ընդհակառակն անոնց այս
ստակէն ունեցած շահերնին՝ այն-
չափ քիչ է, որչափ իրենց վրայ
նախանձողներունը :

Ապա կըտեսնես որ չէ թէ աս-
տուածային իրաց համար է վճա-
րած ստակդ, հապա սակս պար-
տուց արդարութեան . և քահանան
որ ինքզինքը բոլորովին քեզի հա-
մար նուիրած է՝ քու տուածդ ե-
րախտագիտութեան պարտք մը կը-
սեպուի :

Եւ թէ որ երբեմն քահանայ մը
իր կոչման սրբութիւնը մոռնալով
որն որ փա՛ռք Աստուծոյ քիչ ան-
գամ կըպատահի, ստըկի սէր սկսի
ձգել, և երկնից տեղը երկրի հա-
մար վաստակի, պէտք է յիշես որ
ինքն ալ մարդ է, և քեզի պէս ինքն
ևս ՚ի չարն հակամէտ . բայց մարդ-
կային տկարութիւնը՝ անոր ունե-
ցած քահանայութիւնը չապակա-
ներ . անհաւատարիմ քահանան
մեծապէս կըմեղանչէ, բայց իր քա-

հանայութիւնը միշտ սուրբ կրմնայ-
որովհետեւ որ՝ ինչպէս վերն ըսինք ,
Յիսուսի Քրիստոսի քահանայու-
թիւնն է , որ երբէք չկրնար եղ-
ծանիլ :

Խ

Խոստովանանքը քահանայից հնարքն է :

Ըսելը զիւրին է՝ բայց բանը ցը-
ցընելն է : — Ոչ . մեղաց խոստո-
վանութիւնը՝ որ անոնց համար թո-
ղութիւն առնելու միջոց մի է , չէ
թէ քահանայից՝ այլ անոր որ դքա-
հանայս ստեղծեց , և Յիսուսի Քրիս-
տոսի տեսան մերոյ սահմանադրու-
թիւնն է : — Աւետարանը բաց , և
ահա կը տեսնես որ նոյն ինքն իր
յարութեան զատկի կիրակի օրը՝
երբ առաքեալներն Նրուսաղէմի
մէջ ընթրեաց վերնատունը ժող-
վուեր էին , Յիսուս Քրիստոս յան-
կարծ դրօքն փակելովքերեցաւ ի մի-
ջի նոցա : Ա՛ռ ջի բերան առաջօր ինչ

կարծելով դանիկայ՝ վախցան . բայց անիկայ իւր ոտից և ձեռաց վէրքերը ցցընելով՝ ըսաւ անոնց . « Խաղաղութիւն չեղ ձեզ : Որպէս առաքեաց զիս հայր իմ և ևս առաքեմ զձեզ . առեք հոգի սուրբ . երեւոյսք քողոքոք զմեզ՝ քողեալ շիցի եղցա , և երեւոյսք ունիցիք՝ կալեալ շիցի » :

Այս խօսքերս մեկնութեան կարօտ չեն : Տէրն մեր այս իւր առաջին քահանայից՝ որոց քահանայութիւնն և իշխանութիւնը մինչև ցվերջ աշխարհքի պիտի տևէ , տուաւ իշխանութիւն թողլոյ զմեզս . և այս իշխանութիւնն այնպէս բացարձակ կերպով , որ յայնմ՛հետէ մեզքն ուրիշ կերպով չեն թողուիր , բայց եթէ անոնց պաշտամանը ձեռքովը , կամ ներքին փափաքանօք զխմելոյ առ նոսա երբ և կարելի ըլլայ ¹ :

1 Աս խօսքերս գիտամբ աւելցուցինք . վասն զի եթէ կարելի չըլլայ խօստովանա՛յալք գանե՛լ՝ կատարեալ զըմամբ մեր մեղացը թողութիւն կրնանք առնել .

Բայց քահանան չզիտցած մեղքերը չկրնար արձրկել, որովհետև ապաշխարող մը իր առջևն որ դայ՝ ինքը չզիտեր թէ արդեօք մեղք գործած է թէ չէ. ուստի պէտք է ապաշխարողն իր խիղճն անոր բանայ և իր մեղքը յայտնէ, որպէս զի քահանան ալ կարենայ դատել թէ արդեօք արժանի է զանիկայ մէկէն արձրկել թէ արձակումը ուշացընել՝ ինչուան որ մեղաւորը արժանաւոր կացութեան մէջ գտնուի, և լաւ ևս պատրաստուի արձակումն ընդունելու :

Այս է խոստովանանք ըսածնիս, զորն որ յայտնի կը տեսնէք Յիսուսի Քրիստոսի խօսքերուն ուղղամիտ

բայց այս զղջման հետ հաստատ առաջագրութիւն ալ պիտի ունենանք՝ որչափ կարելի է շուտով հնազանդելու Քրիստոսի հրամանին՝ որ կուզէ որ ամէն ծանր մեղք ապաշխարութեան ատեանն ելլէ : Ապա այս կարգէ գուրս գիպուածոց մէջ Աստուած մեղաց թողութիւն կուտայ ՚ի շնորհս քահանայական սաշտաման :

մեկնութենէն թէ խոստովանակքը
սահմանողն ինքն միայն է :

Եւ որոնք որ այս բանս կուրա-
նան , թէ պատմութեան և թէ աւե-
տարանի շատ քիչ տեղեկութիւն
ունին : Քահանային եղած մեղաց
խոստովանութիւնը՝ թէ առանձին
եղեր է և թէ հրապարակաւ , և ե-
տեէն եկած խորհրդական արձա-
կումը՝ քրիստոնէութեան առջի դա-
րերուն մէջ ալ՝ հարկաւոր պայման
սեպուած էր մեղաց ներումն ըլլա-
լու . և կըտեսնենք որ այս բանս իբ-
րև աստուածային սահմանադրու-
թիւն՝ ամէն ժամանակ և ամէն տեղ
գործածուած է :

Բողոքականք որ խոստովանու-
թեան շատ ծանր բան ըլլալուն հա-
մար ուրացան զանի , ջանացան
զուր տեղը այնպէս երեցընելու՝ իբ-
րև թէ ՚ի մարդկանէ հնարուած բան
ըլլար . և ոմանք այնչափ տղիտա-
ցան կրօնից պատմութիւնը՝ մինչև
կըհաստատէին թէ խոստովանան-
քը երեքտասաներորդ դարուն մէջ

Լատերանու ժողովքէն հնարուեցաւ : — Քայց զժբաղդաբար այս խնատուն մարդկանց կարծեացը հակառակ՝ Փրանկիոյ պատմութեան մէջ յիշուած կըզանենք մեծին Կարոլոսի և իրեն որդւոյն Լուդովիկոս բարեմոյնին խոստովանահայրները , որոնք Լատերանու ժողովքէն հինգ հարիւր տարի առաջ էին :

Ուրեմն՝ նորէն կըկրկնենք՝ խոստովանանքի հնարողն այն է որ ըստեղծ զմարդ , զաշխարհս և զամենայն ինչ , յաւիտինական որդին Աստուծոյ՝ եղեալ մարդ ՚ի փրկել զմեզ : — Ինքն իւր բարեգթութեամբը տուաւ մեզի խոստովանութեան խորհուրդը , որպէս զի զմեզ ապահով ընէ մեր մեղացը թողութիւն առնելնուս համար , որով և մեր հոգին խաղաղացընէ . և երբ մեզքերուս ներումն առնելու համար Աստուծոյ իյնանք՝ ապահով ենք որ այդ խաղաղութիւնն ալ կընդունինք :

Մէկ կողմանէ քահանային ըսած

խորհրդական խօսքերը լսելով որ
կրսէ « Ես արձակեմ գրեց յանուն հօր
և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ » միւս կող-
մանէ ալ մեզմէ ամէն ջանք ընելով
ապահով ենք որ մեր հօգին կըսըր-
բուի , ըստ որում ասաց Քրիստոս
« Որոց բողոքոչք գմեղս՝ բողոսայ լի-
ցի եոցա » :

Եւ ես 'ի խորհուրդ ապաշխարու-
թեան , ինչպէս նաև յայլ ամենայն
խորհուրդս՝ յանձինս կընդունինք
լի և կատարեալ կերպով մեր Փրկի-
չին արգիւնքը . և Յիսուս Քրիստոս
մեր զղջման պակասութիւնն ու ան-
կատարութիւնը կըլեցընէ . որ եթէ
մենք մեզի մնացած ըլլայինք՝ մեր
անձնական պատրաստութեանն
համեմատ միայն պիտի ընդունէինք
Աստուծոյ շնորհքը : Իսկ արդ այս
պատրաստութիւնն ամէնքը զիտեն
թէ որչափ խեղճ բան է :

Տէրն մեր խոստովանութիւնը
հաստատելով չէ թէ միայն կրօն-
քը զիտեց , այլ նաև մեր բնական
զգացմունքը և մեր սրտին բնական

պիտոյքը . վասն զի կըտեսնենք որ մէկը եթէ իր ըրած մէկ յանցանքը խոստովանի՝ սիրտը կըհանդարտի և ըրածն ալ կըմոռցուի : Ասոյ մէկը որ իր արամութեան ժամանակը չփափաքի իր սիրտը իւրբարեկամին բանալու : — Այսպէս է նաև խոստովանանքը . մեզք ըսածդ արդար և ուղիղ սրտի մը համար յիրաւի չար և անտանելի ծանրութիւն մըն է : Իսկ քահանան իրեն խղճին սըրտակից , ու իրեն վշտացը մխիթարիչն է . մանաւանդ թէ մխիթարելէն աւելի , զանիկայ բոլորովին կընորոզէ , և փոխանակ կուտայ իրեն բարի խղճի խաղաղութիւն և ուրախութիւն : — Արդ զեռ չէք ուզեր ճանաչել Աստուծոյ բարութիւնը խոստովանանքի խորհրդեան մէջ :

Արդ պէտք է որ հիմա փոխենք այդ անհիմաստ խօսքը թէ քահանայք են խոստովանքը հնարողն և տեսնենք թէ բուն իմաստն ինչ է : — Ընդհանրապէս այսպէս ըսողաց միտքն այս է . « Ես չեմ ուզեր խոս-

տովանիլ, վասն զի նախ հպարտ
ու անառակ մարդ մի եմ, և շատ
բան ունիմ հոն տեղն ըսելու. երկ-
րորդ՝ չեմ ուզեր իմ ախտերս ու
մոլորութիւններս թողնել ։

Արդ դուք որ խոստովանանքի
դէմ կըխօսիք, տեսնեմ կրնա՞ք ը-
սել թէ ես կըսխալիմ այս խօս-
քիս մէջ ։

ԽԱ.

Խոստովանանքի օգուտն ի՞նչ է ։

Նախ խոստովանանքը աստուա-
ծային սահմանադրութիւն ըլլալով՝
պէտք է որ օգտակար վախճան մը
ունենայ. որովհետեւ Աստուած ա-
ռանց պատճառի բան չգործեր ։ —
Քայց դուն որ կըհարցընես թէ խոս-
տովանանքը ի՞նչ օգուտ ունի, գնա
խոստովանե և օգուտը կըտեսնես. այն
ատեն կըտեսնես որ քեզի կարո-
ղութիւն կուտայ 'ի չարէ 'ի բարին
դառնալ, այնպիսի կերպով մը՝ որ

առաջ չէիր ճանչնալ . կրտսննևս իր
օգուար՝ որ քեզի կրմտցընէ քու
ախտերդ , և դքեզ զիւցաղնական
առաքինութեանց ճամբէն առաջ
կրտանի :

Խոստովանակքը ինչ օգուտ ունի .
ահա տես սա խանութի մանչը , սա
աղքատ տղան՝ որ ամօթալից ախ-
տերով ինքզինքը նուաստացուցեր
էր , և անոնց անարդութիւնը երե-
սին վրայ նկարուած կերևնար , ինչ-
պէս հիմա թէ բնապէս և թէ բա-
րոյապէս բոլորովին փոխուեր է . և
ինչէ՞ն է այս փոփոխութիւնը , բայց
եթէ խոստովանելու դնաց , և հի-
մա ալ ստէպ կերթայ , որ առաջ
ամենեին խոստովանած չունէր :

Խոստովանակքն ինչ օգուտ ունի .
հարցուր սա գործաւորին , որ քիչ
մը առաջ ինքզինքը հեշտութեան
ու զինովութեան տուեր էր . իսկ
հիմա բարեկարգ , պարկեշտ չափա-
ւոր ու ջանասէր գործաւոր մը եղեր
է , և քիչ օրուան մէջ իր ընկերացն
ալ բարի օրինակ . և խոստովանու-

թեան օգուան աղէկ կիմանան ա-
նոր կնիկն ու որդիքը :

Խոստովանանքն ինչ օգուտ ունի .
հարցուր սա խեղճութեամբ տառա-
պեալ կնկանը , որ որդւոցը հողը
բոլոր իր վրան է , և էրիկն ալ շատ
անգամ զինքը կը շարչարէ . խեղճը
շատ անգամ մտքէն անցուցեր էր
որ երթայ ինքզինքը գետը նետէ ,
ու իր թշուառութենէն ու տրամու-
թենէն ազատի . բայց Աստուծոյ
վախը և որդւոցը գութը զինքը ետ
գարծուցին . ու զնաց խոստովա-
նահօր ոտքն ընկաւ : Ասիկայ չեմ
զիտեր ինչ ըսաւ անոր , և ահա սիր-
տը խաղաղութեամբ ու երեսը խըն-
տումով լեցուած իր տունը դար-
ձաւ . ու անկէց ետև հեզութեամբ
իր վշտացը կը տանէր , և առանց
խօսք մը ըսելու իր էրկանը ան-
զթութեանը կը համբերէր : Մարդը
առաջ անոր փոփոխութեանը վրայ
զարմացաւ . յետոյ սկսաւ սիրել
զանիկայ , և անկէց բարի օրինակ
առնելով իրեն նմանեցաւ : — Համ-

րէ, միթէ մեծ օգուտ չէ այս կերպով անձնասպան մը ազատել, ու իր վեց եօթը որդւոցը շնորհել, և աշխարհքիս մէջ աղէկ տուն մը և բարեկարգ ընտանիք մը աւելցընել:

Այս խեղճ կնկանէն ետև՝ ծառայ մը կուգայ որ սովորութիւն ըրեր էր պզտի մզտի շահեր ընել՝ իր տիրոջը վնասովը. բայց յետոյ խիղճը տանջելով կուգայ քահանային կիչնայ: Հիմա եթէ տէրը աչք մը տայ ելումուտքին՝ կըտեսնէ որ առանց տանը ճոխութիւնը նուազելու իր ծախքը կըպակսի. և որ մըն ալ անձանօթ ձեռքէ մը քառսուն յիսուն լիբայի դրամաթուղթ մը կընդունի: — Համրէ, աշխարհքիս վրայէն գող մը պակսեցաւ, և բարեկարգ ընտանիք մը թերևս կործանելու և սընանկանալու վտանգէն ազատեցաւ և արդար ու հաւատարիմ ծառայ մը աւելցաւ:

Խոստովանակքն ինչ օգուտ ունի. հարցոյր սա ժողովրդեան մութացկաններուն, սա հարուստ կալուա-

ճատէրը՝ իր անբաւ հարստութիւնը միայն իրեն համար ծախելով՝ դանոնք իրենց խեղճութեան մէջ կը թողնէր: Բայց քիչ ատեն է որ խոստովանելու երթալով՝ հիմա հայր դարձեր է խեղճերու, և անոնց ամէն կարօտութիւնը կը հոգայ. և այս աղքատները կիմանան թէ խոստովանանքին օգուտն ինչ է եղեր:

Խոստովանանքը առաքիլներեանց հնարքն է. ինքը կուտայ և կը պահպանէ այն սրտի խաղաղութիւնը՝ առանց որոյ երջանկութիւն չըլլար. ինքը շատերը մեծամեծ ոճիրներէ և դժբաղդութիւններէ կը պահէ: — Ինքը կը բարձրացընէ խեղճ մեղաւորը՝ որ իր տկարութեամբը Աստուծոյ մէջ հեռացեր էր. և ի վեր քան զամենայն ինքն է հոգեվարքի մօտ և զողին, ու Աստուծոյ և իր դատաւորին առջևն ելլելու վրայ եղողին՝ քաջալերութիւնը:

Արչափ փոփոխութիւն պիտի տեսնէիք աշխարհքիս վրայ՝ թէ որ ամէնքը ինչպէս որ պէտք է պարզ-

մտութեամբ ու երկիւղածութեամբ
խոստովանելու սովորութիւն ունե-
նային : Այն ատեն օրէնքն ու ոս-
տիկանութեան զինուորները շատ
քիչ բան գործ պիտի ունենային :
Եւ եկեղեցւոյ միայն այն օրէնքը
« Խոստովանել միանգամ 'ի տա-
րւոջ զմեզս » բաւական էր զաշ-
խարհքս նորոգելու , և ամէն խոռ-
վութիւն դադրեցընելու :

Հիմա ծառը իւր պտղէն դատէ .
խոստովանանքի վրայօք ալ նոյն
բանը կրնանք ըսել՝ ինչ որ բոլոր
կրօնից համար , այսինքն թէ իր
թշնամիները միայն ակտերն են :

Խ Բ

Խոստովանանքի կարօտ չեմ. խիղճս բանի մը վրայ չզարնեք. սպանութիւն, գողութիւն ըրած չեմ. մէկու մը մնաս ըրած չունիմ. բան չունիմ զուրցելիք :

Քու խղճիդ քննութեան հետեանքն այդ է . սիրելի բարեկամ, կամ դուն կարգէ դուրս մարդ մի ես, կամ թէ խիղճդ աղէկ չես քններ . այս երկուքին մէկը պէտք է որ ճշմարիտ ըլլայ : — Բայց կուզես որ քեզի հետ համարձակ խօսիմ : — Հաստատ դիտեմ որ դուն ալ ուրիշներուն պէս մարդ ես . որով և մեր երկրորդ ենթադրութիւնը միայն ճշմարիտ կրնայ ըլլալ :

Ինքզինքդ մեղադրելու բան չունիս . համբերէ քիչ մը, և կըտեսնես որ ես քեզմէ աւելի լաւ կըտեսնեմ եղեր քու խիղճդ :

Նախ առ Աստուած նկատմամբ ինչ վիճակի մէջ կըգտնուիս. միթէ

կրնաս ըսել թէ իրեն պարտք մը չունիս, և թէ ինքը քու ստեղծողդ, քու տէրդ, քու հայրդ և քու վերջին վախճանդ չէ. արդ կըսաչտես մի զինքը, կաղօթես իրեն ամէն օր, իր բարերարութեանց համար շնորհակալ կըլլաս իրեն, իրեն օրինաց դէմ ըրած մեղքերուդ համար թողութիւն կըխնդրես իրմէ, կըկատարես իրեն օրէնքները: — Այն որ քու կենացդ առջի առարկան պիտի ըլլայ՝ անոր վրայ երբէք կըմտածես: Այրենի կռապաշտներն իրենց սուտ աստուածները կըսատուեն, իսկ դուն որ զկենդանին և զճշմարիտն Աստուած կըճանչնաս՝ անանկ կեանք մը չես անցըներ իբրև թէ Աստուած չըլլար: — Ուրեմն այս առջի մասին վրայ քու խիղճդ լաւ չէիր քննած՝ երբ քիչ մը առաջ կըսէիր՝ թէ ինքզինքդ ամբաստանելու բան չունիս, և թէ բան չես գտներ քահանային դուրցելու: Երկրորդ հիմա տեսնենք թէ արդեօք առ ընկերսդ ունեցած պարտ-

քերուդ աւելի մտադիր ես թէ չէ .
 դիր ձեռքդ սրտիդ վրայ և կըտես .
 նես թէ որչափ պակասութիւններ
 կըզտնես . միթէ կըկատարես մի
 եղբայրական սէրը , ուրիշի հա-
 մար սրտանց ու ամենայն ջանքով
 աշխատիլ , աղքատներու ողորմիլ ,
 քու եղբարցդ յանցանացը ներել ,
 իրենց անուան ու պատիւը պահել ,
 անիրաւութեանց թողութիւն տալ ,
 միմեանց բեռն բառնալ , բարի օրի-
 նակ ըլլալ , քաղաքացւոյ ու ընտա-
 նեաց պարտքերդ կատարել , բարի
 որդւոյ , աղէկ հօր մը և լաւ կողակ-
 ցի մը պարտքերը , լաւ տիրոջ մը
 ու հաւատարիմ ծառայի մը , բարի
 ու հաւատարիմ բարեկամի մը , ար-
 դար գործաւորի , և արդար ու զթաճ
 գործատէրի մը պարտքերը կա-
 տարել , որոնց որ ցուցակը շատ եր-
 կայն կըլլար հոս գնել , այս ամե-
 նայն բան կըկատարես մի : — Եւ ա-
 հա կըտեսնես որ ասոնց մէջ ալ
 շատ բան ունիս խոստովանելու :

Երբորդ հասա քու անձիդ ունե-

ցած պարտքերդ . կարծեմ համար-
 ձակ կրնամ ըսել թէ կրօնքիդ պարտ-
 քերն ալ ինչպէս որ պէտք է չես
 կատարեր . այս նիւթիս վրայ ալ
 շատ բան կայ : Տեսնենք . դիտես որ
 հոգի մը ունիս , արդ երբէք հոգ տա-
 րած ես անոր վրայ , թէ այնպէս
 ասարեր ես իրրև թէ չունենայիր : —
 Բարիք մը ըրած ժամանակդ ինչ
 պատճառէ շարժեալ ըրեր ես . դի-
 տես առակն որ կըսէ գործը դիտա-
 ւորութենէն կըկախուի , դրսէն լաւ
 երևցած գործ մը վատ դիտաւորու-
 թեամբ կարուի . արդեօք պարտքդ
 է քեզի դայն ընել տուողը , Աստու-
 ծոյ կամբը կատարելու և իրեն հա-
 ճոյ ըլլալու փափաքն է , թէ քու
 շահդ , հպարտութիւնդ , փառասի-
 րութիւնդ , յարգոյ ըլլալու իղձդ ,
 ու աշխարհքէս լաւ մարդ ճանչցուե-
 լու փափաքդ : — Հապա ժուժկա-
 լութեան կողմանէ ինչպէս ես :

Եթէ քու Աստուծոյ ամենատե-
 սին առջևն ըրածդ՝ որդիդ քու դի-
 մացդ ընէր , տնէդ դուրս կըվարն-

տէիր զինքը ստահակի մը պէս . և թէ ուրիշ մը քու կնկանդ , քրոջդ ու աղջկանդ հետ այնպէս համարձակ վարուէր՝ ինչպէս որ դուն շատ անգամ կը վարուիս , ինչ կարծիք կունենայիր այն մարդուն վրայ . մի թէ զինքը յանցաւորի պէս չէիր դատապարտեր . մի թէ այն բանն որ ուրիշներուն կեղտ կըսեալուի , քեզ ալ չէիր սեպեր :

Այսպէս պէտք է երկայն բարակ մեր խիղճը քննենք . և որչափ քրննենք այնչափ բան կը դատենք : Բայց այսչափս ալ բաւական է զքեզ համոզելու՝ թէ որչափ ալ կատարեալ անմեղ ըլլաս՝ լաւ , երկայն ու հաստատուն խոստովանութեան մը բաւական նիւթ ունիս . մէկ կողմանէ բաւական մեղք ունիս , ինչպէս որ հիմա անոնցմէ քանի մը մեծերը առջևդ դրի . մէկալ կողմանէ ալ չեմ տարակուսիր որ յօժարութիւն ալ ունիս : Խնդրէ մէկ լաւ քահանայ մը՝ որ շատ ուրախ կըլլայ զքեզ ընդունելուն և յանուն Աստուծոյ քե-

դի թողութիւն տալուն . զնա ուրեմն
առ նա միամիտ սրտով : — Ամէն
բանի մէջ առջի քայլը դժուար է .
բայց վիշտը շուտով կանցնի , իսկ
ուրախութիւնը կըմնայ :

« Բայց շատոնց է որ չեմ խոս-
տովանած » կըսես . ըսել է թէ ա-
ւելի կարօտութիւն ունիս :

« Բայց խիստ շատ բան ունիմ
խոստովանելու » . ևս առաւել . ձրկ-
նորսին ուղածն ալ մեծ ձկներն են .
խոստովանահայրը կուզէ աւելի մեծ
մեղաւորներն որսալ՝ բան թէ սլըղ-
տիկները , և աւելի անոնց ապաշ-
խարելը կըցանկայ :

« Ամէն բան չեմ կրնար միտքս
բերել » . — ադ ալ բան է . ինչ որ
կըյիշես այն միայն ըսէ , և ամէն
մեղացդ վրայ ալ զղջա . և Աստուած՝
որ ուղիղ դիտաւորութիւն կըխընդ-
րէ , քեզի թողութիւն կուտայ : —
Խոստովանանքի գլխաւոր բանը
զղջումն է :

Գնա խոստովանէ . և հաւատա-
լինձի որ երբ լմնցընես երջանիկ և

ուրախ կըզտնես ինքզինքդ :— Երկրիս վրայ ճշմարիտ երջանկութիւնը՝ սրտի խաղաղութիւնն է , որն որ բարի խղճէ առաջ կուգայ :

Խ Գ.

Խոստովանանք ըլլալը ձանձրալի ծանր բան մի է :

Անոր համար մենք ալ չենք ըսեր որ զուարճանալու համար երթաս . ա մէն աղէկ և օգտակար բանը զուարճալի չկրնար ըլլալ . հիւանդ եղած ժամանակդ դեղ առնելը զուարճալի բան մը չէ , բայց ըռընտնալու համար պէտք է առնել . առաւօտընէ ինչուան իրիկուն իր և ընտանեաց ապրուստը գտնելու համար աշխատիլը , և ծերութեան ատենի համար խնայութիւն ընելը զուարճալի բան մը չէ . բայց օգտակար և հարկաւոր բան է , անոր համար աշխատանքը ծանր , հաճոյ և դժընդակ ալ ըլլայ՝ մարդիկ կաշխատին :

— Այսպէս է նաև խոստովանութիւնը, որ դեղ մի է և անհաճոյ դեղ մի, և այնչափ անելի անհաճոյ որչափ որ կարօտ են անոր մարդիկ. բայց հարկաւոր դեղ է. ես խոստովանիլ որ ուզեմ զուարճանալու համար չեմ խոստովանիր, այլ բժըշկուելու և առողջանալու համար:

Ապա ուրեմն սիրտ առ, և մեր դարուն մեծ ընդհանուր հիւանդութեամբը մի պլըշտրկիր որ է պարտոց պակտըրիւնը. աս գերազանց բառս պարտք շատ հոգիներու համար աննշան բառ մի է, որոնք միայն զուարճութիւնը գիտեն. զգուշացիր աս ցաւալի տկարութենէն և յիշէ Աստուծոյ դատաստանը:

Խ Գ

Խոստովանանքի երթալը ան ատեն լաւ էր երբոր դպրոց կերթայի, խակ հիմա

Իսկ հիմա որ տասն անգամէն աւելի հարկաւորութիւն ունիմ՝ չեմ երթար. հիմա որ կրքերս կըմեծնան, աշխարհքիս վտանգները չորս դիս կառնեն, և ամէն կողմէ չարեաց ենթակայ եմ, ինչ պէտք է զգուշութիւններ ընել: Այ մարդուն սրտին, ինչպէս կըմոլորի երբ փոխանակ խելքին ցցուցածին հնազանդելու, կուզէ զանի իրեն հնազանդեցընել:

Ամէն հասակի մէջ մարդս խոստովանելու կարօտ է. վասն զի ամէն հասակի մէջ մարդ կաթողիկէ եկեղեցւոյ ձեռքով տարածուած աստուածային օրէնքը պահելու պարտական է. արդ աստուածային օրէնքը կըպատուիրէ որ ամէն մարդ որ մեղք գործելու ենթակայ է՝ տարին

դոնէ անգամ մը խոստովանի . և այս
օրէնքէս մէկը ազատ չկրնար ըլլալ :
— Ս. մէն հասակի մէջ մարդս խոս-
տովանելու կարօտ է . վասն զի ա-
մէն հասակի մէջ մարդ կրնայ մե-
ղանչել , կրնայ ալ մեռնիլ . և վասն
զի խոստովանանքն է մի միայն աս-
տուածային դեղ ու դարման մեղ-
քերը ջնջելու և զհոգին Ս. ստուծոյ
առջև ելլելու պատրաստելու : —
Որչափ որ կեանքերնիս առաջ եր-
թայ՝ պատերազմներն աւելի կը-
սաստկանան , յարձակումներն
աւելի ստէպ և ուժով կըլլան , թըշ-
նամիներնուս թիւն աւելի կըշատ-
նան . միթէ զէնքերնիս ձգելու ա-
տենն է այն ատենը :

ԽԵ

Ես քանի ջերմեռանդներ կրճանջիամ
որ ուրիշներէն լաւ մը չէն . անանկ որ
ստէպ խոստովանանքի գացողը՝ անով ա-
ւելի լաւ մարդ չըլլար :

Այդ ըսածդ կըցցընէ նախ թէ
կամ այդ մարդը անկեղծութիւն
չունի, կամ թէ կրօնքի մէջ լաւ
հրահանգեալ չէ, և արտաքին ձևը
միայն կատարելով ներքին հոգւոյն
փոյթ չըներ, որուն ամէնէն աւելի
պէտք էր մտադիր ըլլալ :

Երկրորդ կամ թէ իր բնութիւնը
կարգէ դուրս ապաստամբ է, որ այս-
պիսի զօրաւոր ազդեցութիւն մը
չկրնար գանիկայ լաւցընել, ինչ-
պէս շատերը :

Երրորդ կամ թէ դուն շատ խիստ
կերպով կըդատես զինքը, և իրեն
գէմ կանխրաւիս . և այս վերջինս
աւելի հաւանական կերևնայ :

Պէտք է զիտնաս՝ որ մէկը քրիս-
տոնեայ ըլլալով՝ մարդ ըլլալէն

չղաղրիր . հապա մեր մեղօք ապա-
կանեալ խեղճ բնութեան տկարու-
թիւններն յանձին կըկրէ : Իրեն
կեանքը միշտ համեմատ չէ իրեն
սկզբանցը , ըղձիցն և առաջադրու-
թեանցը : Բայց կրօնքը թէ և բնու-
թեան ամեն պակասութիւնները չուղ-
ղէ՝ և ամէն անկատարութիւնները
բնաշին և մեկեկն չընջէ , բայց սակայն
կամաց կամաց զանոնք կընուազե-
ցընէ ու կեղծանէ , որովհետև ա-
նոնց դէմ անդադար պատերազմել
կըհրամայէ . և աս բանիս համար
չատ պարզ և միանգամայն դօրաւոր
միջոցներ կուտայ , չէ թէ միայն
բարի մարդ ըլլալու , այլ նաև որ-
չափ որ մարդկային բնութիւննիս
կըտանի՝ կատարեալ ըլլալու : Ա-
հաւաստիկ սուրբ ըսածնիս ալ ուրիշ
բան չեն բայց ձմարիտ քրիստոնէայւ-
ինչպէս են սուրբ Փրանկիսկոս սա-
լեզացի , սուրբ Փրանկիսկոս քսա-
վէրեան , սուրբ Վինկենտիոս պաւ-
լայեցի և այլն : — Եւ յիրաւի ան-
կեղծ ու սրտոտ հոգիները աս մի-
ջոցներս բանեցընելով՝ իրենք զի-

րենք շուտով մը կուզղեն, անով նաև լաւ մարդիկ կըլլան, յետոյ բարի, և հուսկ յետոյ սքանչելի :

Բայց այս բանս ալ ճշմարիտ է որ անոնք որ ջերմեռանդներու գէմ կըխօսին՝ մեծաւ մասամբ տասնապատիկ աւելի գէշ են քան զնոսա . իրենց ընկերաց աչքին շուրջ կըտեսնեն, և իրենց աչքին գերանը չեն նշմարեր :

Կրօնքը զմեզ շառագոյն ընելէն չկըրնար պակասիլ . և անոնք որ քրիստոնեայ ըլլալով հանդերձ պակասաւոր են, եթէ քրիստոնեայ չըլլային չէ թէ միայն այն պակասութիւններն հապա շատ ուրիշ պակասութիւններ ալ մէկտեղ կունենային : — Եւ որոնք որ քեզի պէս ջերմեռանդները կարհամարհեն՝ այս մեծ ու զըլխաւոր պակասութիւնս ալ աւելի ունին որ առ Աստուած ունեցած երկրպագութեան, աղօթից և հնազանդութեան պարտքերը չեն կատարեր, զորոնք ամէն մարդէ կըպահանջէ Աստուած :

ԽԶ

Ի՞նչպէս կարելի է որ Քրիստոսի մարմինը ճշմարտապէս ներկայ ըլլայ հազորդութեան մէջ, այդ անկարելի է :

Այդ բանիդ մէկ պատասխան մը միայն ունիմ, բայց բաւական է, որ է այս . Այդպէս է, վասն որոյ և կարելի է . Այդպէս է, վասն որոյ դուք ալ պետք է որ հաշտուաւ . Թէպէտեւ չկրնաս դիտնալ թէ ի՞նչպէս կըլլայ :

Այդպէս է ըսի, այսինքն թէ Յիսուս Քրիստոս ճշմարտապէս և գոյացապէս ներկայ է ՚ի սուրբ հազորդութեան, և թէ ՚ի պատարագի զկնի սրբագործութեան ոչ ևս գոյ հաց ՚ի վերայ սեղանոյն ՚ի ձեռս քահանային, այլ կենդանի մարմին և արիւն տեսաւ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ծածկեալ ընդ պարզ տեսակաւ հացի և զինւոյ :

Այս բանիս զքեզ համոզելու հարկ չէ որ առջևդ բերեմ առաքելոց ժա-

մանակէն սկսեալ ինչուան հիմա ան-
ցած քրիստոնէութեան դարերն՝ ո-
րոնք երկրպագեցին և բարձրաձայն
քարոզեցին Քրիստոսի ճշմարիտ
ներկայութիւնն՝ ի հաղորդութեան .
և ցցընելու թէ ինչպէս մեծամեծ
հանճարներ , ու խորին և իմաս-
տուն վարդապետներ՝ անկեղծ հա-
ւատքով երկրպագեցին պատարա-
ղի սուրբ խորհրդին . որոնք յիրա-
ւի շատ համոզիչ պատճառներ կըր-
նան ըլլալ : Բայց ասոնք ընդարձակ
բան ըլլալուն՝ ես իբրև պարզ խըն-
դիր մը միայն կուզեմ այս բանս լու-
ծել : Այս բանիս համար ուրիշ բան
չունիմ ընելիք , բայց եթէ առանց
մեկնութեան առջևդ դնել Յիսուսի
Քրիստոսի այն խօսքերն՝ ուր կը-
յայտնէ թէ հաղորդութեան խոր-
հուրդն ինքն իսկ է , իւր մարմին և
իւր արիւնն է :

Ինքն հաղորդութեան խորհուրդն
երկու անգամ կը յիշէ աւետարա-
նին մէջ . առջի անգամուն գրեթէ
իր չարչարանացմէ տարի մը ա-

ուաջ զանի կըխոստանայ . երկրորդ
անգամ իր չարչարանաց նախըն-
թաց իրիկունը՝ զանի կըսահմանէ,
և այսպէս իր խոստամունքը կըկա-
տարէ : — Այս նիւթիս վրայօք
առջի խօսքերը Յովհաննու Զ զըլ-
խոյն մէջն են . որոնք քու ուղիղ
մտացդ առջեր կըդնեմ . « Ա՛հ եւ ա-
՛հ եւ սուտ ձեզ՝ որ հաշատայ յիս ոռնի
զկեանս յաշխտեանս » . նախ ա-
սով իր խօսիցը հաւատք կըպահան-
ջէ . վասն զի ասկէց ետև ըսելիքը
հաւատոյ ամէնէն խորին խորհուր-
դըն էր : — « Ես եմ հացն կեանաց .
« Ես եմ հացն որ յերկնից իջեալ . երե-
որ ոռտիցէ՛ի հացէ յաշտեանէ՛ կեցցէ
՛ի յաշխտեան . և հացն զոր ես տաց ¹

¹ Դիտէ աս բառերս . Յիսուս Քրիս-
տոս կըխոստանայ այս խորհրդական հա-
ցը . ոչ եթէ այն ատեն կուտայ , այլ յե-
տոյ տալ կըխոստանայ . Հոն ուր էս քաղ .
ուրեմն բողոքականներուն ըսածին պէս
իւր վարդապետութեան համար այլաբա-
նական բան մը չէ ըսածը . վասն զի իւր
վարդապետութիւնն արդէն տուած էր

մարմինն իմ է, զոր ես տասց վասն կե-
նաց աշխարհի » :

Հրեայք որոնց կըխօսէր այս բա-
ներս, ձեզի պէս մէկմէկու հետ կը-
մարտնչէին ըսելով. « Չիարդ կարէ
սա տալ մեզ զմարմինն իւր յուտել » .
ինչպէս կարելի է այս բանս . և չէին
ուզեր հաւտալ : —

Բայց տես թէ ինչպէս տէրն մեր
նորէն կըհաստատէ իր ճշմարիտ
ներկայութիւնը հաղորդութեան հա-
ցին մէջ ըսելով . « Ամէն ամէն ա-
ւեւ՝ անց երե ոչ կերիցիք զմարմին
որդոյ մարդոյ, և արբջիք զարիւն իւ-
րս, ոչ ունիք կեանս յանձինս : Որ ու-
տէ զմարմինն իմ և ըմպէ զարիւնն իմ,
ունի զկեանս յաշտեմանս . և ես
յարտացից զնա յառաքել յետևորդ : Չի
մարմինն իմ ձշմարիտ կերակուր է, և
արիւնն իմ ձշմարիտ ըմպելի է : Որ ու-
տէ զմարմինն իմ և ըմպէ զարիւնն իմ,
յիւր բնակեացէ և ես ՚ի նմա » :

այն ատեն . և այն բանն որ արդէն տը-
րուած է, մանաւանդ թէ նոյն ատեն
տրուած է, խոստանալ չըլլար :

Արդ ասոր ինչ ըսելիք ունիս :
Կրնաս չհաւատալ Յիսուսի Քրիստոսի խօսքին , այն որ այսպէս յայտնի բառերով կը յայտնէ թէ հաղորդն իւր իսկ մարմինն և արիւնն է . և այնպէս զօրաւոր կերպով որ բողոքականք իրեք հարիւր տարուան մէջ զուր տեղը ջանացին փոխել փոփոխել , և ամէն տեսակ ճիզն ու ջանք յանձն առին անոր յայտնի ցուցակութենէն փախչելու :

Եթէ Քրիստոսի առջի խօսքերը ճշմարտութեան պէս յայտնի են , հետեւեալներն ալ որ հաղորդութեան խորհրդոյն կատարիչ խօսքերն են՝ անոնցմէ պակաս չեն : — Վասն զի չարչարանաց նախընթաց իրիկունք տէրն մեր յետ ընթրեաց առաւ զհացը յաստուածային և յարարչագործ ձեռս իւր , օրհնեաց և տուաւ իւր առաքելոց՝ ըսելով . « Մեք , կերայք այս և մարմիւն իմ » : — Յայտնի չեն մի աս բառերս . ձեզի տրւածս ինչ է . — Մարմիւն իմ » : —

Անկէց ետե՛ տուա իր առաքելոցը՝
որ առջի քահանաներն էին, իշխանութիւն առնելոյ ինչ որ ինքն
ըրաւ, ըսելով աս խօսքերս « Զայս
արասցիք առ իւնոյ յիշատակի » այս-
ինքն ինչպէս որ ես հիմա ըրի :

Ո՛վ հաւատացեալք լսէք ու դա-
տեցէք — Այս է մարտիկ իմ :

Շիտակն ըսելով ինծի համար
այս խօսքերս միայն բաւական են .
և չէ թէ միայն յայտնի ապացոյց
են ներկայութեան Քրիստոսի ՚ի
սուրբ հաղորդութեան, այլ նաև
նոյնպէս անհակառակելի կերպով
կըցցընեն ինծի իւր աստուածու-
թիւնը . վասն զի մարդ մը եղած չէ
որ այսպիսի բան գուրցած կամ
գուրցել կըցած ըլլայ : — Բայց քա-
նի մը պարզ զիտելիքներ ալ աւել-
ցընենք հաղորդութեան խորհուրդը
քեզի աւելի դիւրաւ հաւատալի ը-
նելու համար :

Նախ տեսուն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի մարմինն ՚ի հաղորդու-
թեան գերբնական օրինակաւ մը փա-

աւարեալ է, բոլորովին տարբեր մարդկային մարմնոյ վիճակէ, ինչ որ այս կենացս մէջ կրտսեսնենք: Եւ ինչ որ մահկանացու, երկրաւոր և չարչարելի վիճակի մէջ անհնարին կերևնայ մեզի, անմահ, երկնաւոր և անչարչարելի վիճակի մէջ կարելի է: Աւաթի ինչ որ առջինին համար կրնանք ընդդիմախօսել, վերջինին վրայօք չենք կրնար: — Զոր օրինակ երկաթը կամ պղինձը քանի որ իրենց սովորական վիճակին մէջ են՝ չեն կրնար կաղպարի մը ձևը առնել. բայց կրակը դիր ու հալեցուր զանոնք, և ահա դիւրաւ ուղած ձևը կառնեն: Այս վիճակի փոփոխութիւնը կարելի կընէ զայն՝ ինչ որ առաջ կարելի չէր: Սոյն բանը կրնանք ըսել նաև սակս մարմնոյ տեառն մերոյ՝ ի խորհուրդ սեղանոյն: — Եւ թէպէտ իւր՝ ի խորհուրդ հաղորդութեան ներկայութիւնը՝ այն վիճակով զոր մենք կըճանաչենք, բացարձակապէս անհնարին ցցուցած ալ ըլլար, բայց

սակայն անով չհաստատուիր թէ իր ներկայութիւնը նոր վիճակով մը՝ զոր մենք չենք ճանչնար՝ յիրաւի անհնարին ըլլայ :

Երկրորդ բնութիւնը մեզի շատ օրինակներ կուտայ այսօրինակ գոյափոխութեանս՝ զոր դուն անհնարին կըսեպես : — Ասոնց մէջ ամէնէն աւելի համոզողականը մեր մարմնոյն սնունդն է . վասն զի ահա այն հացն որ կուտեմ՝ մարսողութեան անյայտ կերպովը կըդառնայ՝ ի մարմին իմ և յարին և հացին նիւթը կըփոխուի ՚ի մարմին մարդոյ : — Արդ այն բանն որ Աստուած ամէն օր կըզործէ ըստ կարգի բնութեան , ինչո՞ւ պիտի չկարենայ ընել գերբնական օրինակաւ ՚ի խորհուրդ հազորդութեան : — Ապա կըտեսնես որ անկարելի չէ՝ հացին և գինւոյն ՚ի մարմին և յարին տեսառն մերոյ փոխարկուիլը ՚ի սեղանի՝ ամենակարող բանին Աստուծոյ . և եկեղեցին յուսուցանել անգ զճմարիտ ներկայութիւն նորա ՚ի սուրբ հա-

դորդութեան՝ արտառոց , անհնարին և մտքի հակառակ բան չղներ մեր զիմացը հաւատալու , ինչպէս որ տգէտ և խելառ մարդիկ կը համարին :

Բայց թէ ինչպէս կըլլայ այս հրաշալի փոխարկութիւնս . — Այս բանիս վրայօք բան չեմ գիտեր . և իմաստնագոյն վարդապետք ևս ուրիշներէն աւելի բան մը չեն գիտեր . ասիկայ հաւատոյ խորհուրդ մի է , և աստուածային դաղանիք մը : Վիտցածնիս այս է որ իրն այսպէս է , և ասիկայ բաւական է :

Յիսուս Վրիստոս իր երկրպագելի ներկայութեամբը , թագաւորն հոգւոց , կեանքն քրիստոնէից , զըլուխն եկեղեցւոյ , ապաւէնն մեղաւորաց , և խրախուսիչն տառապելոց , միշտ և յաւիտեան իր որդւոց մէջն է , միանգամայն աստուածութեամբն և մարդկութեամբ . ինքն է կապ անխղելի որ կը միացընէ ըզմեզ իւր և մեր հօրը հետ . ինքն երկիր պաղանէ ճշմարտութեամբ իր

հօրը , և մեր պաշտամանց պակասութիւնն ալ կըլեցընէ , և թողութիւն կըխնդրէ աշխարհքիս վրայ գործուած անդադարելի մեղաց համար : — Բոլոր մարդկան ազգի առջև ներկայ է , զորոնք հաւասարապէս փրկկեց , որպէս զի անոնց ամէնէն ալ ընդունի զպատիւ պաշտաման և աղօթից մինչև ցկատարած աշխարհքի : — Հաղորդութեան խորհուրդը չէ թէ միայն հաւատոյ խորհուրդ է , այլ և սիրոյ առաւելապէս . ապա ուրեմն հաւատանք և երկրպագենք :

Խ Է

Պատարագի երթալ հարկաւոր չէ . իմ աղօթքներս տանս մէջ ալ կրնամ ընել :

Եւ ինչ . միթէ տանդ մէջ շատ աղօթք ըրած ունիս . թողութիւն կրնես եթէ կըսխալիմ , բայց վախեմ տանդ մէջ ալ աւելի աղօթք մը չես ըներ , քան ինչ որ եկեղեցին : —

Խնդիրն անոր վրայ չէ թէ դուն տանդ մէջ ալ եկեղեցւոյ պէս Աստուծոյ կաղօթես թէ չէ . այլ թէ Աստուած կուզէ որ դուն կիրակի և տօն օրեր տանդ մէջ աղօթես , թէ եկեղեցին պատարադի առջև : — Արդ ես կը սեմ թէ Աստուծոյ ուղածն այս վերջինն է :

Կը յիշես որ ասկէց առաջ քանի մը խօսակցութիւն ըրինք այս նիւթիս վրայօք , և տեսանք որ կաթողիկէ եկեղեցւոյ կրօնական օրէնքները մեր խիղճը կը պարտաւորեն դանօնք կատարելու , որովհետեւ այս օրէնքներս Յիսուսի Քրիստոսի իշխանութեամբը սահմանուած են յեկեղեցւոյ . « Որ անց չե՛ ինձ չե՛ , և որ զանց անարգե՛ զիս անարգե՛ » : — Իսկ այդ եկեղեցին կը հրամայէ մեզի կիրակի և մեծ տօն օրեր պատարադ տեսնել . ապա այս բանիս անհոգ ըլլալն՝ անհնազանդիլ է Յիսուսի Քրիստոսի , անհնազանդիլ է Աստուծոյ : — Այս օրէնքիս ըզմեզ պարտաւորող պատճառը՝ չատ

մեծ բան է, ինչպէս ինքն իսկ օրէնքն. և այս է կարևորութիւնը ճանայելոյ Աստուծոյ՝ ի ձեռն հրապարակական պաշտաման:

Մենք միայն իբրև առանձին մարդ և առանձին քրիստոնեայ չենք ապրիր. հապա նաև իբրև մասն լրացուցիչ կրօնական քնկերոջրեան մը, և այս ընկերութիւնս որուն անադամներն ենք մենք, և որ ինքնին յԱստուծոյ հաստատեալ է, ունի պարտս զոր իրեն պէտք է հատուցանենք, ինչպէս առանձին պարտքեր ալ զոր ունինք ամէն մէկերնիս:

Արդ քրիստոնէական ընկերութեան կամ եկեղեցւոյ կատարած հրապարակական պաշտօնն է ճիշդ ներկայ գտնուիլը պատարագի գոհիւն, որ կը միաւորէ զմեզ առաջի Աստուծոյ մերոյ՝ ի տաճարի իւրում՝ որոշուած օրեր որ այս բանիս համար սահմանուած են՝ ոմանք ՚ի նոյն ինքն յԱստուծոյ¹, այլք ՚ի Յիսուսէ

1 Ինքն իսկ Աստուած ՚ի սկզբանէ աշխարհքի սահմանեց շաբաթ օրուան հան-

Քրիստոսէ տեառնէ մերմէ, և այլք
դարձեալ յառաքելոց և 'ի յաջոր-
դաց նոցա: Արդ այս հռչակաւոր
տօներուն բոլոր քրիստոնէութեան
հետ չհանդիլը, կերպով մը քրիս-
տոնէական թնուանակոչութենէն
հրաժարիլ է, ինչպէս նաև յորդե-
ղութենէն Աստուծոյ, յաշակեր-
տութենէ Քրիստոսի, և 'ի անդա-
մակցութենէ կաթողիկէ եկեղեցւոյ:
— Նմանապէս ծանր մեղք է կի-
րակի և պարտաւորեալ սուրբ օրե-
րը պատարագ չտեսնելը՝ առանց
իրական մեծ արգելք մը ունենալու:
— Եւ այս անհոգութեան մեծու-
թիւնն այնչափ աւելի կը մբռնենք՝
որչափ որ կատարելապէս 'ի միտ
առնունք պատարագի զոհին մե-

գիսար՝ 'ի յիշատակ արարչադործութե-
և յաւիտենականութեան: Կիրակին Աս-
տուծոյ օրն է, որն որ պէտք է որ իրեն
համար միայն անցընենք, և զմեզ պատ-
րաստենք յաւիտենականութեան, որ պի-
տի ըլլայ մեր յաւիտենական հանգիստը
և յաւիտենական կիրակին:

ծութիւնը, սրբութիւնն ու աստուածային գերազանցութիւնը :

Պատարագը բովանդակ կրօնքին կեդրոնն է . և ուրիշ կերպ չկրնար ըլլալ . ինքն է զոհ Յիսուսի Քրիստոսի, որ է կեդրոն կրօնից, և Աստուած քրիստոնէից, և սկիզբն և վերջ ամենայնի : — Ի պատարագի Յիսուս Քրիստոս ներկայ է, կենդանի և փառաւորեալ իւրով աստուածութեամբն և մարդկութեամբը . ինքն է անդէն կատարիչ և նորոգիչ իւր բոլոր կենաց վերջին գործոյն՝ որ է իւր գահագործութիւնը : — Յիսուս Քրիստոս է գերագոյն և մեծողջակէզն փրկութեան աշխարհքի : Քանզի մարդս մեղօք զատեց ինքզինքը յԱստուծմէ, և իր աղօթից խունկն այնուհետև պիղծ և անարժան էր անոր առջևը : — Իսկ Յիսուս Քրիստոս որդին Աստուծոյ մարդ ըլլալով՝ չարչարանօք և մահուամբ քաւեց այս անկարգութիւնս ու փրկեց զմեզ, և նորոգեց ՚ի հողիս մեր զսուրբ հողին, որ է կեանք

մեր յաւիտենական . երբ իրեն հետ
միացեալ ենք շնորհօք, այսինքն երբ
իւր հոգին կրկենդանացընէ և կը-
սրբէ մեր հոգին՝ այն ատեն ու-
նիմք յանձինս մեր զսկիզբն յաւի-
տենական կենաց, և երբ մեր մա-
հուան ժամանակ այս երջանիկ վի-
ճակին մէջ գտնուինք՝ կրմտնենք ՚ի
կեանս յաւիտենական երջանկու-
թեան՝ միշտ հոն մնալու համար :

Ապա ուրեմն Յիսուս Քրիստոս
մեր Փրկիչն է և մեր փրկորեալսն պա-
տարագը, բոլոր իր կեանքն եղաւ
պատրաստութիւն մը այն մեծ գո-
հին դոր մատոյց վասն մեր ՚ի վե-
րայ խաչին յաւուր աւագ ուրբա-
թու . այդ պատարագին խորհուրդն
ալ նոյն գոհին անարիւն յիշատա-
կութիւնն է, ընդ ամենայն դարս և
ազգս նորոգեալ : — Իսկան տար-
բերութիւն մը չկայ ընդ մէջ գոհա-
գործութեան խաչին և պատարա-
դին, այլ մի և նոյն գոհն է . այլ և
այլ ձևով մատուցեալ : Նոյն է քա-
հանայն որ է Յիսուս Քրիստոս

յայտնի 'ի Գողգոթա, իսկ 'ի սեզանի ծածկեալ յանձն քահանային : Նոյն է ողջակէզն Յիսուս Քրիստոս արիւնաթաթաւ 'ի Գողգոթա, իսկ 'ի վրայ սեզանոյն անարիւն ծածկեալ ընդ տեսակաւ հաղորդութեան : Ապա արտաքին և տեսանելի տարբերութիւն միայն կայ, իսկ էական և զոհն նոյն է ամենեին :

Փրկիչն մեր կուզէ որ ամէն մարդ ներկայ ըլլայ իւր փրկութեան խորհրդոյն, և անձամբ ընդունի յիւրմէ զօրհնութիւնն՝ զոր եբեր նա վասն ամենեցուն : Արդ պատարազի մէջ տեղուանքը սրբազործութեան ատենն է որ Յիսուս Քրիստոս այս մեծ զոհիս ողջակէզը կիջնայ 'ի վերայ սեզանոյն, և կըմատուցանէ զանձն հօր Աստուծոյ, մեր անուամբը կըմեծարէ զանի և շնորհակալ կըլլայ, մեզի համար թողութիւն կըխնդրէ՝ որուն մեր մեղաց համար անարժան էինք, և մեզի համար կըխնդրէ ամենայն տեսակ շնորհք և օրհնութիւն որուն

կարօտութիւն ունինք :

Այն խորհրդական և աստուածային խօսքերով՝ զոր քահանայն մանաւանդ թէ ինքն իսկ Յիսուս Քրիստոս իւր պաշտօնէին բերնովը կըսէ ամէն օր, նոյն սիրոյ հրաշքն կընորոգուի՝ ի վերայ սեղանոյն ինչ որ կատարուեցաւ ՚ի սուրբ ընթրիս աւագ հինդշարթի օրը, հացն և զինին փոխուեցան ՚ի մարմին և յարիւն Յիսուսի Քրիստոսի՝ անոնց արտաքին տեսակը միայն պահելով այսպէս նաև յետսրբագործութեան ուրիշ բան չմնար սեղանին վրայ, բայց եթէ մարմին և արիւն Յիսուսի Քրիստոսի, որ այս կերպով իր մահկանացու և փառաւորեալ կենաց ամենայն խորհուրդները կըբովանդակէ ՚ի սուրբ հաղորդութեան:

Ինչպէս որ ըսինք զոհագործութեան ժամանակը սրբագործութեան ատենն է, և յիրաւի ճիշդ այն ատենն է որ Յիսուս Քրիստոս ինքզինքը նորէն կընծայէ հօր Աստուծոյ, և կընորոգէ այն նուիր-

մունքը զոր ըրաւ 'ի վերայ խաչին՝
մատուցանելով անոր իւր չարչա-
րանքն և մահը վասն փրկութեան
մերոյ : — Իսկ սրբագործութենէն
առաջ եղած աղօթքները՝ պատ-
րաստութիւն են այս երկրպագելի
զոհին , իսկ հետևեալներն իբրև թէ
լրումն և շնորհակալութիւն են :

Փոխէ ուրեմն լեզուդ , ու գնա
բոլոր եղբարցդ հետ մէկտեղ առ
Փրկիչն քոյ . քեզի համար ինքն
երկնքէն կիջնի , քեզի համար ինք-
զինքը կրպատարագէ այս մեծ խոր-
հրդիս մէջ : — Ինքն կրսիրէ ու
կօրհնէ զքեզ . իսկ դուն որ իրեն այն-
չափ կարօտ ես , և առանց իրեն
չես կրնար հոգիդ փրկել , այնչափ
անհոգ ես ու այնչափ զինքը կա-
նարդես . և իրմէ մեծ կըսեպես քու
փուճ զբաղմունքներդ ու սնտափ հո-
ղերդ : — Հաւատա ինձի , ժողվըտէ
զքեզ ու խելքդ վրադ բեր . կատա-
րէ այս պարտքդ՝ որ որչափ դիւրին
է՝ այնչափ ևս էական և հարկաւոր :
— Գնա կիրակի օրերը Սատուծոյ

ոտքը ինկիր, քննէ անցած շար-
թուան կեանքդ, ու առաջիկային
համար պատրաստուէ . և Աստուած
կօրհնէ զքեզ, և երջանիկ կըլլաս :

ԽԸ

ժամանակ չունիմ :

Հապա կերակուր կուտես թէ չէ :
— Ի՞նչ լսել է : — Ինչո՞ւ համար
կուտես : — Ատ այլ ըսելու բան
է . որպէս զի չմեռնիմ . կերա-
կուրը մարմնոյն կեանքն է : — Հա-
պա ո՞րն աւելի մեծագին է, հոգիդ
թէ մարմինդ : — Ատ ի՞նչ հարց-
մունք է, 'ի հարկէ հոգիս : — Լա-
է, ապա ուրեմն հոգւոյդ համար ալ
զոնէ այնչափ հոգա, որչափ որ մար-
մինդ կըհոգաս . մարմինդ կերակ-
րելու ժամանակ կըզտնես, հոգիդ
սնուցանելու չնս գտներ : — Կու-
զէի տեսնել թէ ինչ կընէիր թէ որ
վարպետդ քեզի կերակրոյ ատեն

չթողնէր . անշուշտ զինքն ալ խա-
նութն ալ կը ձգէիր՝ ըսելով . Ասի-
կայ կենաց առջի հարկաւոր բանն է :

Ես ալ քեզի նոյն բանը աւելի
ստիպամբ կըսեմ . ամէն բանէն
աւելի , քու մարմնէդ ալ աւելի նայէ
որ հոգիդ չմեռնի , որ քու կին գըլ-
խաւոր մասդ է . վասն զի հոգիդ է
դքեզ մարդ ընողը , իսկ մարմնովդ
անասունէն աւելի բան մը չես . հո-
գին է մարդու գլխաւոր բանը և ա-
նով է որ անասուններէն կորոշուի :
— Կրօնքը քու հոգւոյդ կեանք կու-
տայ՝ զանի Աստուծոյ հետ միացը-
նելով . և զուն կըսես թէ « ժամա-
նակ չունիմ՝ կրօնքիս պարտքերը
կատարելու » : — Ապա սա հարկա-
ւոր ժամանակը մի փախցըներ , ա-
մուր բռնէ զանի որ և իցէ ատեն ,
ու ինչ դժուարութեամբ ու վնասով
ալ ըլլայ՝ թող ըլլայ : — Աշխարհքիս
մէջ մէկը իրաւունք չունի զանի ձեռ-
քէդ յափշտակելու ոչ տէրերդ , ոչ
վարպետներդ , ոչ հայրդ , ոչ մայրդ ,
և ոչ որ և իցէ մարդ : — Արարած

մը չկրնար քու հողուոյդ յաւիտենա-
կան փրկութեանը արդելք ըլլալ .
և թէ որ մէկը յանդգնի քու ամէ-
նէն աւելի սրբազան իրաւունքիդ
ձեռք դպցընել՝ առաքելոյն կանոնը
զործածելու տեղն է . « Հնազանդել
պարտ է Սասունոյ առաւել քան
մարդկան » :

« Բայց իմ վիճակս , կըսես , ար-
դելք կըլլայ իմ փրկութեանս հա-
մար աշխատելու » : — Աղէկ մտա-
ծէ թէ ճշմարիտ է արդեօք ըսածդ .
եթէ լաւ մը խորհելէդ ետև՝ ըսածդ
հաստատես , այն ատեն պէտք է
քեզի ըսեմ՝ որ պարտրկան ես այդ
վիճակդ թողնելու , և ուրիշ վիճակ
մը ընտրելու : — Կեանք ըսածդ շու-
տով կանցնի , բայց յաւիտենակա-
նութիւնը կըմնայ . ապա ուրեմն քու
բոլոր կեանքդ յաւիտենականու-
թեան վրայ պէտք է որ չափես ու
կարգաւորես . « Չինչ օգտիցի մարդ
եթէ զաշխարհ ամենայն շահեսցի
և զանձն իւր կորուսցէ » :

Բայց անկեղծութեամբ խօսելով՝

տեսնենք թէ արդեօք յիրաւի չեն
կրնար հողիդ փրկել, և քու վիճա-
կիդ մէջ քրիստոնէաբար ապրիլ .
արդեօք քու վիճակդ է արդիւողը՝
որ առաւօտ իրիկուն չկարենաս հա-
մառօտ աղօթք մը ընել . արդեօք
քու վիճակդ է արդիւողը որ օրուան
մէջ երբէք երբէք չկարենաս սիրտդ
Սատուծոյ ամբառնալ, ու քու ա-
ղօթքդ, աշխատանքդ ու վիշտերդ
իրեն նուիրել :

Ոչ, քու վիճակդ չէ սլատճառը
որ կը քօրեն ու Սատուծոյ անու-
նը կը հայհոյես, վատանուն ժո-
ղովքներ, կաքաներ, գինետուն-
ներ ու ցոփութեանց տեղուանք կը
յաճախես . և այն ժամանակն որ
այս կերպով կանցընես՝ հաղարան-
գամ բաւական էր դքեղ բարի քրիս-
տոնեայ ընելու, թէ որ քու փրկու-
թեանդ համար ուղէիր գործածել :

Գարձեալ քու վիճակդ չէ որ ար-
դելք կըլլայ քեզի՝ մեծ տօներու նախ-
ընթաց իրիկունը քու խոստովա-
նահօրդ քովն երթալու՝ քու մե-

դացդ թողութիւն , ու յապագայն
աւելի լաւ ըլլալու խորհուրդ ու քա-
ջալերութիւն ընդունելու համար :
— Խղճմտանքովդ զիտէ ու կըտես-
նես որ բառակաւ ժամանակ ունինք՝
փափաքած բաներնիս գործադրելու .
բայց պէտք է փափաքնիս զօրաւոր
ու տեսական ըլլայ : — Ապա ուրեմն
մէյմըն ալ մի ասեր թէ բարի քրիս-
տոնէի պէս ապրելու ժամանակ չու-
նիմ . վասն զի անով ինքզինքդ կը-
խաբես :

Այլ եթէ կուզես՝ ըսէ « Այնչափ
ժամանակ ու այնչափ զիւրութիւն
չունիմ՝ որչափ որ կուզէի ունե-
նալ » . վասն զի այսպէս կրնայ ը-
սուիլ . բայց սակայն ինչ ալ ըլլայ՝
Աստուած սիրտ և յօժարութիւն կը
փնտրուէ . և շատ ժամանակ հարկա-
ւոր չէ զԱստուած սիրելու , մեղքէ
խորշելու , և ըրած յանցանացդ վը-
րայ զղջալու համար . երկայն ժա-
մանակ մը պէտք չէ կիրակի օրեր
կէս ժամուան թիւ սլատարագ մը
տեսնելու համար , կամ տարին

չորս հինգ անգամ խոստովանելու համար: — Ուրիշներն ասկէց աւելին ալ կրնեն. ես մէկ քանին կրճանչնամ որ ամիս չեն անցըներ առանց հազորդուելու, և անով ալ իրենց բանէն զործէն ետ չեն մնար. ուրեմն ինչպէս կրնեն ատոնք:

Դուն ալ անոնց պէս ըրէ, անոնց պէս փութաջան եղիր, և անոնց պէս լաւ քրիստոնէի պէս ապրելով՝ իրենց պէս արքայութեան արժանի կըլլաս փոխանակ դժոխքի: — Ով որ իր ժամանակն Աստուծոյ համար չզործածեր՝ իր յաւիտենական երջանկութենէն կըհրաժարի:

ԽԹ

Չեմ կրնար, շատ դժուար է:

Աւելի ըսէ որ չես ուզեր. խղճմը տանքի ու փրկութեան նիւթերու մէջ ուղածնիս կրնանք ալ ընել. չէթէ կարողութիւննիս կըսակիսի, հապա քաջութիւննիս, աշխատանք

քէ կը վախենք ու կը վախչինք . իսկ ճշմարիտ քրիստոնեայն քաջասիրտ զինուորի պէս բանէ մըն ալ չվախեր՝ ու թշնամւոյն ջանքը տեսնելով՝ աւելի պատերազմելու կը յորդորի . և Յիսուսի Քրիստոսի ապաւինելով՝ անկէց կընդունի ամենայն դորութիւն . և թէ որ իյնայ ալ՝ նորէն ոտք կելլէ , և պատերազմը աւելի դորութեամբ առաջ կը տանի :

« Չեմ կրնար » . ասիկայ ծոյլ մարդու խօսք է , որ առաւօտը կարթըննայ , կը յօրանջէ , կը ճապկըտի , ու միւս կողմը դառնալով անկողնին մէջ՝ նորէն քուն կըլլայ՝ ըսելով Չեմ կրնար : — Բայց որ պիտի զայ՝ որ պիտի իմանաս թէ կըրնաս եղեր . բայց ժամանակն անցեր է ու դործելու ատեն չկայ : — Եւ Յիսուսի Քրիստոսի ատենանին առջեր կեցած՝ պիտի լսես այն սարսափելի խօսքը « Երթայք յինէն անիծեալք ՚ի հօրն յաւիտենական՝ որ պատրաստեալն է սատանայի և հրեշտակաց նորա » . Մտթ . ԻԵ : —

Այն օրը պիտի տեսնես որ կըրնայիր :

Բայց սակայն իրաւ է ըսածդ թէ դու չես կրնար քու կրքերուդ յաղթել և քրիստոնէի մը բարձրագոյն առաքինութիւնները գործադրել թէ որ՝ ուր որ կը գտնուի՝ հոն չփնտրուես այն հարկաւոր գորութիւնը այս բաներս գործելու համար : — Ձեռ կըրնար խորշիլ 'ի մեղաց' որ քեզի բնական սովորութիւն մը դարձեր են՝ ինչուան որ քու փրկչիդ Յիսուսի Քրիստոսի այս բանիս համար իր եկեղեցւոյն աւանդած միջոցները չբանեցրնես : — Այս միջոցները ծանօթ են քեզի . որովհետև զանոնք կը գործածէիր քու երջանկութեանդ ատենները՝ երբ բարի , մաքուր ու արդար մարդ մի էիր՝ քրիստոնեաց ըլլալով . և փորձով ալ դիտես առնոնց քաղցրութիւնն ու ազդեցութիւնը : — Այս միջոցներն որ ըսինք ասոնք են . աղօթք , կիրակի օրեր սուրբ պահել , քրիստոնէական խրատ ու հրահանգ լսել , և 'ի վեր

քան դամենայն ստէալ խոստովա-
նութիւն և հաղորդութիւն . մեղան-
չական յօժարութեանց վտանգա-
ւոր առիթներէն , չար ընկերներէ
ու գէշ գրքերէ խորշիլ : — Պիտցած
ըլլաս որ առանց այս միջոցներու
լաւ մարդ չես կարող ըլլալ . իսկ ա-
նոնցմով չէ թէ միայն կրնաս բարի
մարդ ըլլալ , հասպա նաև կըտեսնես
որ շատ զիւրին ու հեշտ բան է եղեր :

Ա՛րչափ մարդիկ կան այլևայլ հա-
սակէ ու զանազան վիճակէ , որ
քեզմէ աւելի զօրաւոր կրքեր ունե-
նալով՝ անոնց կը յաղթեն ու անոնց
վրայ կըտիրեն : Շատերը քեզմէ ա-
ւելի վտանգի մէջ են , և շատ տե-
սակ արգելքներ ունին յաղթելու :
Արդ ինչպէս անոնց ըրածը քեզի
անհնարին կրնայ ըլլալ : Զօրացիր,
ժրացիր, այս է միայն հարկաւոր
բանը . Քրիստոնեայ ըլլալու համար
փափարք հարկաւոր է :

Օ

Ուրիշները վրաս կը ծիծաղին . պէտք չէ մարդ ուրիշներէն տարբեր երևնայ, հասկանիչ որ ուրիշները կընեն՝ ինքն ալ նոյն պէս ընէ :

Բարեկամ, դուն այժ ես թէ մարդ գիտեմ որ այժերը մէկմէկու կը հետեան , թէ որ առջինը ինքզինքը ժայռէ մը վար նետէ , երկրորդը աւոր կը հետեան , երրորդը երկրորդին , և չորրորդը երրորդին , և այսպէս բոլոր մնացածներն իրենք զիրենք վար կընետեն , ինչու որ ընկերներն այնպէս ըրին . վերջապէս ինչ որ ուրիշները կընեն , իրենք ալ նոյնը կընեն : — Բայց մարդուս կը վայլէ՞ այսպիսի անմտութիւն : Մեզք , որչափ մարդիկ կան որ այս այժերու կընմանին . որչափ մարդիկ դժոխք կերթան . ինչո՞ւ . վասն զի ուրիշները գացեր են :

Ուրիշներէն տարբեր պէտք չէ .

ըլլալ կըսեն . հպարտութեան և ուրիշները արհամարհելու համար յիրաւի պէտք չէ ուրիշներէն տարբեր ըլլալ , բայց չար աշխարհքիս մէջ բարի ըլլալու համար՝ արժան է : — Մոլութիւնները կըվխտան , առաքինութիւններն հաղիւ կըտեսնըւին . շատ չար մարդիկ կան , իսկ բարիները քիչուոր են . շատերը հեթանոս են և սակաւք քրիստոնեայ . մեծագոյն մասն մարդկանց ախտաւոր են , որոնք են նաև այս նոր կարծիքներս կատարողներն . և ով որ ազէկ ճամբան ուղէ բռնել՝ պէտք է որ ուրիշներէն տարբեր երենայ : — Եւ այս տարբերութիւնս պէտք է որ մենք ունենանք՝ որովհետև մեր յաւիտենական փրկութեան նշանն ու հարկաւոր պայմանն է : — Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս զանի յայտնապէս կըզուրցէ . «Մտէք ընդ նեղ դուռն . քանզի ընդարձակ է դուռնն և համարձակ ճանապարհն որ տանի ՚ի կորուստ , և քաղաւք ևև որ գտանեն զնա . քանի՛ անձուկէ դուռնն

և նեղ ճանապարհն որ տանի 'ի
կեանս, և սակաւք ևն որ գտանեն
զնա» . Սւետարանին մէջ ուրիշ տեղ
ալ կըսէ «Մի երկնչիցիք յօրոց ըս-
պանանեն զմարմին, և յետ այնո-
րիկ աւելի ինչ ոչ ունիցին առնել .
այլ ցուցից ձեզ յումմէ երկնչիջիք .
երկերուք դուք առաւել յայնմա-
նէ որ կարող է զողի և զմարմին
կորուսանել 'ի զեհենի . այո ասեմ
ձեզ յայնմանէ երկնչիջիք» . «Որ որ
սւօր համարեացի զիս (զհաւատս
իմ) առաջի մարդկան, և ևս սւօր
համարեցից զնա առաջի հօր իմոյ (և
առաջի աշխարհի) յառաջն յետևում . և
ով որ հակառակ ամենայն ընդդի-
մութեանց, անարդանաց, չար օրի-
նակաց և հակառակ ամենայն ճը-
զանց ցոփութեան «համբերեացէ 'ի
ոպառ, ևս կեցցէ» :

Մութ բան մը կայ այս խօսքե-
րուս մէջ . ահա ինքն յախտենա-
կան զատաւորն է որ կըխօսի զայ-
սոսիկ . ան որ բնաւ 'ի զուր չխօ-
սիր . այլ ինքն իսկ իւր բերնովը կը-

ծանուցանէ թէ « Երկինք և երկիր
անցցեն , և բանք իմ մի անցցեն » :
Ուրեմն պէտք է որ աշխարհքէս
տարբեր ըլլայ մեր կեանքը՝ եթէ
չենք ուզեր յաւիտեան դատապար-
տուիլ : — Չէ թէ միայն պիտի չվա-
խենք ու պիտի չամչնանք՝ այլ նաև
պիտի պարծինք այս մեր ունեցած
տարբերութեանը վրայ :

Բայց ուրիշները պիտի ծաղրեն
եղեր , թող որ ծաղրեն , միթէ ա-
նով պիտի մեռցընեն զքեզ : — Դուն
ալ ընդհակառակը զանոնք ծաղր
ըրէ . իրենք յիմար են , դուն իմաս-
տուն . ասոնցմէ ո՞րը աւելի իրա-
ւունք ունի միւսը ծաղրելու , յիմա-
րը զիմաստունը , թէ իմաստունը
զյիմարը : — Թէ որ զքեզ կերա-
կուր ուտելուդ համար կամ զլլսի-
վար քալելու տեղ ոտքի վրայ քա-
լելուդ համար ծաղր ընէին , միթէ
անոր համար կերակուր ուտելը կը-
թողնէիր , կամ զլլսիվար կըսկսէիր
քալել : Ոչ երբէք . և ինչո՞ւ . վասն
զի քու ըրածդ ուղիղ ու բանաւոր

բան է, իսկ իրենց ուղածը արտա-
ռոց: — Արչափ աւելի արտառոց
բան է քու հողիդ կորսընցընելը՝
քանի մը անմիտներու հաճոյ ըլլա-
լու համար, որոնք իրենց ցովու-
թեանը պատճառաւ գրեզ սրտանց
կարհամարհեն. այսպիսիներուն գո-
վեստը յիրաւի մեծ դժբաղդութիւն
է, և իրենց նախատինքը փառք սե-
պելու է. վասն զի ասիկայ ստոյգ
նշան է որ դուն ալ անոնցմէ չես:

« Զիս ծաղր պիտի ընեն, անոր
համար չեմ ծառայեր Աստուծոյ »
ըսելը անոր կրնմանի՝ որ անգղիա-
ցի մը չուզէ իր հայրենեաց ծառայ-
ել՝ վախնալով որ Փրանկին Անգ-
ղիոյ թշնամոյն անհաճոյ կըլլայ:

Բայց մարդիկ որչափ որ չար են՝
անկէց աւելի չարագոյն մի կարծեր
դանոնք. մի համարիր թէ քեզի կող-
մնակից բարի վարք անցընող՝ դուն
միայն պիտի ըլլաս. վասն զի թէ-
պէտ չարերուն թիւը շատ աւելի է
քան թէ բարիներուն, բայց սա-
կայն այս վերջիններէս ալ շատերը

կան , մանաւանդ մեր օրերը՝ որ
կրօնքի օրհնեալ ազդեցութիւնը եր-
թալով կըտարածուի : — Եւ հիմա
ընկերութեան լուսաւորեալ մասին
մէջ քրիստոնեայ ըլլալը պատուա-
ւոր ու յարգոյ բան կըսեալուի :

Ամէնուն հետ բարի , անուշ ու
քաղաքավար եղիր , և ինչ բանի
վրայ որ ծիծաղիլ կըվայլէ ուրիշի
հետ ծիծաղէ , առանց զԱստուած
անարդելու . և կըտեսնես՝ որ եթէ
կրօնքիդ համար միայն էր իրենց
տհաճութիւնն , դքեզ ալ չեն նեղեր :
— Եւ խօսքէ մը , նայուածքէ մը ու
ժպիտէ մը մի վախեր : —

Թող որոնք որ ասանկ ծիծաղե-
լու սովորութիւն ունին՝ ինչ որ կու-
ղեն ըլլան , իսկ դուն որ լաւ կըճանչ-
նաս՝ նայէ որ հոգիդ փրկես . թող
որ ուզողը ծիծաղի :

ԾԱ.

Խղճահար ըլլալ պէտքը չէ :

Այնպէս է . քեզի խղճահար եղիր ըսող կայ : — Խղճահարութիւնը կրօնք չէ , այլ կրօնից խանդարումն է . ժողովրդեան պակասութիւնը՝ որ ազիտութեամբ կրօնից մէջ զեղծմունքներ կրմտցընեն՝ կրօնքին վրայ նետելու չէ : — Ժողովուրդ ըսածդ ամէն աղէկ բանով ալ կը զեղծանի . մենք պէտք է զեղծմունքը մերժենք , իսկ գործածութիւնը պահենք :

Քու պարտքդ լաւ մարդ ըլլալն է , բայց ոչ խղճահար . Աստուած դառնիւնը միայն կը սիրէ և ոչ երկրորդը : Ինքը մեր սրտի եռանդը կուզէ , որ է ըսել եռանդ իրեն ծառայութեանը , եռանդ իր հրամայած պարտքերուն մէջ , և սէր իր օրինացը . բայց տեսնել չուզեր խղճահարութիւնը , որ է ըսել կրօնքի այն սնա-

պաշտական ցած սովորութիւններն,
որոնք շատ անգամ երկրորդական
բաները նախնականներու տեղ դնել
կուտան, և միջոցը վախճանին հետ
կըշփոթեն :

Բայց սակայն աս ալ ըսելու է որ
կրօնքի զեղծմունքն այնչափ մեծ ու
այնչափ ատելի չէ որչափ որ ոմանք
կուզեն ցցընել : — Այս զեղծմունք-
ներս սովորաբար անոնց միայն
կըմնասեն՝ որոնք որ զանոնք կըբա-
նեցընեն . որ սովորաբար քիչ լու-
սաւորած մարդիկ կըլլան, (ինչպէս
են հասարակօրէն կանայք, զի է-
րիկ մարդիկ խղճահարութեան են,
թակայ չեն) և արտաքին արարո-
ղութիւններով իրենք զիրենք կընե-
ղեն, որ թէպէտ բարի են՝ բայց
չատ չափազանց ու սովորականէ
դուրս . որոնք մեղք չգործելու վա-
խով խղճերնին կըտանջեն . և եր-
բեմն խաբէական նախանձաւորու-
թեամբ կրակ կըգառնան, երբ լը-
ռելն ալ աւելի լաւ էր, և այլն :

Այս է ահա խղճահարութիւնը, որ

յիրաւի պակասութիւն է, բայց Աստուած տար որ երկրիս վրայ ասկէց մեծ զեղծմունքներ չըլլային: Անոնք որ Դաղճահարութեան զէմը կըսուան, և անոր յիմարութեանցը վրայ կըղայրանան՝ կընմանին այն մարդուն որ անասնակիս մարդասպանութեան մը համար յախտենական բանդ դատապարտուած ըլլալով իրեն նախատինք սեպէ որ գող մը իրեն բանտակից ըրեր են: — Միթէ իրենց անառակութիւնը, զէշ վարքը, սրբազան սլարտքերու անհոգութիւնը, կրօնքի աղիտութիւնը, պիղծ լեզունին, չար օրինակնին, և այլն, և այլն, զեղծմունքներ չեն, մանաւանդ թէ շատ անգամ յանցանք չեն: — Իրենց բոլոր կեանքը զեղծմունք է. և կարծեմ միայն բարեպաշտութեան զեղծմունքը չունին: Արդ կըհարցընեմ ձեզի՝ լաւ չէր ըլլար թէ որ կարենային այս վերջինս առջիններուն հետ փոխել: — Ապա ուրեմն եղիր բարի քրիստոնեայ, բայց ոչ Դաղճա-

հար . սիրէ զԱստուած , ծառայէ ա-
նոր հաւատարմութեամբ , հնազան-
դէ իր պատուիրանացը , կատարէ
քու ամէն պարտքերդ Աստուծոյ
հաճոյ ըլլալու համար , և մտադիր
եղիր խրատուց պաշտօնէից Յիսու-
սի Քրիստոսի :

ԾԲ

Քրիստոնէին կեանքը շատ նեղացուցիչ
է . մարդ պէտք է որ բոլորովին ապուշ
ըլլայ ամէն բանի հնազանդելու և ամէն
բանէ վախնալու համար . աս ալ կեանք է :

Կամաց , կամաց , սիրելի բարե-
կամ . այդպէս մէկէն տակնուվրայ
մի ըլլար . քրիստոնէական կրօնքը
զքեղ չպարտաւորեր ամէն բանէ
վախնալու , և ամէն բան թողնելու .
եղածէն աւելի դէշ կը տեսնես ամէն
բան . և թէպէտ աւետարանի օրէն-
քը լուծ մի է , բայց տէրն մեր Քրիս-
տոս որ դրաւ զայն մեր վերայ՝ ին-
քըն ալ կըխոստովանի թէ « Լուծն

նորա քաղցր է և բեռն իւր փոքրոգի » : — Անշուշտ կրճանջնաս քանի մը լաւ քրիստոնեաներ , միթէ ատոնք տրտում , տխուր ու թշուառ են . իմ ճանջնածներս ամէնն ալ խաղաղ , արդար ու զոհ մարդիկ կերևնան . և անոնց երևոյթը միայն զմարդ բարի կընէ :

Չեմ ուրանար որ ճշմարիտ քրիստոնէ ըլլալու համար՝ մարդ իր անձին վրայ պիտի հսկէ , և շատ տեսակ արգելեալ ու փտանդաւոր զըւարճութիւններէ հեռանայ . չեմ ուրանար դարձեալ թէ կամքին ախտից դէմ կրած պատերազմը՝ երբեմն շատ ծանր ու խիստ է : — Բայց դտիր ինծի մէկ կեանք մը որ իր դժուարութիւններն ու զոհերը չունենայ : Առուտուրի մէջ հմուտ ըլլալու և քու հացդ ճարելու համար շատ և խիստ շատ աշխատութիւն հարկաւոր չէ մի : — Նոյն իսկ քոզոռարձոչքեանցդ համար ալ պէտք է որ զոհեր ընես . հապախնչպէս կուզես առանց աշխատութեան ունե-

նայ մեծադոյն , կարևոր և միակ
հարկաւոր բանը որ է յաւիտենա-
կան փրկութիւնդ . այդ անկարելի
բան է :

Աշխարհքս կրտեսնէ քրիստո-
նէից ըրած աղօթքներն , ապաշխա-
րութիւնը , մահացուցմունքը , մո-
լութիւններէ փախչելու զգուշու-
թիւնները , իրենց ունեցածը աղ-
քատաց տալը , զգայական հաճոյք-
ներէ խորշիլը և ուրիշ շատ տեսակ
առարինութիւններն՝ որոնք աշխար-
հասիրաց ծանր ու դժուար բան մը
կերեցընեն մարդուս կեանքը : —
Բայց ատոնք արտաքին կեղևանքն
են միայն . այլ մէյմը ներս նայէ և
կրտեսնես թէ ինչպէս սրտերնին
ուրախ և մեծանձն է , այնպէս որ
այս դժուար երեցած զոհերը չէ թէ
միայն զուարթութեամբ կրկատա-
րեն , այլ և հաճութեամբ : — Բարի
որդի մը՝ որ իր մօրն օգնելու համար
ինքզինքը շատ բանէ կըզրկէ , մի-
թէ ըրած զոհերուն համար երջա-
նիկ չի սեպեր ինքզինքը : — Քրիս-

տոնէական բարեպաշտութիւնը 'ի
քաղցրութիւն կը փոխարկէ՝ ինչ
դառնութիւններ որ իր պարտուց
կատարման մէջ կը հանդիպին . ինչ
պէս մեղուն որ ծաղկէն հաւաքած
դառն հիւթ անուշ մեղրի կը դար-
ձընէ :

Փորձե՛ք և կրտսեանս . այս բաներս
փորձով կը սորվուի . առանց փոր-
ձի խօսքով միայն հասկըցընել չըլ-
լար : — Այս բանիս համար բաւա-
կան է միայն մանկութեան օրերդ
յիշել . քիչ մարդ կայ որ իր առջի
հաղորդութեան մեծ ու հանդիսա-
ւոր օրը՝ զԱստուած սիրելու ճշմա-
րիտ երջանկութեան համը առած
չըլլայ : Գուն ալ ան ատեն երջանիկ
էիր , որովհետև սուրբ , մաքուր ու
ջերմեռանդ էիր Աստուծոյ , մէկ
խօսքով վասն զի քրիստոնեայ էիր :

Նորէն եղիր , նորէն երջանիկ
կըլլաս . քու մանկութեանդ Աս-
տուածը փոխուած չէ , ինչպէս որ
դուն փոխուած ես , ափսո՛ս : Զքեզ
միշտ կը սիրէ . և կը սպասէ որ անա-

ուակ որդիին պէս դառնաս իրեն .
մի վախեր իրմէ , վասն զի ինքն է
քու բարերար Փրկիչդ , և ինքն է
ապաւէն ապաշխարող մեղաւորաց ,
որ ըսաւ « Եւ որ գայ առ իս , ոչ հաւնից
արտաքս » :

Ապա ուրեմն սու ուսդ քրիստոս
նէական կենաց քաղցր ու թեթև
լուծը , և հոն կը դտնես հանգիստ ,
խաղաղութիւն սրտի , և ճշմարիտ
երջանկութիւն աշխարհքի մէջ , ու
մահուանէդ ետքն ալ կը նդունիս ար-
քայութեան յաւիտենական ուրա-
խութիւնը :

ԾԳ

Հաղորդուելու արժանի չեմ . սուրբ
խորհուրդները չարաչար դործածելու չէ :

Չարաչար դործածելու չէ , բայց
դործածելու է . հաղորդութեան
խորհրդին մէջ սրբապղծութենէն
ետև Յիսուսի Քրիստոսի եղած էն
մեծ նախատինքը չհաղորդուիլն է :
— Երկու տեսակ մարդիկ կան որ

պէտք է հաղորդուին . բարիններն՝
որ իրենց բարութեան մէջ կուզեն
մնալ , և չարերն որ կուզեն աղէկի
դառնալ : — Չհաղորդուելով կեանք
քէզ կը փախչիս . ջուրը տաքցընելու
համար միթէ կրակէն կը հեռացընենս .
առողջացընելու համար ալ դեղէն
կը քաշուիս : Հաղորդութիւնը դեղ է .
զնա ուրեմն հաղորդուէ՛ չէթէ
արժանաւոր ըլլալուդ համար ,
վասն զի Աստուծոյ մարդ չկայ որ
արժանի ըլլայ , հապա քիչ անարժան
ըլլալու համար . չէթէ զօրաւոր
ըլլալուդ համար , հապա տկարութիւնդ
բժշկելու համար : — Գնա առ Յիսուս
Քրիստոս առանց որոյ չես կրնար
փրկուիլ : Գնա փնտրուէ զանի ուր
որ է , խոստովանութեան մէջ ուր
քու սիրտդ կը մաքրէ որ է իր տաճարը ,
և հաղորդութեան մէջ որով կը մտնէ
բնակելու իրեն համար պատրաստած
օթևանին մէջ : Չեռքէզ եկածն ըրէ և մի
վախեր . միայն բարի կամք և յօժարութիւն
ունենաս և որ օրուան վրայ աւելի
կըլաւանաս :

ԾԴ

Հաս մեծ մեղքեր գործած եմ, կարելի
չէ որ Աստուած ինձի թողութիւն աայ:

Կարելի չէ կրսնս, խեղճ հոգի,
նրչափ անձանօթ է քեզի Քրիստոս
սի Յիսուսի սիրտը. ըսէ ինձի մազ
դաղենացիէն աւելի է գործած մեղ
քերդ. մազդաղենացին որ հասա
րակաց կնիկ մըն էր, մազդաղենա
ցին որ անառակ վարք մը ունէր,
մազդաղենացին՝ ուսկից ամէն մարդ
կրփախչէր՝ որպէս թէ անոր դըպ
չիլն ալ զիրենք ապականէր. մոռ
ցա՞ր անոր պատմութիւնը: — Մար
դասէրն Յիսուս անգամ մը Սիմոն
Վարիսեցիին տունը սեղանի կան
չուեցաւ. կերակրոյ ատեն կնիկ մը
մտաւ այն սրահը և Փրկչին ոտուրնե
րուն ընկաւ, և առանց բան մը ըսե
լու բայց լալով ողբալով անոր սուրբ
ոտուրները սխմելով արցունքնե
րովը կըթրջէր ու կըպաղնէր: Փա

բիսեցին ճանչցաւ որ այն կնիկը
մազղաղենացի մեղաւոր կնիկն էր .
« Թէ որ սաւիկայ Աստուծոյ որդին
էր ըսաւ ինքնիրեն Յիսուսի համար,
ապա պէտք էր գիտնալ թէ ինչ մե-
ղաւոր կնիկ է իր ոտքն ընկողը » :
— Յիսուս իմանալով անոր միտքը
« Միմոն, ըսաւ, քեզի բան մը ունիմ
հարցընելու » : — « Հրամէ վարդա-
պետ » ըսաւ Միմոն : — « Մարդուն
մէկը երկու պարտըկան ունէր, ա-
նոնցմէ մէկը հինգ հարիւր գահե-
կան պարտըկան էր, իսկ մէկալը յի-
սուն . արդ հիմա ասոնց երկուքին
ալ որ թողուցիրենց ունեցած պարտ-
քը՝ ո՞րն աւելի զինքը պիտի սիրէ :
— « Անշուշտ, ըսաւ Միմոն, որուն
որ պարտքը աւելի շատ էր » : —
« Իրաւունք ունիս, ըսաւ Քրիստոս,
և դառնալով գէպ ՚ի մազղաղենա-
ցին « Արտեսանէս, ըսաւ, սա կնիկը,
երբ քու տունդ մտայ՝ դուն համ-
բոյր մը ինծի չտուիր, իսկ աս քա-
նի որ տունդ եկաւ՝ չզապրիր ոտքս
պաղնելէն . դուն ձեռքիս ջուր չտուիր

լուացուելու , իսկ ինքը արցունքովը
զիս թրջեց . ապա յիրաւի կըսեմ
քեզի որ շատ պարտքերը իրեն պի-
տի թողուին , որովհետև շատ սի-
րեց » : — Ետքը ալ աւելի ականջ
չկախելով հպարտ փարիսեցիին
տրտունջներուն՝ զարձաւ « Գնա կը-
նիկ , ըսաւ սրբացեալ մազդաղենա-
ցւոյն , զնա՛ի խաղաղութիւն և յայսմ
հետէ մի մեղանչեր » :

Արդ կրնա՞ք ասկէց ետքը յուսա-
հատիլ Աստուծոյ բարութեան վը-
րայ . ոհ չէ , ձեր Փրկչին սիրտը
միշտ նոյն է , ինքը ձեզի զարմանալի
քաղցրութեամբ մը կըսպասէ . գա-
ցէք ուրեմն անոր ոտքն ընկէք , և
ձեր մեղքերն ողբացէք . իրաւ մեծ
են ձեր մեղքերը , բայց իր բարու-
թիւնն աւելի մեծ է . որն որ իր աս-
տուածային շրթունքովն ալ վկայեց
« Եւ որ գայ առ իս ոչ հանից արտա-
քրս » : — Յիշեցուցէք անոր ձեզի
համար քաշած չարչարանքները .
յիշեցուցէք մսուրը , իր աղքա-
տութիւնը , իր հոգեվարքը , իր չար-

չարանքը . իր փշէ պսակը , իր ծեծ
ուտելը , իր խաչն ու իր մահը : Յի-
չեցուցէք անոր իր մայրն իր անու-
շիկ մայրը՝ որն որ առաջուց ձեզի
տուաւ որ ձեզի փաստաբան , ա-
պաւէն և յոյս ըլլայ :

Ետքը զղջացած սրտով զացէք
զտէք թողութեան պաշտօնեայն ու
զթութեան դատաւորը որ է ձեր
խոստովանահայրը . խնդրեցէք ան-
կէց թողութիւն և օգնութիւն , և ա-
պահով եղիք որ կուտայ . վասն զի
Սատուած ալ կուզէ որ տայ և միշտ
տայ . և ան ատենն ձեր արցունքնե-
րուն մէջէն արժանի կըլլաք լսելու
զմագդաղենացին յարուցանող յա-
ւիտենական կենաց խօսքերը , ո-
րոնցմով որ մեղաւոր մագդաղենա-
ցին եղաւ զարմանալի առջրքն Մա-
րիամ մագդաղենացի . « Թողեալ լի-
ցին քեզ մեղք քո , երթ յայամհետէ
մի մեղանչեր » :

ԾԵ

Պէտք է թողնել որ երիտասարդութեան
Ճամանակը մէյմը անցնի :

Ի՞նչ բանով կուզես որ անցնի. յի-
մարութեամբ, անառակութեամբ .
իր հողին, պատիւը, առողջութիւ-
նը և ստակը անկարգ ընկերներու
հետ կորսընցընելով . Աստուծոյ
պատուիրանքները խորտակելով :
Յիրաւի շատ կարգէ դուրս բարոյա-
կան մըն է սորվեցուցածդ . կուզէի
զիտնալ թէ աւետարանին որ էջէն
կամ ուղիղ մտաց որ անկիւնէն հա-
նեցիր ատիկայ :

Իրաւ պէտք է թողնել որ երիտա-
սարդութիւնն անցնի, բայց ան կեր-
պով ինչպէս որ պիտի ըլլայ բոլոր
կեանքերնիս . բարեգործութեան և
տեղ ըլլալով, չարէն զգուշանալով,
ու մեր սլարտուց կատարմանը փու-
թաջան ըլլալով : — Մանկութեան
և ծերութեան մէջ այս տարբերու-

Թիւնը պիտի ըլլայ որ երիտասարդը աւելի ուժեղ ըլլալով՝ աւելի նախանձաւորութեամբ, աւելի եռանդեամբ ու աւելի յօժարութեամբ բարեգործութեան պիտի հետևի:

Եւ իրացընէ այս կերպով պիտի անցնի մանկութիւնը՝ որպէս զի Աստուծոյ և մարդկանց դիմացը պատիւ ունենայ, և պատուաւոր ու երջանիկ ծերութեան մը առհաւատ չեայ ըլլայ. առաջուց հունձքը պատրաստէ՝ որ հոգին աս աշխարհքէս ելլելու ատեն՝ դանի քաղէ՝ ՚ի շտեմարանս արքայութեան:

Աշխարհքիս մէջ անարատ ու սուրբ երիտասարդէ մը աւելի սրխրալի բան չկրնար ըլլալ, և ողջախոհ, պարկեշտ, աշխատասէր ու իր պարտուցը հաւատարիմ պատանիէ մը աւելի սրտաշարժ ու սիրելի բան երբէք տեսնուած չէ: — Ո՛հ թէ որ քրիստոնեայ պատանիներ դիտնային իրենց ինչ ըլլալը, աշխարհքիս մէջ բան մը չէր կըրնար զիրենք հրապուրել իրենց պա-

տիւր կորսընցընելու : — Մէկ ան-
գամ մը որ կորաւ , այլ ետ չգառ-
նար . իրաւ ապաշխարութիւնն ալ
զեզեցիկ բան է , բայց անսեղութե-
նէ շատ հեռու է : — Երանի թէ ե-
րիտասարդները խոհեմութիւն ու-
նենային , ձերերն ալ արիութիւն :

ԾԶ

Վերջին օժումն հիւանդները կրակեցընէ .
քահանայն այն ատեն կանչելու է երբ
հիւանդը բոլորովն ինքզինքը մտցած է :

Այնպէս է , պէտք է խոստովա-
նահայրը ան ատեն կանչել՝ երբ ալ
չկրնար խոստովանել , և քահանայն
ան ատեն բերել տալ՝ երբ իր ներ-
կայութիւնը ալ անօգուտ է : — Մա-
նուանդ թէ ալ աղէկ կըլլայ ամե-
նեին չկանչել և թողուլ որ մարդիկ
անասնոց պէս մեռնին : — Եւ ինչ
միթէ Յիսուս Քրիստոս մեռելնե-
րու Աստուած է , և քահանաները
դիակներու համար եղեր են : Չենք

կրնար համրանքի բերել այն խեղճ հոգիներն որ այսպիսի մահաբեր նախապաշարմամբ մը յաւիտեան կորսուեր են : Թէպէտ և ամէն օրուան փորձերն ալ աս նախապաշարմունքս սուտ հանեն, և շատ հիւանդներ եկեղեցւոյ վերջին խորհուրդներն ընդունելէն ետև ուրախութեան արցունքներ թափեն՝ անօգուտ է . և կրտեսնես շատ քրիստոնեայ սեպուած ընտանիքներ որ կարծես թէ քահանայից դէմ խօսքը մէկ ըրեր են որպէս զի արդիլեն հօր մը, մօր մը, տղու մը, բարեկամի մը հոգին փրկելէն որ պատրաստ է Սատուծոյ առջև երևնալու :

Եւ ետքը երբոր քահանայն քիչ մը յանդիմանութիւն տայ այս անխելք ընտանեաց իրենց զանգաղութեանն համար, « Ոհ խիստ ազէկ ու բարի մարդ էր կըսեն, շատ լաւ կնիկ էր . ինչպէս ամէն բանը կարգաւորեալ էր, ինչպէս իր զաւկուները կըսիրէր, տարակոյս չկայ որ » : Եւ սակայն տասը քսան տարիէն

աւելի է որ այդ խեղճը Յիսուսը
Քրիստոսը մոռցեր էր, և քրիստո-
նէական կենաց հարկաւոր պարտ-
քերը անհոգացեր էր :

Բայց զոնէ մէկ անգամ զիտցած
եղիք, որ խեղճ հոգեվարքները քա-
հանայիցմէ չեն վախնար, և անոնց
զայլը զանոնք չմեռցընեն. ընդհա-
կառակն զանոնք կըփրկեն, կըմխի-
թարեն, կըզօրացընեն, և անոնց
նիւթական ցաւերն ալ երբեմն կը-
մեղմացընեն. նոյն իսկ բժիշկները
չատ անգամ տեսած են թէ ինչ մեծ
դարման կըլլայ հիւանդաց կրօնա-
կան պարտքերուն կատարմանէն :

Աս տողերս գրելէս քիչ մը ա-
ռաջ օրինակ մը տեսայ որ ամենևին
պիտի չմոռնամ. 1850ին գէր երեք-
շաբթի օրը պզտի տղու մը համար
կանչուեցայ՝ որն որ բժիշկները ձեռ-
քէ թողուցեր էին, մայրն ալ բոլո-
րովին յուսահատեր էր. այս խեղճ
տղուն քրիստոնէի ամէն վերջին
խորհուրդները տուի, խոստովան-
ցուցի ու թոշակի տեղ առջի մանա-

ւանդ թէ վերջի հաղորդն ալ տուի .
այս սրտաշարժ աղօթքներուն ա-
տենը տղան երկու ձեռուրները
խաչ բռնած կեցեր էր . և երբ ետ-
քը իրեն հարցուցի թէ արդեօք զոհ
էր , իր մնացած ուժը ժողվեց և խըն-
տալով մը պատասխան տուաւ .
« Ս.յո հայր , շատ զոհ եմ : — Թո-
ղուցի գացի՝ նորէն տեսնելու յոյս
չունենալով : — Երկրորդ առաւօ-
տը բժիշկը զանի դեռ կենդանի զըտ-
նելով շատ զարմացաւ . և աւելի
շատցաւ զարմանքը երբ մօտէն սկը-
սաւ քննել . ջերմը բոլորովին կըտ-
րեր էր , և մահուան նշաններն ան-
յայտ եղեր էին , ուստի եղածէն
բան չէր հասկընար : Իրեք օրէն ետ-
քը տղան սկսաւ իր եղբօրը հետ
խաղալ . արդ կըհարցընեմ , վերջին
օծումը զինքը մեռցուց թէ չէ : —
Ապա ուրեմն քահանայէն մի վախ-
նաք . և երբ ծանր հիւանդ էք՝ առաջ
զանի փնտրուելու ղրկեցէք , խնդրե-
ցէք անկէց կրօնքի մխիթարութիւն-
ները . ամէն բանի պատրաստ զըտ-

նուեցէք և Աստուծոյ հետ հաշտուեցէք : Անցազիրը պատրաստ ունենալով մարդ ստիպուած չէ ճամբայ ելլելու :

ԾԷ

Երբ զբաղմունքներս քիչ մը պակսին՝ ան առեն կուզեմ՝ համայն համայն կրօնքիս պարտքերը կատարել : Երբ մեռնելու մօտ ըլլամ, կըխոստովանիմ : Անշուշտ առանց խորհրդոց չեմ՝ մեռնիր :

Կամաց կամաց : — Հապա, փութալ ինչ պէտք է : — Աղէկ է ըսածդ թէ որ այդ բանդ քու ձեռքդ ըլլայ, և մահուդ ժամանակը քու կարողութեանդ տակ ըլլայ՝ որ յիրաւի անստոյգ է :

Քանիներ երբ քեզի պէս կըսէին վաղը, կամաց կամաց՝ դատաստանն ու յախտենականութիւնը յանկարծ հասաւ վրանին . քանիներ որ անհոգ եղան խոստովանելու՝ երբ դիւրաւ կրնային, ուզած

ժամանակնին չկրցան: — Դուն կու-
ղես մեռնելուդ մօտ երթալ խոստո-
վանել. բայց ենթադրէ թէ Աստուած
քու մահուանդ ատենը խոստովա-
նելու ատենէդ առաջ սահմաներ է:

Ո՛հ կըսես, ինքը զթած է: — Ի-
րաւ է, և անոր համար ալ է որ քե-
զի այսօր թողութիւն կուտայ՝ ո-
րուն արժանի չես. բայց ան որ ա-
պաշխարող մեղաւորին թողութիւն
խոստացաւ տալ, վաղուան օրը ա-
նոնց չխոստացաւ: — Այլ ընդհա-
կառական խրատեց զանի՝ որ միշտ
զգոյշ կենայ, վասն զի մահը յան-
կարծ պիտի հասնի վրան. լսէ ինչ
որ կըսէ քու տէրդ ու դատաւորդ.
Ամենեցունե ասեմ արքունք և պատ-
րաստք և ղերուք. զի յորում ժամուռ ոչ
ս.կե ոչնիցիք գայ որդի մարդոյ:

Այո տէրն մեր պիտի գայ այն-
պիտի օր մը՝ որ չենք կարծեր, և այն-
պիտի ժամ մը՝ որ չենք զիտեր, և
անհաւատարիմ գտած ծառայն պի-
տի մերժէ, և հոն պիտի ըլլայ «Լալ
և կրճել ատամանց»: Ապա որպի-

սի՛ անմտութիւն է երկրայութեան վրայ հաստատել յաւիտենակա նութիւնը :

Ատեն մը երիտասարդ մը կար որ անհոգութեամբ իւր կրօնական սպարաքերը թողուցեր էր . բայց հաւատքը ձեռքէ թողած չըլլալով՝ քեղի պէս կըսէր « Աստուծոյ կամաց խոտովանանքս ալ կըլլամ . ինչ ալ ըլլայ առանց խորհրդոց չեմ ուզեր մեռնիլ » : — Ասիկայ անգամ մը ծանրկէկ հիւանդացաւ . մայրը սկըսաւ իրեն հոգւոյն , խոստովանանքի և քահանայի վրայ խօսք բանալ . բայց անիկայ տարակուսած՝ մէկզի ձգեց մօրը խօսքը . բայց հիւանդութիւնը ծանրանալով՝ խելքը գլուխն եկաւ և ուզեց խոստովանիլ : Գիշերատեն ամէնքը քահանան կանչելու գնացին . բայց անիկայ ուրիշ հիւանդի մը զացած ըլլալով՝ զինքը փնտրուելու համար քիչ մը ժամանակ անցաւ . վերջապէս գտան զանիկայ , որ հեալով շունչը կտրած հասաւ հիւանդին տունը . ափսո՛ս

որ շատ ուշ էր . վասն զի յանկար-
ծական արկած մը հասեր էր երի-
տասարդին վրայ , և ճիշդ նոյն ա-
տեն յուսահատութեամբ հողին փը-
չեր էր : — Յանկարծական մահուան
օրինակներ ամէն օր կը հանդիպին :

Քիչ ատեն է (1849) որ տղոց տէր
գործաւորին մէկը՝ որ սուրբ Փրան-
կիսկոս քաւէրեանի անունով Օ-
ժանդակցութիւն ըսուած ընկերութե-
նէ էր , Փարիզու Վոժիրարտ փո-
ղոցը քանի մը ոտք բարձր տեղէ
վար իյնալով՝ մէկէն մեռաւ . այն-
պէս որ և ոչ պոռալու ժամանակ
մը ունեցաւ . բայց բարեբաղդաբար
աւետարանին խրատը կը պահէր՝
ու ամէն շաբաթ կը խոստովանէր
ու կը հաղորդուէր : — Թէ որ , Աս-
տուած պահէ , քեզի ալ այս իրի-
կունը նոյն բանը պատահի՝ անոր
պէս պատրաստ ես ՚ի յաւիտենա-
կանութիւն մտնելու :

Աւելի մօտերս մարդուն մէկը փո-
ղոցէ մը անցնելու ժամանակ սա-
հեցաւ ընկաւ , բազմութիւնը վրան

ժողոված վերուցին զինքը մօտ խանութ մը տարին ու բժիշկ մը կանչեցին, որ քննելով ըսաւ թէ մահը յանկարծ հասեր էր խեղճին վրայ յառաջ քան զետին իյնալը . և ցաւալին այն է որ պատրաստութիւն չունէր :

Արդ կրնան ասկէց ետե քու հոգւոյդ փրկութիւնը փառոջան թողուլ . կամ թէ ըսել կամաց կամաց . կըրնան հանդիատ քուն ըլլալ մտքէդ անցընելով թէ « Անշուշտ մահուանս ատենը կը խոստովանիմ » :

Այս գրքոյկս շարադրելէս քանի մը ամիս առաջ պատանի մը իր առջի հաղորդութեան ատեն հաստատ առաջադրութիւն մը դրաւ որ եթէ յանկարծ մահուչափ մեղանչէ՝ մի և նոյն օրը պառկելու երթալէն առաջ խոստովանի . ինչպէս որ զըժբաղդաբար պատահեցաւ . շարաթօր մըն էր, օղը գէշ, և քահանան ալ հեռու տեղ կըրնակէր : — Առաջ ինքն իրեն կըսէր թէ քանի մը օրէն կերթամ խոստովանելու .

բայց բրած առաջադրութիւնը միտ-
քը ընկաւ որ կըփափսար իրեն ա-
կանջէն՝ խոստամունքդ պահէ, զնա
խոստովանէ. բայց չէր կրնար ո-
րոշել: Այս տաղնապիս մէջ ծունկ
չողեցաւ ողջոյն մի ասաց, աղաչե-
լով Աստուծոյ որ իր կամքը յայտ-
նէ: Աղօթքը հոգւոյն փրկութիւնն
է: Ելաւ ու շիտակ քահանային ոտ-
քը զնաց. դառնալու ատեն ծանօթ
տիկնոջ մը պատահեցաւ՝ որ իրեն
հարցուց թէ ուսկից կուգայ: — Ու-
րախ կերպով մը պատասխան տը-
ւաւ անոր և ըսաւ թէ Աստուծոյ ա-
մենակարողին բարեկամութիւնը
նորէն ստացած ըլլալով՝ կերթամ
ապահով քուն ըլլալու: — Իր մայ-
րը սովորութիւն ունէր որ կիրակի
օրերը կըթողնէր զինքը ուրիշ օրե-
րէն քիչ մը աւելի քուն ըլլալու .
անոր համար եօթնէն առաջ չզնաց
զինքը արթընցընելու. բայց երբ
ժամանակն եկաւ զնաց դուռը դար-
կաւ և ձայն տուաւ. բայց քառորդ
մը անցաւ դեռ Պօղոսը կըքնա-

նար . ուստի զնաց նորէն ձայն տը-
լաւ . բայց պատասխան չառնելով
դուռը բացաւ ներս մտաւ . « Սէքե-
ղի պէս ծոյլ , ըսաւ , եօթը զրեթէ
կէս անցեր է , չես ամչնար դեռ քուն
կըլլաս » . Բայց տղուն վրայ շարժ-
մունք չկար . մօտեցաւ անկողնին ,
ձեռքը բռնեց . ինչ կըտեսնես , սա-
ռի պէս պաղեր էր . խեղճ մայրը
չփոթած՝ աչուրները մթնցած , խեղճ
կերպով մը պոռաց ու ինքզինքը
կորսընցուցած՝ գետինն ընկաւ :
Խեղճ տղան մեռեր էր ու մարմինն
ալ պաղեր էր : — Երանի՛ իրեն որ
խոստովանանքը չուշացուց . երանի՛
իրեն որ և ոչ վաղուան թողուց :

Երանի՛ թէ դուք ալ որ այս կը-
կարդաք , անոր պէս իմաստուն ըլ-
լաք և իրեն հետեիք :

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Սիրելի ընթերցող, թերևս դուն
կրօնքի դէմ դեռ չատ ուրիշ առար-
կութիւններ ալ լսեր ես աշխարհ-
քիս մէջ հասարակաց ժողովարան-
ներու և լրագրերու մէջ. մենք աս
տեղս ամէնէն սովորականները մի-
այն դրինք :

Բայց ինչ ալ ըլլան՝ ապահով ե-
ղիր որ պարզ իմաստակոչքիւն են ,
որ է ըսել այնպիսի առարկութիւն-
ներ որ զրսուանց հաստատուն բա-
ներ կերևնան՝ բայց ներսէն այս
կամ այն մասն փտտած է . ճշմար-

տութեան դէմ առարկութիւն չի
զօրեր :

Եթէ այս առարկութիւններէս
մէկը քու ճամբուդ քար գայթակ
ղութեան ըլլան՝ այս խրատս պա
հէ . — Քնա լաւ ու դիտուն քահա
նայի մը քով . որոնք փանօք Աստու
ծոյ չեն սրահսիր մեր մէջը և ապա
հով եղիր որ զքեզ ամենայն սիրով
կընդունի . համեստութեամբ քու
դժուարութիւնդ առջը դիր , և ին
քը զանի քեզ կըլուծէ : Չանա որ
կրօնքիդ հարկաւոր բաները սոր
վիս . վասն զի որչափ աւելի զինքը
ճանչնանք՝ այնչափ աւելի կը սիրենք ,
և որչափ սիրենք՝ այնչափ աւելի կը
գործադրենք : Շատերը կրօնքի դէմ
կը գնեն , վասն զի զանի չեն ճանչ
նար . կարծեն թէ կարգէ դուրս դը
ժուարին բան մի է , անոր համար
ձողրի կը գարծընեն :

Յուսամ որ մեր փոքրիկ ու հա

մատօտ խօսակցութիւններն օգտա-
կար ըլլայ հոգւոյդ : — Այն կտոր-
ներն որ աւելի ազդեցութիւն ըրին
քեզի՝ նորէն կարդա ու մտածէ ա-
նոնց վրայ : Եւ թէ որ տուած պատ-
ճառներս բաւական չերևնան՝ ապա-
հով եղիբ որ ատիկայ իմ պակասու-
թիւնս է, և ոչ եթէ իրաւանց ճըշ-
մարտութեան՝ որ ուղեցի պաշտ-
պանել : — Պատասխաններուս
հարկաւոր համառօտութիւնը, և
կարողութեանս պակասութիւնն է
միայն պատճառ՝ որ ըրած պաշտ-
պանութիւնս տկար կերևնայ :

Ես զիս երջանիկ կըսեպեմ՝ թէ
որ ասով ալ կարող եղայ ազդելու
քու սիրտդ կրօնից մեծարանքը,
առաքինութեան սէրը և հոգւոյդ
փրկութեան փոյթը . վասն զի այս
պղտի գրուածիս մէջ այս միայն կը-
ղիտէի . Աստուած տայ որ զիտ-
մունքս յաջողի . ան ատեն քու եր-

ջանկութեանդ համար աշխատած
կըսեալովիմ. զրբոյկս ալ աղէկ զըր-
բերու կարգը կանցնի :

Կաղաչեմ Աստուծոյ որ օրհնէ
զասիկայ , օրհնէ զքեզ , օրհնէ նաև
զիս. և ասանկով կըհրաժարիմ քեզ-
մէ , սիրելի ընթերցող , յուսով նո-
րէն տեսաւորելու ընդ միմեանսյար-
քայութեան երկնից :

Կ. Ս.

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

- Ա . Ինծի հետ կրօնքի վրայօք մի
խօսիր 11
- Բ . Աստուած չկայ 21
- Գ . Մեռնելէն ետև ամէն բան կը
լմննայ 25
- Դ . Ամէն բան դիպուածով կը կա-
ռավարուի, ասպա թէ ոչ երկ-
րիս վրայ այսչափ խեղճուլ թի
չէր ըլլար. նմանապէս այնչափ
անօգուտ, անկատար ու չար
բաներ չէին դատեր. որով
յայտնի կերևնայ որ անծ մեր
վրայ հոգ չընէր 36
- Ե . Կրօնք ըսածդ կանանց արժանի
բան է 50
- Զ . Բաւական է պատուաւ որ մարդ
ըլլալը, որ քան զամէն կրօնք
աւելի լաւ է . ուրիշ բան
սկտք չէ 53

- է . Իմ կրօնքս մերձաւորիս բարիք
ընելն է 63
- Ը . Այլ լաւ կըլլայ որ կրօնքը՝ փո-
խանահ հանդերձեալ կենաց
վրայ այնչափ խօսելուն, այս
կենացս վրայ քիչ մը հոգ տա-
նէր, ու որչափ կարելի է խեղ-
ճութիւնները վերցընէր, ու
երջանկութիւննիս ապահով-
ցընէր 68
- Թ . Շատ հանճարաւոր ու խելացի
մարդիկ կան՝ որ կրօնք չունին . 84
- Ժ . Մարդ իր կեանքը վայելքով
ու զուարճութեամբ անցընե-
լու է . վասն զի Աստուած
զմեզ երջանիկ ընելու համար
ստեղծեց 94
- ԺԱ . Կրօնքըսածդ քահանայից թող,
որովհետև անկէց է իրենց վա-
տակը 107
- ԺԲ . Աւաքեալք ու առջի քրիստո-
նեայք ընկերավար էին, աղ-
քատ էին և ունեցածնին հա-
սարակաց էր, մեծերն ալ զա-
նոնք կըհալածէին ու կընե-
ղէին հիմակուան ընկերավար-
ներուն պէս 117
- ԺԳ . Քահանայք պարապորդ մար-

- դիկ են . ինչ բանի կուգան . 121
- ԺԴ . Այնչափ դէշ քահանաներ
կան որ՝ անոնք ինչպէս այ
սպաշտօնեայքը կրնան ըլլալ . 126
- ԺԵ . Քահանայք կարգուած պէտք
էին ըլլալ . ամուրի կեանքը
բնութեան հակառակ է . . . 128
- ԺԶ . Ես ինչ որ կրնամ ըմբռնել՝ ա-
նոր միայն կը հաւտամ : Բանա-
ւոր մարդ մը կրնայ կրօնքի
խորհրդոց հաւտալ . . . 129
- ԺԷ . Շատ ուրախ կըլլայի եթէ կա-
րենայի հաւտալ , բայց չեմ
կրնար 138
- ԺԸ . Ամէն կրօնք ալ լաւ են . . . 142
- ԺԹ . Միթէ Յիսուս Քրիստոս մարդ-
կան ազգի մեծ բարերարէ ,
կամ մարգարէէ մը աւելի վեր
բան մի է : — Արդեօք ճշմար-
տապէս Աստուած է . . . 156
- Ի . Ա՛լ յարձար է բողոքական քան
ուղղափառ ըլլալը , որովհետե
ան ալ նոյնպէս քրիստոնեայ է ,
և վախճաննին դրեթէ նոյն է . 180
- ԻԱ . Բողոքականներն ալ նոյն աւե-
տարանն ունին ինչ որ մենք . 202
- ԻԲ . Լաւ մարդ մը իր կրօնքը պէտք
չէ որ փոխէ . ինչ կրօնքի մէջ

- 121 ծնած ենք՝ պէտք է որ անոր
մէջ մնանք 205
- ԻԳ . Կաթողիկէ եկեղեցւոյ ժամա-
նակն անցած է 208
- ԻԴ . Ես իմ կողմանէս սլարզապէս
աւետարանի և նախնի քրիս-
տոնէութեան կրհաւտամ . . . 213
- ԻԵ . Ես ալ իմ առանձին կրօնքս ու-
նիմ . ամէն մարդ ազատ է ի-
րեն սպառչաճ երեցած կրօնքը
պաշտելու . ատ իմ գիտնա-
լու բանս է . ես ալ նոյնպէս
իմ խելքիս ցցուցածին պէս
զԱստուած կը պաշտեմ . . . 218
- ԻԶ . Քահանայք ալ ուրիշներուն
պէս մարդիկ են . ինչպէս նաև
սլասին ու եպիսկոպոսներն ալ,
ուրեմն ի՞նչպէս անսխալ կըր-
նան ըլլալ : Ես Աստուծոյ կը-
հնազանդեիմ , չէ թէ ինձի նը-
ման մարդկանց 222
- ԻԷ . Ատ ի՞նչ կրօնական բռնութիւն
է ըսելը թէ Արտաքոյ եկեղե-
ցւոյ չիք փրկութիւն : Ես այս-
սլիսի անգութ օրէնք չեմ ըն-
դունիր 226
- ԻԸ . Հասպա սուրբ Բարթողոմէոսի
ջարդին համար ի՞նչ կը զուր-
ցէք 235

- ԻԹ . Դժոխք ըսած բանդ չկայ . անկէց մարդ դարձած չէ որ դիտ նանք 239
- Լ . Աստուծոյ բարութեան ձեռք չտար որ զիս դատապարտէ . 248
- ԼԱ . Աստուած 'ի յաւիտենից գիտէ թէ արդեօք պիտի փրկուիմ թէ դատապարտուիմ . պարապ բան է աշխատիլս , ճակտիս գիրը չեմ կրնար փոխել . 254
- ԼԲ . Արտաքուստ 'ի ներքս մտած բանը հոգինիս չսղծեր . պատառ մը մտի համար ան զմեզ չդատապարտեր . ինչպէս ուրիշ օրեր՝ այսպէս չորեքշաբթի և ուրբաթ միսը ինքնիրեն գէշ բան մը չէ 258
- ԼԳ . Աստուած մեր աղօթից կարօտ չէ . առանց մեր ուզելուն ալ ինքը մեր խնդիրքը գիտէ . 262
- ԼԴ . Աղօթք կրնեմ ուզածս չեմ ընդունիր , պարապ տեղը ժամանակս կը կորսընցընեմ . . . 267
- ԼԵ . Ես ի՞նչ ըրեր եմ Աստուծոյ որ ինձի այսչափ նեղութիւն կը խաւրէ 269
- ԼԶ . Աստուածամօր ու սրբոց աղօթելն ի՞նչ բանի կուգայ . ի՞նչ

- պէս կրնան անոնք մեր աղօթքը լսել 272
- ԼԵ . Ինչո՞ւ հիմա ևս հրաշք մը չըլլար 280
- ԼԸ . Ինչո՞ւ լատիներէն (գրաբառ) լեզուով կաղօթէք որ մարդ բան չհասկընար 287
- ԼԹ . Ինչո՞ւ քահանայք իրենց կատարած սլաշտամանց համար վճարք կառնեն. սրբազան բաները ծախել կըլլայ մի 291
- Խ . Խոստովանանքը քահանայից հնարքն է 296
- ԽԱ . Խոստովանանքի օգուտն ի՞նչ է. 303
- ԽԲ . Խոստովանանքի կարօտ չեմ. խիղճս բանի մը վրայ չզարներ. սպանութիւն, գողութիւն ըրած չեմ. մէկու մը վնաս ըրած չունիմ. բան չունիմ զուրցելիք 309
- ԽԳ . Խոստովանանք ըլլալը ձանձրալի ծանր բան մի է 315
- ԽԴ . Խոստովանանքի երթալը անատեն լաւ էր երբոր դպրոց կերթայի, իսկ հիմա 317
- ԽԵ . Ես քանի ջերմեռանդներ կը ձանձնամ որ ուրիշներէն լաւ մը չեն. անանկ որ ստէս խոս.

- տովանանքի գացողը՝ անով ա-
ւելի լաւ մարդ չըլլար . . . 319
- ԽԶ. Ի՞նչպէս կարելի է որ Քրիս-
տոսի մարմինը ճշմարտասպէս
ներկայ ըլլայ հաղորդութեան
մէջ, այդ անկարելի է . . . 322
- ԽԷ. Պատարագի երթալ հարկաւոր
չէ. իմ աղօթքներս տանս մէջ
ալ կրնամ ընել 331
- ԽԸ. Ժամանակ չունիմ 340
- ԽԹ. Չեմ կրնար, շատ դժուար է. 345
- Ծ. Ուրիշները վրաս կը ծիծաղին.
սէտք չէ մարդ ուրիշներէն
տարբեր երևնայ, հապա ինչ
որ ուրիշները կրնեն՝ ինքն ալ
նոյնպէս ընել 349
- ԾԱ. Խղճահար ըլլալ սէտքը չէ . 355
- ԾԲ. Քրիստոնէին կեանքը շատ նե-
ղացուցիչ է. մարդ սէտք է
որ բոլորովին ապուշ ըլլայ ա-
մէն բանի հնազանդելու և ա-
մէն բանէ վախնալու համար.
ատ ալ կեանք է 358
- ԾԳ. Հաղորդուելու արժանի չեմ.
սուրբ խորհուրդները չարա-
չար գործածելու չէ 362
- ԾԴ. Շատ մեծ մեղքեր գործած եմ,
կարելի չէ որ Աստուած ինձի

- Թողու թիւն տայ 364
- ԾԵ . Պէտք է թողնել որ երիտասարդ
գուժեան ժամանակը մէյմը
անցնի 368
- ԾԶ . Վերջին օժումն հիւանդները
կրմեացրնէ . քահանայն ան
ատեն կանչելու է երբ հիւ
ւանդը բոլորովն ինքզինքը
մոռցած է 370
- ԾԷ . Երբ զբաղմունքներս քիչ մը
պակսին՝ ան ատեն կուզեմ՝ կա
մայ կամայ կրօնքիս պարտքերը
կատարել : Երբ մեռնելու մօտ
ըլլամ, կըխօստովանիմ : Ան
շուշտ առանց խորհրդոց չեմ
մեռնիր 374
- Վերջաբան 381

